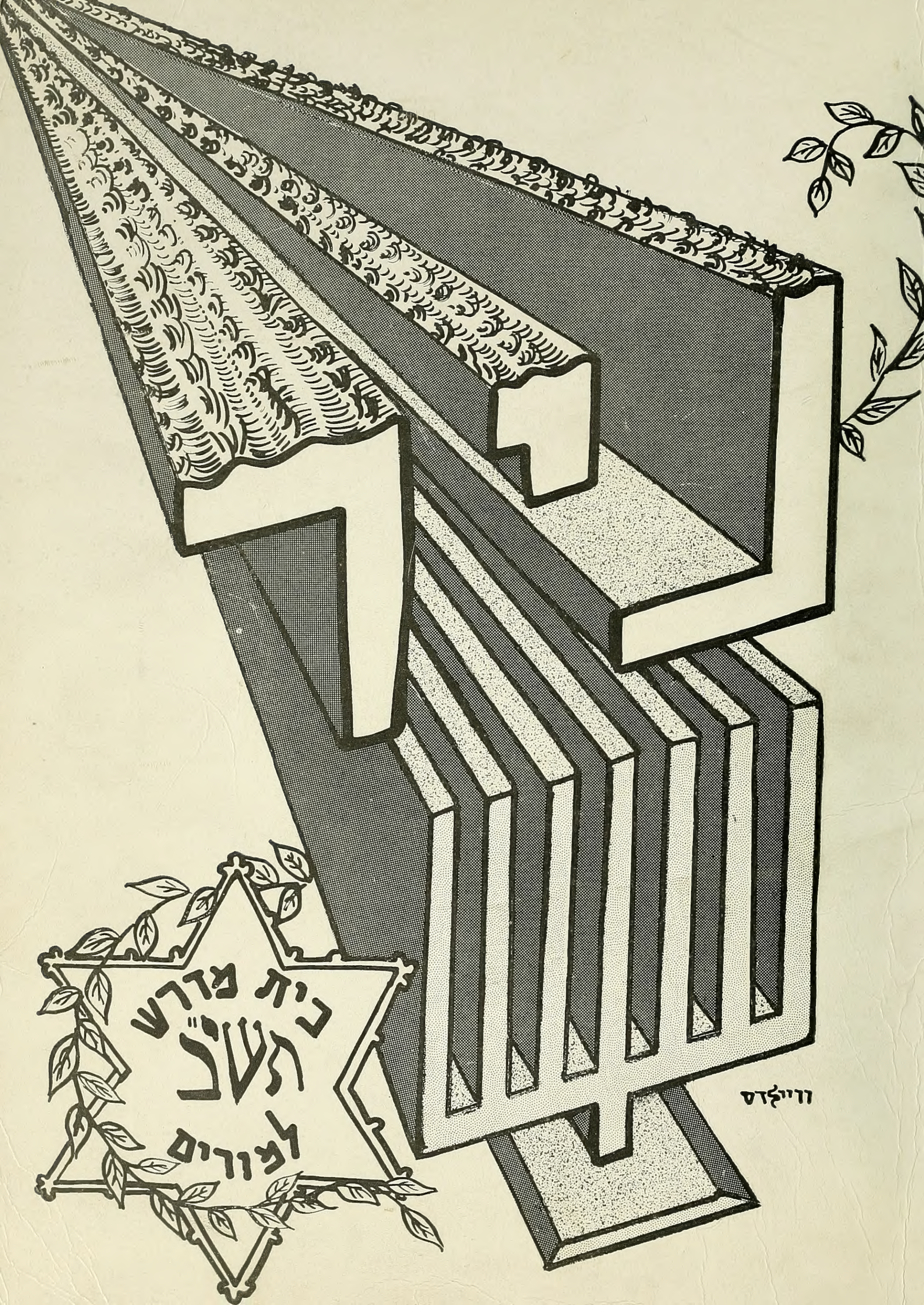

בית מדרש
תש״ב
למורים
ווייזלדס

ניר

בע"ה.

קבץ שנתי היוצא על ידי

הסתדרות התלמידים של בית המדרש למורים

על יד

ישיבת רבנו יצחק אלחנן

ניו־יורק, התשי"ב

„נירו לכם ניר ואל תזרעו אל קוצים" (ירמיה ד' ג')

תוכן העניינים

אנו רוצים בזה להביע את רגשי תודתנו להרב **שמואל ק. מירסקי** ולמר **חיים ליף** בעד עזרתם ותמיכתם שהועילו בהרבה להוצאת ה„ניר״.

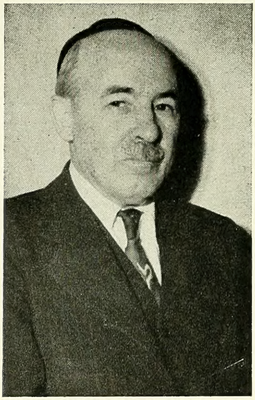
מערכת ה„ניר״

פורים

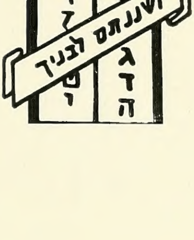
וויילדם

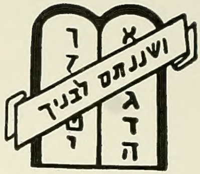
כלפי המצמצמים

מאת ד"ר פנחס חורגין

המטרה היסודית של החנוך שלנו כאן (ובכל מקום) היא לאהב את היהדות על הדור הצעיר שלנו כדי שיתעורר בו ויתקיים בו הרצון לחיות חיי יהודי שלם, טבעי — לבלי יראה, לבלי בושה, לבלי שפלות, לבלי כסוי והעלמה, יהודי בריא, שאין בו מתחלואיה של אישיות רצוצה ומעורערת, אשיות שאין לה ישוב נזמן באדמת עולמה. מהותה של המטרה הזו היא שמירת תורתנו במילואה ללא גבול — כולה ולא מקצתה, עצם המצוות ולא סימנים למצוות, כמלים, רשמים גרידה. אפשר שמטרה זו תהיה בעיני אחרים כקיצונית ביותר, כחסרת בסיס לקיומה בחיים. בעלי המעשה שבינינו, אלה שאין בעולמם אלא מה שעיניהם רואות במציאות שלפניהם, יראו במטרה זו מעין תפיסה שלמעלה מהעובדה הממשית. אי־אפשר, כך יטענו אלה, ללכת עם מציאות חיינו בעקיפין. אי־אפשר לאכף עליה את הדין. כיצד, ישאלו, אפשר להציע מטרה כזו לחניכינו בתנאי קיומנו בארץ זו, בתנאי קיום, שנתמעטה דמותו, באין הכרה בלבבות ביהדות שלמה או חפץ אדיר בחיים יהודים מלאים? ואמנם אין מי שיכחיש, שחיי היהודי כאן נדלדל תכנם. מסתפק היהודי כאן בקב של יהדות וידיעת עצמו וירושת הרוח של הדורות שמאז ועד הנה. וחוץ מאלה שהולכים לכל אשר ישא הרוח של השעה ואלה אשר נוחים להתיאש מרפיון ידים, אין מי שלא יחרד למראה הירידה הזאת בחיינו. כלום יש יסוד ושורש לקיום עלוב זה? כלום יוכל היהודי כאן לדור שאנן בכפיפתה

של יהדות של זיקים בודדים ודועכים — שמור ובטוח משקיעה גמורה? אם מצבנו הנוכחי כאן הוא מצב של סכנה, אם מציאות חיינו כאן היא מציאות של משבר, של התמוטטות, של נפילת ערכים ומחיקת צורה, איכה אפשר לעשות מציאות כזו מתכונת לעתיד, מתכונת לחנוך, לכוון את מטרת החנוך שלנו למול מציאות היים כושלת ועזובת אונים, למול התנוונות?

היא גופה, מציאות חיינו כאן, זקוקה להשתנות, להתחדש חידוש גמור. להשאירה כמו שהיא אי־אפשר, שכן אין לה חיים. אי־אפשר לנו להמנע מלבא בריב עם התנאים הקיימים. השנוי לא יבא מאיליו; התעוררות פתאם לא תבא בלבבות. המציאות החדשה, בת־הקיום ורבת החוסן, לא תתהווה אלא בדרך התירה עוזה ושאיפה מוחלטת. כל המטרות השונות לחנוכנו, שהולכות ונישנות בבית מדרשם של דורשי הרשימות של המציאות, מבוססות על אמונה סמויה שאפשר לקיים יהדות מצומצמת כאן, בתנאי טמיעה או שיש התמדה ליהדות של „הזדהות”. ויש השקפות על מטרת חנוכנו, שהן פורחות באויר, מסכת של מליצות רמות על חנוך שאינו מתקיים, חנוך שבדמיון. דומה, שהללו מבקשים דרך קלה לפתרון שאלה חמורה כשאלת עתידו של קיומנו. מפחדים הם מפני גודל התפקיד ומרחבי המבוקש. או אולי נבקה האמונה בקרבם בכחות הצפונים ביהודי אמריקה בעוז הרצון „המתנמנם” בנפשם. הם, יהודי אמריקה חושבים אלה, חתכו את גורלם; התרהקו לבלי שוב עוד. אלה, כידוע לא האמינו לפני זמן קצר שיש מקום ויש תוחלת למוסד ישיבה קטנה כאן. בטוחים היו, שהמציאות האמריקאית תקיא מוסד חנוכי כזה. בעלי המטרה השלמה אינם מתעלמים ממרירותו של המצב הקיים והתהומות הפעורות לרגלי קיומנו כאן, ולא מן היגיעה הקשה והמאבק הנורא, הרובצים לפתחו של המחנך, שהולך לאורה של המטרה השלמה. לא קל הוא ניסוח חדש של המציאות. אין היא נוחה להניח את מקומה לאיל תוסס ומתרונן, אבל מטרה של חינוך בכלל כאידיאלים הנצחיים תופסת את המרובה. אינה סובלת צמצום. אין מינימאליות במטרה. היא חקוקה במציאות השעה, אבל היא תמיד למעלה ממנה. היא מכוונת לנעלה ולנשגב, שטרם ירד למטה, לחיים עלי אדמות. המטרה האמיתית של החנוך אף היא נתונה בתוך מעבה מציאות, אלא שהיא כמוסה בתוך המציאות הממשית הנראית, מציאות נסתרת, הצמאה לגלוי ובטוי חותך. ומי שיודע את המטרה השלמה ודבק בה מאמין: שסופה לראות חיים, והוא רואה שכר רב בעמלו והוא המשכין תקוה לעולם דווי.

העובדה שהמטרה השלמה של החנוך אינה מתקיימת לכל עיקריה או שקשה להגשימה, אינה משמשת הוכחה שאינה בגדר מטרה מעשית. הרבה מדות טובות אנו מצווים לנטע בלב הילד והאיש, שהחיים פוגעים בהן, ואף על פי כן אנו שוקדים ללמדן. אין מי שיאמר, חוץ מליצן ורע מעללים, שכיוון שאינן מתקיימות אין כדאי להתעסק בהן — כנטולי מציאות. והוא הדין במטרת החנוך שלנו. מטרה, שאינה מתכוונת כלפי בנין חיים שלמים כאן, כלפי קץ המשבר בחיינו, כלפי מציאות חדשה, אינה ראויה לשמה, וסדר חנוך המרוקם מסביב למטרה, הכלואה כולה בבור המציאות, אין בו אלא השם בלבד. לרוב אין במטרה המצומצמת לא מכח המציאות הנסתרת ואף לא מהמציאות הגלויה אף סדר החנוך שלנו כך נטוי הוא אל הבהלה.

שאלו לנתיבות עולם

מאת פרופ. שמואל ק. מירסקי

לרגל שעורי בתולדות החינוך בתקופת התלמוד וימי הבינים אני נזקק לאחת התעודות העתיקות שנראית בעיני תמיד כחדשה, וכבר נתתי את לבי פעמים אחדות להודיע טיבה לכותבי תכניות חינוך בימינו בארץ זו. כל עוד שהחינוך העברי היה בעקרו מצומצם לשעה של לא־יום ולא־לילה, היינו לבתי הספר של בין הערבים לא היה צורך לשאל לנתיבות עולם החינוך הישראלי במשך הדורות. אבל עם ריבוי בתי־הספר השלמים שבהם נמצא התלמיד כל היום לרבות חלק מן הלילה בין כותלי בית הספר מן ההכרח הוא לשים לב לתכנית אחידה שתתקבל בכל בתי־הספר. וכאן יש צורך לזכור כי לא תמול אנחנו ולא נדע, וכי לא צריך לשבת כאילו מחדש ולכתב תכניות ככל העולה על רוחנו. עמנו עבר דרך כמה ארצות ויבשות ותקע אהלו בכמה מדינות. בכל מקום הושפע מן הסביבה והשפיע עליה. ולפיכך טמונה ברכה רבה בכל אותם הנסיונות שנעשו כדי ללמד לבני ישראל תורת הקיום כגוי בקרב גוי. חבל, שמעטים הציונים באותה דרך שהוצבו כדי שנשית לבנו להם. על פי הרוב צריך לאסוף קו לקו, זעיר שם, זעיר שם, ידיעות אחדות שתצטרפנה לתמונה. ותמונה זו היא ברוב המקרים, יצירת הדמיון של מאסף הקוים הבודדים. רק לעתים רחוקות נמצא תעודה ברורה ושלמה שיש ללמד ממנה משהו על שיטת חינוך קבועה וקיימת באחת הארצות ובאחת התקופות. ומה תמוה הדבר שתעודות יקרות ממין זה מתעלמות מעינינו מקוצר דעת חשיבותן. אחת התעודות ממין זה המשוקעת כפנינה בלב ים השערות וגבובי דברים

היא התעודה הידועה בשם „חוקי התורה". אף על פי שר"מ גידימן והדפיסה בספרו, מקורות לתולדות החינוך חלק א' עמודים ט, טז, נשארה התעודה כאילו מובלעה בין קטעי התשובות, ואוספי האמרים עד שלא נראתה. אף הם לא טרחו להוסיף מעט פירוש ולהסיק מסקנות מאותה תעודה כדי לתת לה מהלכים בין העוסקים בחיבור תקנות ותכניות של חינוך בימינו. אנסה איפוא, לעשות אזנים בזה לאותה תעודה חשובה. אף אציע ברבים לתרגמה אנגלית כדי לשקע מאבניה בבנין החינוך העברי במדינה זו.

איני רואה צורך לציין את המקורות שמהם שאבו מוציאי לאור התעודה הנודעת בשם „חוקי התורה". דברים אלה ימצא הקורא בציון השני שבסוף חלק הראשון מספרו של ר"מ גידימן (בתרגום א"ש פרידבערג: התורה והחיים) —ובציון השמיני שבחלק השני של אותו הספר. וכמו כן בהקדמה הקצרה של הר"ש אסף עמודים ו—ט. אעיר רק שלפי דעתי היא אינה מדברת על הרצוי כי אם על המצוי, היינו שיש כאן לפנינו תקנות שבהן משתקפת שיטת החינוך כמו שהיתה קיימת במציאות ולא כמו שנצטיירה בדמיונו של חכם. שוב אעיר שלדעתי טבועה התעודה בחותם המקום שבו נכתבה, היינו צרפת. ואין להטיל ספק בזה.

פתיחת התעודה במלים: „זה ספר חוקי התורה הקדמונים, לכבוד התלמידים והרבנים, אשר גבלו ראשונים... ויקבלום בני יעקב איש תם, לחק עולם לדורותם", מרמזת לדעתי על תלמידי בית מדרשו של רבינו תם שקבלו חוקים אלה שקבעום ראשונים עליהם.

הרעיון היסודי שבחוק הראשון הוא כי כל משפחה בישראל צריכה לשאף לזה שלכל הפחות אחד מבניה יוקדש ללימוד התורה במידה מרובה יותר מן הלימוד היסודי הניתן לכל הילדים. יתכן שיש ברעיון זה הד ימי הבינים שבהם הוקדשו מבני הדת הנוצרית לנזירות אבל אם גם נניח שכן הוא, הרי יסוד הרעיון הזה הוא בתורת ישראל, ולפיכך מראה החוק על הפסוקים שאפשר לנעוץ בהם רעיון גדול זה כגון: „נתונים המה לי" (במדבר ח, טז) „וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך" (בראשית כח, כב) „ואקים מבניכם לנביאים ומבחוריכם לנזירים" (עמוס ב, יא) וכדומה. אדם איננו צריך להיות עשיר בדמיון כדי לראות בחוקים מענינים אלה את ראשית המכללות של ימי הבינים שבחוריהן Bachelors בלעז הקדישו שנים אחדות משנות חייהן ללימוד, והרוצה לעמוד על ההבדלה שבין ישראל לעמים ימצא באותם החוקים את ההבחנה שבין פרישות שיש עמה טהרה כזו שבישראל לפרישות שיש עמה צביעות כזו שבאנשי צרפת, באותם הימים כבימינו. השוואה בין מייסד בית המדרש הישראלי בצרפת, רש"י הקדוש, למייסד בית המדרש הפאריזי, אבעלארד ההולל, תוכיח. מענין ביותר, באותם החוקים הוא הביטוי „תופשי התורה" במובן של אנשים האוסרים עצמם כאילו בתפיסה כדי ללמד תורה. צורת בית המדרש והובשיו כאילו היו חבושים בו עומדת כמו חיה לנגד עינינו.

שיטת חינוך משוכללת מצהירה מבין השורות של אותם החוקים המענינים. בעיר ראשה „עיר שעיקרה במלכות" היה קים בית המדרש המרכזי הנקרא „מדרש גדול". לבית מדרש זה היו שני תפקידים: א) בית חינוך גבוה. ב) מקום שממנו הוראה יוצאת בכל דבר חוק ומשפט בישראל הדורש הכרעה. תפקיד משנה זה היה בעצם נהוג גם בישיבה הבבלית וגם בזו שקדמה לה, הארץ-ישראלית. ותפקיד - משנה זה הוא הנוהג, אם כי לא בפירוש ובמידה בולטת, בכל מוסד חינוכי עליון.

בערים גדולות אחרות היו קיימים בתי־מדרש על־יד בית הכנסת ובאותם בתי־המדרש למדו הבחורים שבע שנים רצופות לאחר שלמדו שבע שנים בבת־הספר הנמוך הנקרא בשם „מדרש קטן".

מענינת מאד התקנה ששנת הלימודים בבית הספר הנמוך מתחילה בחודש ניסן ולא בחודש תשרי כנהוג אצל אומות העולם. חודש האביב שבו האילנות מלבלבים ומזג האויר אינו לא קר ולא חם מתאים מאד לטביעת חותם הנעימות, במוחו של הילד המתחיל ללמוד, על התורה. התורה נעשית נעימה בזכרונו ובפיו ולא תמוש ממנו לעולם. מקרא קראו על זה: „מוציא אסירים בכושרות" (תהלים ס, כז). אף תכנית הלימודים בבית הספר הנמוך מאלפת הרבה. שנה ראשונה ללימוד (היא השנה החמשית לחיי הנער) מוקדשת להכרת האותיות, הניקוד, צירוף האותיות במלים, קריאת מלים ראשונות מספר ויקרא. השנה השנית מוקדשת ללימוד הכתיבה בלעז, תרגום אונקלוס נקרא ומתרגם לצרפתית (לעז) ונכתב בספר. טעם רב ניתן לשימוש בתרגום אונקלוס. הוא עתיד לשמש כעין מבוא לשפת הגמרא כשיבוא התלמיד ללומדה לכשיגדל.

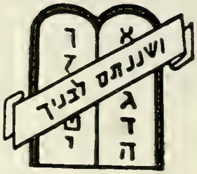
מתוך חוקים אלה אנו מבינים, אגב, את דרך חיבור פירושו של רש"י על התורה שהשימוש בתרגום אונקלוס רב בו.

אין הילד מתחיל ללמוד משנה לפני שמלאו לו עשר שנים כמאמר הכמינו ז"ל (אבות סוף פרקה: בן עשר למשנה). אף בחירת המסיכתות הנלמדות לילד מאלפת. המסיכתות קטנות הן שיש בהן מן הענינים הקרובים לחיי הילד בבית ובבית־הכנסת ולא כמו שנהגו בפולין ואחרי כן בליטא להתחיל לימוד מסכתות מסדר נזיקין ונשים, דברים הרחוקים מהבנת הילד.

חוק קבעו למספר התלמידים במחלקה והוא לא למעלה מעשרה. קובעי החוק ידעו שהם מתקנים כאן תקנה שקשה יהיה לעמוד בה, ושיש בה גם כעין ניגוד לדברי חז"ל שקבעו עשרים וחמשה, אלא שנימקו את תקנתם ואמרו שלא כארץ ישראל חוצה לארץ „כי נפש החפשית היא גבוהה וחזקה וזכה וצלולה ויכולה לקבל שכל ומדע על שאינה משועבדת לזולתה. ונפש אשר משועבדת היא שפלה וחלשה ויבישה ואינה יכולה לקבל שכל ומדע, על שהיא משועבדת לאדונים קשים ועזי פנים, וכל יגיעה ועמלה הולך לאיש אשר לא עמל בו, טרודה בהתמד בעבודות קשות, ומפילין עליה אימה ופחד". הד עדה כבושה בגולה עולה מתעודה עתיקה זו.

בית הספר הגבוה הנקרא מדרש־גדול היה גם הוא בן שבע שנות לימוד. לבית הזה צורפו גם בתי־לינה לתלמידים. וכל הנכנס לבית המדרש זה נתחייב ללמוד בו עד גמרו חוק לימודיו. שיעורים היו ניתנים בו בבוקר ובערב. בבוקר היו באים ראשי הישיבה ישר מבית הכנסת לקיים מה שנאמר: „ילכו מחיל אל חיל" וכן נהגו בשיעור שניתן בערב. בכל שעות היום היו התלמידים חוזרים על שיעורם ומבררים ומסיימים כל דבר הקשה להם על פי העוזר לראש הישיבה הוא המתורגמן ונקרא בלשון „חוקי התורה", „ראשי הישיבה בלתי שרים", היינו בלשון ימינו פרופיסורים בלתי מלאים. בית כנסת מיוחד היה קיים על־יד בית המדרש שבו היו דורשים בשבתות ובימים טובים לתלמידים ולקהל. אף זה הוא מן הנוהג בישיבות הקדומות בארץ ישראל ובבבל.

סוף דבר, כל העובר על החוקים האלה בעיון רואה מתוכם עד כמה שקדו בני גולת צרפת לייסד שיטת חינוך בנויה על אשיות החינוך הישראלי רב הנסיונות בא"י ובבבל. דרך התפתחותו של החינוך הישראלי בארצות נודו היא הפוכה ממה שנראה לעין מי שאינו יודע בטיב ענין זה. יורדת

היא תמיד כאילו מלמעלה למטה. בתחילה נוסד בית ספר עליון היורד כולו משמי ארץ אחרת שבה הגיעה התפתחות החינוך לשיאו. בית ספר זה מעורר כבוד וחשק בלב הקהל לייסד בתי־ספר נמוכים ותיכוניים שיכינו ויכשירו את הדור הנולד לקראת הבית הגדול שבו מגדלים תורה. כך נראה שרש״י וחתניו לוקחי בנותיו ונכדיו ייסדו את בית המדרש הגדול בצרפת וממנו יצאה תורה והוראה והשפעה ליצירת בתי־ספר נמוכים ותיכוניים שהכשירו אליו. „חוקי התורה״ שנכתבו כנראה לא מאוחר מן המאה הי״ג ניסחו את כל מה שהיה קבוע וקיים „ויקבלום בני יעקב איש תם, לחק עולם לדורותם״.

אם מפעלם החינוכי של רבותינו שבצרפת לא נתקיים לדורות הרי זה מפני שנגעה בו לרעה יד הגויים. סמוך לאותם הימים שבהם נכתבו „חוקי התורה״ נשרפו כידוע ספרי התלמוד בפאריז ובאו הגרושים ששמו קץ לכל אותו מפעל גדול. אך כשם שפירוש רש״י והתוספות נשאר עד היום ליסוד הלימוד בבתי־הספר של גמרא בכל הארצות כך צריכים גם „חוקי התורה״ הקדמונים שנשכחו כל עיקר לעלות על הלב ולהיעשות ליסוד שיטת חינוך בתפוצה.

עדיין אנו נמצאים בראשית המפעל החינוכי היהודי בארצות הברית. כאמור למעלה התחילו בתי־ספר יהודיים שלמים להיבנות רק בעשרות השנים האחרונות. קדם להם המוסד העליון שעורר כבוד וחשק בלב ההורים להביא את בניהם ולהעלותם מתוך הכשרה בבתי ספר יסודיים ותיכוניים לגולת כותרת זו הקרואה ישיבה־אוניברסיטה. האמת היא שגם החינוך האמ־ריקאי כולו הלך בדרך התפתחות זו. קולומביה־אוניברסיטה קדמה בניו־יורק לכל בית הספר העממיים, היסודיים והתיכוניים. זו דרך התפתחותו של חינוך בכל המקומות והזמנים וביחוד כשהיא עוברת על פני ארצות וימים.

מסיימי בית המדרש למורים של ישיבה־אוניברסיטה בשנת תשי״ב: שאלו לנתיבות עולם בדרככם מן המוסד־האם, לבתי־הספר שברחבי המדינה, שקעו בבנין החינוך את כל הטוב שבתעודה קטנה זו שהראיתי עליה בשורות אלו ושבתורת ישראל כולה הרחבה מני ים.

„אגרת"

מאת פיבל מלצר

אני מנצל את טוב לבם של העורכים אשר הזמינוני לאכסניה זו ואמרו שרשאי אני לכתב ככל העולה על רוחי ואינני כותב מאמר כבד ומכובד, אלא כותב „אגרת", משתמש בהזדמנות לומר בדרך זו שלום וברכה לתלמידי אשר פתחו לבותיהם לכניסת הדברים שיצאו מלבי במשך שתי שנות הלמוד בהן הגינו יחד בתנ"ך. ברצוני להודות להם על הסברת הפנים שזכיתי ולהביע יחד עם זאת את התקוה כי אראה רבים מהם בארץ. אכן זה יהא הגמול הטוב ביותר לעבודתי עמכם. זו גם תהיה הבחינה הטובה ביותר שאכן היו האזנים קשובות והלבבות פתוחים. בהזדמנויות שונות הדגשתי בשיחותינו — אף פרשתי את הדברים במקום אחר בכתב — כי אחת הפנים המסבירות ביותר של המקרא כלו הרי הוא דבר היותו ספר הקשר של העם הזה עם הארץ אשר הובטחה לו ואשר נתנה לו. אפשר להסתכל בפנים אלה כמעט בכל כ"ד ספרי המקרא ולא נפרט כאן את הדברים. עתים הפנים עלופות ועלומות ועתים בהירות ומאירות. אך גם כשאין הדברים בולטים הרי הם מובלעים בספורי התורה, במצוות התורה (לא רק במצוות התלויות בארץ), בספרי ההולדה, בנביאות הנביאים ואף ברב הכתובים. בכל המקרא כלו מצויר עם לבדד ישכון. עתים הוא מצויר בחיוב ועתים בשלילה; עתים בהת־קדמותו ועתים בנסיגתו; עתים בעליתו ועתים בהדרדרותו למורד; עתים בזהר תקוותיו ועתים בקדרות אכזבותיו. התכלית היא תמיד: עם לבדד ישכון.

בדברי חז״ל נתבטא דבר זה עצמו בטוי אחר: ״למה נקרא שמו אברהם העברי? שכל העולם כולו מעבר אחד והוא מעבר אחד״.

ו״כפלים לתושיה״ — שתי משמעויות לדבר.

המשמעות האחת של ״הוא מעבר אחד״ היא: מהות ויעוד ותפקיד. עם לבדד ישכון ובגויים לא יתחשב. עם בונה את עצמו ואת עצמיותו, ואת עצמאותו מבלי להשפיק בילדי נכרים, מבלי לחמד תרבות זרה, מבלי לרצות להיות ככל הגויים.

זהו יעוד וזוהי ברכה.

המשמעות השניה היא: גורל. איכה ישבה בדד, אומה פוזלת לכל עבר ומגורשת מכל פנה נדחקת, לכל בית ומוצאת מכל דלת, חומדת מי שיחור ומשתוקקת למי נהר, משרכת דרכיה והיא מוכה בית מאהביה, כרמה שלה אינה נוטרת וכל רעיה בוגדים בה, עד שהיא הופכת כבשה אחת בין שבעים זאבים.

זוהי גורל מר, זוהי קללה.

המשמעות האחת מקורה בתפיסה פסיבית של ״הוא מעבר אחד״: אנו נמצאים מעבר אחד משום שהעולם הגדול מרחיק אותנו מעליו בשנאת העולם לעם העולם. המשמעות האחרת צומחת מתוך תפיסה אקטיבית: משימה שלקח על עצמו עם קטן זה, המעט מכל העם, להיות אחר מאלה הנמצאים בעבר האחר, להכיר את בוראו ולהקשיב לדברו, לקבל עליו עול תורה שאחרים לא רצו לקבלה ואינם רוצים לקבלה עד היום הזה.

התפיסה הפסיבית — קללה, בתפיסה האקטיבית — ברכה.

וכל ההסטוריה העברית אינה אלא תולדות התנועה בין שתי המשמעויות הללו, בין ״עם לבדד ישכון״ ובין ״איכה ישבה בדד״.

בעבור העם מ״איכה ישבה בדד״ ל״עם לבדד ישכון״ יזכה גם ל״וישכון ישראל בטח בדד״. העצמיות היא יסוד העצמאות.

זהו בעצם אחד העיקרים בלמוד שלמדנו בשנתיים אלה, ואם אזכה לראות רבים מכם בארץ אדע כי נשמעו הדברים.

יהודים נוטים ״למילתא דבדיחותא״ גם לגבי ענינים מכובדים ביותר.

בדיחה יהודית מספרת שאשה יהודיה פשוטה אחת שאלה את בעלה מה פירוש המלים המסימות פרק ג׳ מפרקי אבות: ״תקופות וגימטריאות פרפראות לחכמה״. ענה לה בעלה: מהו בדיוק פירושן של המלים איני יודע, אך יודע אני שהמסקנה מהן היא שאת צריכה להיות יהודיה כשרה ויראת שמים. איני יודע מה היה בדעתו של ממציא הבדיחה הזאת או מספר הספור הזה אם באמת היה ונברא. האם היה בדעתו להציג את משיב התשובה כתמים ביותר וחסר הגיון או להיפך כפקח ביותר ובעל תפיסה נרחבת. יש הגיון נעלה בחוסר־ההגיון שבתשובת היהודי. גם אם לא נוכל לפרש לעצמנו כדיוקן את המלים ואת המליצות שבאמרות האבות — פעם תפעם בקרבנו הרגשת כוונתן העיקרית שנהיה יהודים כשרים ונאמנים.

אנו למדנו יחד פרקים בתנ״ך. עיינו בפירוש המלות ובצורות המלות ובסגנון הדברים ובמובן המליצות ובדרכי השירה ובכוונת הדוברים ובמהלך המאורעות ובציורי התקופות. אך לעומק אמתו של דבר נתכוונתי אני ללמד אתכם בכל הפסוקים ובכל הפרקים ובכל הספרים רק פסוק אחד: עם לבדד ישכון. ״לכו נא ונוכחה״ פירושו עם לבדד ישכון. ״והיה באחרית הימים״ פירושו עם לבדד ישכון (ואין סתירה בין ה״פירוש״ הזה ובין ההודעה כי ינהרו אליו הגויים). ואף שירת הדוד לכרמו ותוכחות ירמיה וחזונות יחזקאל — מסקנתם העיקרית היא עם

לבדד ישכון. ואעפ״י שחושש אני שיאמר שאני מגזים, הרי אני אומר אף „איש היה בארץ עוץ" ו„פחד פחדתי ויאתיני ואשר יגורתי יבוא לי" ואף „כי יש לעץ תקוה" — כולם פירושם אחד. אף אותם הפסוקים שלא ידעתי לפרש לכם גם לאחר העיון במפרשים רבים כגון „למס מרעהו חסד" או „לא יטה לארץ מנלם", הרי אני כשאני לעצמי חביבות עלי מליצות בלתי מובנות אלה יותר מאשר כל יצירה בהירה ומזהירה בכל ספרות העולם הגדול, משום שמלים אלה מצויות באותו ספר המלמד אותנו יעודו ותפקידו של עמנו אנו: עם לבדד ישכון.

חוסר הגיון? מאד מאד נראה בעיני חוסר ההגיון של הילד הפעוט הנשאל אם הוא אוהב יותר את אביו או את אמו והוא עונה, כי הוא אוהב את שניהם יותר. חוסר הגיון זה של הילד הוא הוא ההגיון העמוק ביותר. הלא ידעתם כי נוטה אני להתחקות על פשוטו של מקרא ואיני נוטה לערבב פשט עם דרש. אך ישנן דרשות שהן הן הפשט העמוק ביותר. באחת שיחותינו הגדרתי בפניכם את הדרשן כמי שרוצה להכניס לתוך המלה או לתוך הבטוי או לתוך הפסוק כל מה שהוא יכול, בקלות או בקושי, להכניס בתוכו, ואת הפשטן כמי שרוצה להוציא מן המלים או מן הפסוק או מן הפרשה כל מה שאפשר להוציא מתוכן. אך לעתים נאלץ הפשט להיות מוגבל ביותר, שעה שהדרש חובק זרו־עות עולם. עתים יהא פשוטו של ענין רק גופו של ענין ואילו כדי להגיע לנשמתו יש לרכב על כנפי הדרש, כנפי הסמליות. הדרש מפתיע לפעמים בהראותו על קשרים סמויים מן העין בין קרובים שנתרחקו: „הדא הוא דכתיב . . ."

מסקנתי והגיון לבי הוא, כי על כל ענין בתנ״ך אפשר לומר: הדא הוא דכתיב: הן עם לבדד ישכון.

אפשר היה לומר תמיד, ובדורנו צריך לומר כי דור דור ופשטיו דור דור ודרושיו.

ישנה וצריכה להיות לדורות מיוחדים הבנה מיוחדת בנושאים מיוחדים. יש תקופות בחיי העם בהן יכולים וחייבים בני התקופה לעלות למרומי יעוד מסוים. חז״ל בטאו רעיון זה בצורה נמרצת: „ראתה שפחה על הים מה שלא ראו ישעיה ויחזקאל וכל שאר הנביאים". ודאי שלא שהיתה השפחה גדולה מישעיה בן אמוץ ויחזקאל בן בוזי, אלא שהשעה היתה גדולה, עמה גדלו והתרוממו אלה שחיו אותה שעה. אף בצורה אחרת לגמרי בטאו חז״ל יחודן של שעות מסוימות בחיי העם. הרי הלכה פסוקה היא שבדרך כלל חייב אדם מישראל למסר נפשו רק על שלש עבירות: על עבודה זרה, גלוי עריות ושפיכת דמים. עליהן יהרג ואל יעבור ואלו על אחרות יעבור ואל יהרג. אך בשעת גזרה גם שנוי „בערקתא דמסאני", אופן קשירת שרוך הנעל, הוא עיקר גדול. אם גזרת השנוי בפרטים הקטנים וחיצוניים קשורה בגזרת־שמד הרי נהפך הפרט הקטן החיצוני לכלל גדול, לעיקר ויסוד. הרי אף זו הצבעה על יחודן של שעות מיוחדות ועל חובות מיוחדות בשעות מיוחדות.

לפי דרכנו למדנו מכאן: ישראל מצווים ועומדים בכל מצוות שבתו־רה, אעפי״כ יש שעות מיוחדות הדורשות פתוס מיוחד בענינים מיוחדים. היש צורך לפרש מהו בדורנו התפקיד המיחד לאדם מישראל והחובה המיוחדת? דורנו זכה לחיות בתקופה בה אי אפשר שלא להטות אוזן לרעש אופניה של ההסטוריה הישראלית, דורנו זכה לראות את מרכבת

ההסטוריה הישראלית יוצאת ממשעולי הגלויות ועולה על דרך המלך של עצמיות ישראל וקוממיות ישראל. אין כמעט יהודים בעולם, היודעים כי יהודים הם וגם רוצים להיות יהודים, אשר לא ישמחו ולא יעלזו לתמורה המתחוללת בגורל העם. אך יש גם קבוצים גדולים אשר אמנם ימחאו כף, אף יפתחו כיסיהם מתוך רגשי נדיבות, אף יסייעו סיוע חמרי ומדיני אך הם עצמם רחוקים מהחלטה כי יחדלו לחיות חיי „גוי בקרב גוי". נתקיים בהם אמנם הכתוב: „וירא העם וינועו" אך נתקיים גם סופו של אותו כתוב „ויעמדו מרחוק".

יש רצון לקוות כי צעירים עבריים רבים בארץ גדולה ורחבה זו, צעירים אשר קבלו את בשורת עצמאות ישראל בתקופת מעברם מנערות לבגרות, לא ירצו להתיצב מרחוק „לדעת מה יעשה", להביט מרחוק כיצד מעפילים אחרים למרומי יעודו של ישראל. תדרוכנה נפשותיהם עוז. בוא יבואו לעזרת ה', לעזרת ה' בגבורים.

כן יהי רצון.

חבר המורים

יושבים (מימין לשמאל): מר חיים ליף, ד"ר אשר זיו, ד"ר שלמה ווינד, פרופ. פיבל מלצר, ד"ר פנחס חורגין (מנהל), פרופ. שמואל ק. מירסקי, הרב אליעזר מרקלס, ד"ר אהרן גרינבוים, ד"ר אליעזר כ"ץ.

עומדים (מימין לשמאל): הרב י. בית־דין, ד"ר חיים ב. גרינשטיין (דפתרון), מר. מ. בן־מאיר, ד"ר מנחם ברייאר, הרב דוד מירסקי, ד"ר משה ריגר, הרב חיים גולווסקי.

חסרים: ד"ר א. אגוס, מר. מ. גוטשטיין, הרב י. גרוסמאן, ד"ר י. הוניג, ד"ר מ. וינטורה, מר. ש. זכאי, מר. ש. זר, ד"ר ג. חורגין, ד"ר י. פינקל, מר. ש. פלסקין, הרב מ. קרפ, הרב פ. ריימן, הרב ש שור, מר. א. שטרן, מר. א. שיף.

מאת המערכת :

בגשתנו להוציא את ה„ניר", שמנו לנו למטרה שהקבץ ישמש לנו, הלמידי בית המדרש, לא רק ספרותית בלבד, אלא בטאון שבו ועל ידו נבוא לידי ביטוי הרשמים וההרגשות שאוצרו בנפשותינו במשך ארבעת השנים שבלינו במוסד הזה; להגיב על כל מה שמתרחש בעולמנו הקטן — עולם בית־המדרש ועולמנו היהודי בכלל.

* * *

החוברת תשמש לנו כראי, ולפעמים כראי עקום, שבו ישתקפו חייהם ופעולותיהם של אלה החיים ופועלים במוסד הזה, מן הצעיר שבתלמידים עד הארי שבחבורת המורים והפקידים.

* * *

השנה אנו מקדישים את „הניר" הזה למורנו החשוב, הרב דר. שלמה ווינד, אשר רכש לו כבוד והערצה מאת כל תלמידיו במשך השנים שלמד בבית המדרש. הרב ווינד דאג ופעל הרבה למען חנוך תלמידיו והראה להם הרבה חיבה בטיפולו בהם. אנו מאחלים לו שיזכה להגשמת כל שאיפותיו ותקוותיו שתלה בנו.

* * *

אסירי תודה אנו לאלה מן המורים שהועילו בטובם לעזור לנו בהוצאת החוברת הזאת.

* * *

אנו חותמים בברכה לאלה מהמסיימים והמורים המתכוננים לעלות השנה למדינת ישראל לבנות את הארץ ולהיבנות בה — יהי ד' עמם!

מורנו הרב שלמה ווינד

מאת שלום שיף

הרב שלמה ווינד מתיחס למשפחה חשובה מגזע חסידי. הוא למד בנערותו בישיבה באוהעל, הונגריה, אצל רב העיר ר' דוד מייזלס, ונחשב לשקדן ובעל תפיסה מהירה. הוא הגיע לאמריקה בראשית שנות העשרים ונכנס מיד לישיבתנו והתמכר ללימודי קודש וחול. בשנת תרפ"ט הוסמך לרבנות ובשנה שלאחריה סיים את המכללה העירונית והוכתר בשנת תש"ב בתואר דוקטור לספרות עברית מטעם מכון רבל ללימודי היהדות על־יד הישיבה. הוא התחיל להורות בבית־המדרש למורים שלנו בשנת תרפ"ה וגם שרת בכמה קהילות בברונקס בתור רב ומנהיג. הויקה לציון והחיבה לארץ־ישראל אשר תפסו בלבו עוד משחר ילדותו הניעו אותו לבקר את הארץ בשנת תרצ"ג, ואחר שבילה שם מספר חדשים הוא חזר להורות בישיבה במשנה מרץ והתלהבות והשפיע מרוחו על תלמידיו.

דר. ווינד עודנו שקדן בלימודיו ושואף תמיד להשתלמות בכמה ענפי חכמה ומדע, וביחוד במקצועות היהדות. הוא פרסם מספר מאמרים מאליפים ב„חורב" וב„בצרון", וכעת הוציא לאור עזר בהיסטוריה — „מכנסת עד כנסת" — הסוקר את תולדות עמנו מגלות בבל עד מדינת ישראל.

דר. ווינד בורך וחונן במידות תרומיות נעלות והנהו ענוותן ברוחו. הוא אוהב ומכבד את כל תלמידיו ותמיד ער למענם ולטובתם. הוא מכניס סדר ומשמעת בכתותיו בנועם הליכותיו וביחסו החיובי והחביב למקצועות ההוראה ולתלמידיו, ואוהב להגעים את השעורים שלו בפתגמים יפים ושנונים מפסוקי התנ"ך וממאמרי חז"ל. באמת נעים מאוד להמצא במחיצתו ולי־הנות מאמרותיו ושיחותיו המחבבים את הענין הנלמד.

ד"ר ווינד סובר שבעשרות השנים האחרונות התקיימה איזו ירידה בחינוך העברי היסודי והיא מורגשת מאוד מאוד בסוג של תלמידים הממשיכים את לימודיהם בישיבה. לעומת זה — הרבוי בישיבות בניו־יורק ובמדינה הוא מקור תקווה ותרופה וגם מחייב את מסיימינו הן בתור מורים, רבנים או עסקנים ציבוריים, להתאזר במרץ ועוז להגשים את תפקידם הנעלה בשעה היסטורית ומכרעת זו להחזיר את עטרת המסורה ליושנה ולהעמיד דור דעה ברוח ישראל סבא. הוא גם כן מאמין בקביעת עתים לתורה מצד כל אדם מישראל כדי לזכות באיצטלא של „עם חכם ונבון", והיא אחת המשימות הנעלות של תלמידינו ומסיימינו.

אנו המסיימים מקדישים את הגליון הזה לכבוד הרב ד"ר שלמה ווינד ומביעים לו רגשי תודה וחיבה עמוקים. מקווים אנחנו שנוכל בע"ה לסלול לעצמנו דרך בחיים בכיוון שהוא התווה לנו. אנו שולחים למורנו את ברכותינו הלבביות ומאחלים לו חיים טובים ונעימים בצרוף פעולות נמרצות למען החינוך התורני השלם ולמען בנין ציון וירושלים וחיזוק חיי המסורה בתפוצות.

דרכי הפרדס בהבנת התורה

מאת הרב שלמה ווינד

ארבעה נכנסו לפרדס — בן עזאי, בן זומא, אחר ורבי עקיבא .. בן עזאי הציץ ומת . . . בן זומא הציץ ונפגע . . . אחר קצץ בנטיעות ... ר"ע יצא בשלום (חגיגה, יד.:).

תורתנו, כידוע, היא בעיקר תורת הנגלה בלי כוונות וכיוונים נסתרים. „הנסתרות לה' אלקינו והנגלות לנו ולבננו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת" (דברים כח, כט). אך הנסתר, כגרעין החבוי באדמה, מבצבץ ועולה מכמה מקראות ומסתעף להרבה מושגים חדשים. חז"ל, למשל, מצאו בתורה כמה רמזים לתחית המתים, עקרון יסודי באמונת ישראל, אף שלא נזכר בפרוש במקרא. וכן כמה פסוקים ועניינים שקשה להבינם במשמעותם אומרים דרשונו באור הגנוז בנו — „אהי' אשר אהי' " (שמות ג, יד), אחד הכנויים של השי"ת, אמרת ה' למשה „וראית את אחורי ופני לא יראו" (שם לג, כג). והעונשים החמורים בעד איזה עברות — סקילה בעד חילול שבת וכרת בעד אכילת חמץ בפסח — זקוקים למצוי יסודי בשטח הנסתר הרחב והעומק. ספר הזוהר מדגיש ביחוד את ערך הנסתר. „כמה חביבין מילי דאורייתא דבכל מלה ומלה אית רזין עילאין . . . אורייתא קדישא עילאה איהי אורייתא דקשוט ותורת ה' תמימה... וכל מלה לאו לאחואה על גרמיה בלבד קא אהי . . . אלא כל מלין דאורייתא מלי עילאין אינון ורזין עילאין" (זהר ח"ג, קמט, קנב).

הנטיה לחשוף מצפוני המקרא הופיעה בראשית ימינו. עזרא הסופר פרש והסביר את התורה בכיוון זה — „ויקראו בספר תורת האלקים — מפרש ושום שכל ויבינו במקרא" (נחמיה ח, ח). בתקופת הסופרים והתנאים הומצאו כמה מדות שהתורה נדרשת בהן כדי לגלות את ההלכה המסועפת הצפונה במקרא — „גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך" (תהלים, קיט, יח). המדרש מרמז שיש לתורה ע' פנים המקבילות לע' לשונות העמים. החיפוש בפנימיות של התורה צומצם באחרונה לד' פנים ונקראו בשם פרדס, כלומר, דרך הפשט — הבנת המקרא כפשוטו, דרך הרמז — הבנת המקרא בסמליו המפשטיים, דרך הדרש — הרחבת המקרא להלכותיו והשקפותיו, דרך הסוד — הבנת המקרא בנסתרותיו.

אם נסתייע בלשון המקרא ש„נהר יוצא מעדן (התורה) להשקות את הגן (אנושיות) ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים" (בראשית ב, י), כל דרכי הבנה בתורה כלולות בתוכה ומסתעפות ממנה וחוזרות אליה ומסבירות ומבהירות את שלמותה ואחדותה. אך במשך הדורות קרה שהדרכים, דרכי ה„פרדס", נפרדו ונתרחקו זו מזו ונעשו כל אחת לקנה מדה לארבעה זרמים מסויימים בחיי ישראל. הצדוקים אחזו דרך הפשט, הפרושים — בדרך הדרש והסעיפו את התורה שבעל פה מן התורה שבכתב. יהודי מצרים בימי הבית השני — בדרך הרמז והלבישו את התורה בסמלים אלי־גוריים של חכמת יון, האסיים ובעלי הקבלה — בדרך הסוד והשתעשעו רק בנסתרות.

הפירוד ב„פרדס" גרם לחילוקי דעות ופולמוסים ספרותיים חריפים, אבל לפעמים פעלה איזה הכרה פנימית בלב פרשני המקרא לקרב ולאחד את הנפרדים. רש"י השתמש בדרך הפשט והדרש, הראב"ע — בדרך הפשט והסוד, והרמב"ן — בדרך הפשט והדרש והסוד. מסדרי ההלכה בישראל הראו כיוונים שונים. הרמב"ם התרחק מכל מסתורין ואחז בדרכי ההגיון והשכל, הרשב"א החרים את העסק בנסתרות ובלימודי חול עד שיגיע הלומד לשנת כ"ה, וזרז לחרות רק את תורת הנגלה על לוחות הלב הרעננים בימי הבחרות, רבי יוסף קארו היה משרש בתורת הסוד אף שלא נתן לה ביטוי בשלחן ערוך — ודמה שמלאך ה' מגלה לו רזי עליון, רבי יעקב עמדין הנהיג את הרמז והסוד בסדור התפלות שלו אבל הרהר אחר קדמותו וסמכותו של ספר הזהר, רבי יחזקאל לנדו השתרש רק בהלכה הנגלית והחכם שד"ל זהה את כל הקבלה עם חכמת אפלטון והחשיבה לנטע זר בכרם היהדות.

אמנם יש ידים מוכיחות להשערה דלקמן: התורה והחכמה נאצלות ממקור אחד וכל נתיבותיה שלום ושלמות, מעין אור השמש הבהיר בעברו דרך חומר שקוף - זכוכית בעלת כמה פנים או טפות מים באויר — מתחלק לז' גוונים יסודיים האחוזים זה בזה ומסתעפים אחד מן השני. וכך הם דרכי ה„פרדס": מפולגים ומאוחדים ונעוצים במקור מוצאם וביחד מק־ימים הבנה שלמה ורעננה. „שתה מים מבורך ונוזלים מתוך בארך" (משלי ה, טו). בימינו יש לנו סיכויים שמדינת ישראל תהא למקור רוחני ברוך וכמעין הנובע תזכך ותאחד את הלבבות ותביא גאולה נפשית ושלמות ההבנה בתורה, ודרכי ה„פרדס" יהיו עוד הפעם לאחדים ולמקור ברכה נאמנה.

לזכרון

ציון לנפשות קדושות

ידוע המאמר שספרא וסייפא ירדו מן השמים כרוכים. שני אלה, הספר והחרב, הם אמצעי־עזר לאדם במלחמת קיומו בשני המובנים; במובן הגשמי ובמובן הרוחני. עמי העולם אחזו בסייף, כידוע לנו מברכתו של יצחק לבנו עשו: „ועל חרבך תחיה — ואנחנו, ישראל בחרנו ב״ספר״. התורה היא חיינו, חוקי המוסר והצדק שבתורתנו — הם כל הוויתנו וישותנו הפנימית. עליה סבלנו ובעדה נלחמנו בכל הדורות — מאז היותנו לעם עד היום הזה. אמנם, היו עתים, שנאלצנו למרות רצוננו להחזיק בסייף. אבל זה היה אך ורק כדי להגן על ה„ספר״ כלומר, התורה — שהיא חיינו.

למשל, התקוממות החשמונאים נגד היוונים — ובתקופה מאוחרת — מרד רבי עקיבא ובר כוכבא נגד הרומאים. אלה היו מלחמות שבין הספר והחרב — והספר נצח.

גם מלחמת מדינת־ישראל המחודשת, עם שכנותיה — המדינות הערביות — שהחלה לפני ארבע שנים ועדיין לא באה לידי חסול בשלום גמור — גם היא במלחמת סייפא וספרא יסודה. כמו בכל הנגישות והמצוקות שסבלנו במשך ימי גלותנו, כן עתה במלחמה זו יסודה העיקרי הוא ה„ודתיהם (דת ספר התורה) שונות מכל עם״ ההסטורי. הערבים פלשו בארצנו להרוס את כל מה שבנינו ולכבות כל זיק של תקוה בלבנו לשוב לחיות עוד פעם חיים לאומיים־מדיניים. אבל אותה הרוח שלבשה את החשמונאים בתקופתם, את רבי עקיבא ובר־כוכבא בשעתם, היא היא הרוח — רוח עוז, וגבורה עילאית שלבשה גם את צעירינו בימינו. כלפנים, גם הם קמו והשיבו מלחמה שערה, גרשו את הפולשים ועשו בהם שמות.

אחד מן הגבורים שנפלו במלחמה זו, הוא חברנו משה פרלשטיין ע״ה, שלשמו ולזכרו הקדשנו את מאמרינו זה, ולכבודו אנו מדפיסים קטעים ממאמר מחקרי שכתב לפני עלותו לארץ־ישראל ולא זכה לראותו בדפוס.

הודות לחינוכו העברי השלם שקיבל, מתחילה בישיבות קטנות ואח״כ בבית מדרשנו, בערה בו תמיד אש של אהבה וקנאה לכל קניני אומתנו. הוא היה בעל נפש עדינה ולב רגש וכיסופו הסוער לגאולה לאומית ולמולדת היה לאין גבול. גם הוא לקח סייף בידו ויצא ללחום בעד קיומם של חיי־הספר, ספר עמו ודתו.

בשנת תש״ח בהיותו בארץ־ישראל, הפסיק משה פרלשטיין את לי־מודיו באוניברסיטה העברית בירושלים והתנדב לצבא ההגנה, ובאותה השנה, בדרך מירושלים לגוש־עציון נפל חלל סמוך לקבר רחל ...

* * *

עוד איש נזכיר פה בכבוד ובהערצה רבה; איש שלקח לו לכלי זינו ה„ספרא״ דוקא ולחם מלחמת התורה כל ימיו; הוא מורנו המנוח דר. נתן קלוץ ז״ל, — שנלקח מאתנו כחתף אחר שהשתתף אתנו, תלמידיו, בחגיגת החנוכה. התורה היתה אומנתו, והרבצתה — מגמת נפשו בחיים. בנאום החגיגה שנשא בחגיגה ההיא, דיבר הרבה על חובתו של הנוער העברי בגולה לחיות חיים עבריים מקוריים —תנ״כיים. דבריו השאירו רושם עמוק על הנאספים — כרושם הרצאותיו בתנ״ך שהשמיע לתלמידיו במחלקה. לכבוד זכרו אנו מדפיסים מאמרו שהופיע ב„ניר״ משנת תרצ״ג, יען כי חקר התנ״ך היה ילד שעשועיו ולו הקדיש כל חייו.

יהי זכרון שניהם — של המורה והתלמיד — ברוך.

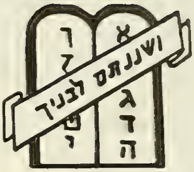
ש. ס.

דון יצחק אברבנאל בתור פרשן המקרא.

מאת **ד״ר נתן קלוץ**

„תור הזהב״ בתולדות הפרשנות המקראית התחיל בבבל במאה העשירית למספר הרגיל עם פעולתו המדעית של הגאון סעדיה במקצוע חקר השפה העברית ודקדוקה ואשר שמשה יסוד ובסיס לתרגומו הערבי לתנ״ך. לידי פריחה נפלאה ושגשוג גדול הגיעה הפרשנות המקראית ביחוד בספרד. היהודים שגרו בתקופה ההיא תחת שלטון ערב, השתמשו בפה ובכתב בשפה הערבית. חכמי ישראל סגלו להם על נקלה את השפה הערבית, בהיותה שפה שמית וקרובה קרבת־גזע להשפה העברית. התרבות העברית בכלל והבלשנות הער־בית בפרט עמדו אז על מדרגה גבוהה מאד. תחת השפעת הבלשנות הערבית התחילו חכמי ישראל בספרד כמו רבי יונה המדקדק וחבריו להתעמק בתורת השפה העברית. הם צרפו ועבדו את הלכסיגרפיה העברית, הקימו את בנין הדקדוק העברי וכל חלקיו וגם קבעו את מונחיו (טרמינולוגיה) הדקדוקיים המקובלים אצלנו עד היום. החכמים הראשונים, שהיו מניחי היסוד של הבל־שנות העברית, השתמשו בפסוקי המקרא כדי לחזק ולאמת את הכללים שקבעו בדקדוק העברי. באופן זה היו כבר המדקדקים הראשונים מוכרחים לעסוק בבאור מקראות והבנת התנ״ך. הזרם המדעי הזה, עד כמה שמצא את בטויו בשפה העברית, הגיע לשיא גבהו בספרי ר׳ אברהם אבן עזרא ובספרי המדקדקים והמפרשים למשפחת קמחי. פרושיהם של חכמי ספרד נחשבים ומנים על היותר טובים ונבחרים, שיצרה היהדות הספרדית במקצוע הפרשנות המקראית. אולם מצבם הרוחני של יהודי ספרד ומצב תרבותם היה תמיד קשור ותלוי במצבם המדיני והכלכלי בתור אזרחי ארץ ספרד. החל מהמאה הארבע עשרה התחילה ירידה מדינית וכלכלית של יהודי ספרד. התרבו ותכפו גזרות רעות עליהם, רדיפות, טלטולים וגרושים דלדלו ודכאו את יהודי ספרד עד שבא עליהם הגרוש הכללי באב, שנת רנ״ב (1492). בעקב הירידה המדינית התחילה גם התנונות רוחנית של יהודי ספרד הנרדפים והמדוכאים. הפעולה המדעית במקצוע הבלשנות העברית ובבאור התנ״ך התחילה להתאטט עד שפסקה לגמרה. אולם, קודם שתבוא השמש במערב ותעלם באפלת הלילה היא שולחת קרני־

זהר אל המזרח, המזהיבות את תכלת השמים בקצה אופק הרקיע . . . ולפני שקיעת שמשה של הפרשנות המקראית בספרד זרחה שמשו של הפרשן האחרון בתקופה זו ואשר בפעולתו המדעית הכבירה היה החותם של „תור־הזהב״ של הפרשנות המקראית בספרד: דון יצחק אברבנאל. (1508—1437)

על פי מוצאו, חנוכו והשכלתו היה אברבנאל מוכשר ומסוגל ביחוד לעשות גדולות בשדה הפרשנות המקראית. הוא היה בן למשפחה מיוחסת מאד ובעצמו האמין שעל פי מוצאו הוא „חוטר מגזע ישי ונצר משרש משפחת דוד אשר באו לספרד מגלות הבית הראשון״. אביו היה נושא משרה מדינית גבוהה בפורטוגל ומנעוריו סגל לו יצחק אברבנאל את הנימוסים היפים ומנהגים האדיבים, המקובלים בחצרות המלכים ובהיכלי השרים רמי מעלה, שהיה בא עמהם במגע ומשא תמידי. מראשית ימי ילדותו הקדיש זמנו ללימודים שונים, התעמק ורכש לו ידיעות מקיפות ורחבות בכל ענפי היהדות הכתובה והמסורה, ידע שפות רבות עתיקות וחדשות על בורין, קרא הרבה בספרות הפילוסופית היונית, הערבית, הנוצרית והיהודית. רכושו המדעי הרב ונסיונותיו בתור חכם מדינאי, שנשא משרה רמה במשך שנים רבות, הכשירוהו לחדור לפני ולפנים לתוך העבר הקדמון של עמו ולהפיץ אור בהיר על הספרות העתיקה — פרי התקופה הרחוקה ההיא — התנ״ך.

מפליאות הן השקפותיו על ערך של שלטון מלך בלתי מוגבל ועל שלטון ריפובליקה, המתנהגת על פי מורשים ונבחרים מכל שדרות העם. גם בימינו לא נוכל לתאר לנו, כי רב ומנהיג רוחני בישראל במזרח אירופא במאה התשע־עשרה היה מעז להשמיע בפומבי דעות שליליות כאלה ביחס לשלטון מלך כמו שהרחיב אברבנאל במאה הארבע עשרה, בימי הבינים . . . בפרושו לתורה, דברים פרק יז, פסוקים כ־יד, על הפסוק „שום תשים עליך מלך״, ואשר לכאורה הצווי הזה סותר לדבר הנביא שמואל, שהתנגד לבחירת מלך בישראל. אברבנאל מאריך את הדבור על הנושא הזה, איזה צורת שלטון יותר טובה ורצויה, שלטון מלך או ממשלת ריפובליקה — שאלה שנתחבטו בה גדולי הפילוסופים וחכמי המדינה מזמן אפלטון עד היום . . . את השקפותיו בנידון דנן אברבנאל מביע בפתוס עז ודומה שדבריו אלה יצאו מעמק לבו . . .

אברבנאל כותב שם: „הביטו וראו הארצות שהנהגתן על ידי המלכים ותראו את שקוציהם ואת גלוליהם, איש מהם כל הישר בעיניו יעשה, כי מלאה הארץ חמס מפניהם והיום הזה ראינו כמה ארצות שהנהגתן על ידי שופטים ומושלים זמניים, נבחרים ביניהם ומלך אלוקים עמהם, משפט נבחר להם בסדור מוגבל . . . ועוד היום שררת ויניציאה הגברת, רבתי בגוים, שרתי במדינות, ומלכות פלורנציאה צבי לכל הארצות והן מתנהגות על פי מנהיגים נבחרים לימים קצובים, אין בהם נפתל ועקש . . . והמה כובשות ארצות להן בתבונה ובדעת וזה יורה כי המלך אינו הכרחי . . . כי אם מזיק וסכנה רבה בו״ . . . אברבנאל בא לידי מסקנא „שהתורה לא צותה לשום עליהם מלך . . . שאין שאלת מצוה כי אם רשות ומפעל היצר הרע״ . . . הדברים האלה הם פרי נסיונותיו, תלאותיו הרפתקאותיו, אשר עדו עליו בתוך מיניסטר ושר הכספים בחצרות מלכי ספרד . . . בשורות הנ״ל נשמע מחאתו העזה נגד העריצות של המלכים והשליטים בימים ההם, שמשלו על עמיהם בשלטון יחיד בלתי מוגבל . . .

כדי להבליט ביותר את באוריו בישוב המקרא ובהסרת הסתירות בפסוקים קשי־ההבנה והמכחישים זה את זה, אברבנאל פותח כל פרשה ופרק במקרא בשורה של שאלות, שתכליתן להראות על כל הקושיים והסתירות בפסוקים, העומדים להתפרש. הוא מביא מקודם את דברי המפרשים שקדמו,

ואינו מסכים להם אם הם רחוקים מן הפשט, או הוא מקבלם ומהללם אם הם מתאימים לעמק פשוטו של מקרא. אברבנאל מביא לפרקים קרובים פרושים גם ממפרשי התנ"ך הנוצרים. האמת יקרה לו מכל ולא ישים לב למי שאמרה. ובכן אינו נרתע מלהביא פרושים נכונים וקלעים לפי דעתו של הענין אף אם נאמרו או נכתבו על ידי מחברים יהודים משומדים . . . שכפרו בעיקר ונהפכו לשונאי עמם ותורתם . . .

בדרך כלל היה האברבנאל שכלתן (רציונליסט) ומעמיד כל דבר וענין לפני כס הבקרת השכלית וההגיונית. את התבונה הזאת אנו מוצאים גם בפרושיו בהרבה מקומות. לפעמים קרובות אברבנאל מנסה למצוא טעם שכלי ובסוס רציונלי לאחת מן המצות. בנוגע להאסור בפסוק „לא תבשל גדי בחלב אמו" (שמות פרק כג פסוק יט) כותב אברבנאל: „והיותר נראה בזה שהוא מעשה עבדי עבודת אלילים בזמן קבוציהם לבשל גדיים בחלב בזמן אסיפת התבואות לחשבם שבזה יתרצו לאלוהיהם וישלחו ברכה במעשה ידיהם; עוד היום הזה דרכם במלכות ספרד שיתקבצו כל הרועים שתי פעמים בשנה להתיעץ ולעשות תקנות בעניני הרועים והצאן ובזמן ההוא מאכלם בשר גדיים בתבשיל חלב; וכבר שאלתי ודרשתי וידעתי באמת, כי גם באי בקצה הארץ, הנקראת אינגלטריה (אנגליה) ששם ישנה כמות מופלגת של צאן כן מנהגם תמיד" . . . מעניין מאד שאברבנאל השכלתן, שנטה תמיד אל הפשט ומשתדל לקרב דברי התורה וספורי המקרא אל השכל, יתנגד לפעמים לשיטת גדולי חכמי ישראל, המבקשים לתת טעמי המצוות על פי השכל והטבע. על הפסוק „ואת אלה תשקצו מן העוף לא יאָכלו שקץ הם", (ויקרא פרק יא, פסוק יג) כותב אברבנאל: „איסור המאכלים שאסרה התורה כבר חשבו רבים מהמפרשים שהוא מפני בריאות הגוף ורפואתו להיות המאכלים הרעים ההם מולידים ליחות רעות, זהו דעת הרמב"ן בפסוק ואלה תשקצו מן העוף . . . וחלילה לי מלהאמין כן, לפי שאם כן היה ספר תורת האלוקים במדרגת ספר קטן מספרי הרפואה, הקצרים בדבריהם וטעמיהם ואין זה דרך התורה ועמק כוונותיה: וגם עינינו רואות עמים, האוכלים בשר החזיר, השקץ והעכבר, חיים כלם היום, חזקים כראי מוצק ואין עיף וכושל בהם; וגם ישנם צמחים ועשבים מזיקים וממיתים בארסיותם כמו שזכרו חכמי הרפואה ולא אסרה התורה אכילתם וכל זה יורה שלא באה התורה האלוקית לרפאות את הגוף ולבקש בריאותו אלא לבקש בריאות הנפש ולרפאות תחליאיה . . ."

אברבנאל חי בתקופה נוראה בתולדות יהודי ספרד, בשעה שאויביהם קמו עליהם להשמידם בשם הדת הנוצרית, התומכת יסודותיה, לפי דעת מאמיניה, בכתבי הקודש אשר לישראל . . . ויכוחים דתיים פומביים בין חכמי ישראל ובין כוהני הדת הנוצרית היו חזון נפרץ בימיו. משרתי הדת השולטת היו עונים את היהודים בפסוקים מן התנ"ך עצמו ואשר לפי הפרשנים הנוצרים הם כאילו מחזקים ומאַמתים את לימודי הדת הנוצרית . . . נמצאו גם יהודים שנלכדו ברשת זו, שפרשה לרגלם התעמולה הנוצרית . . . אברבנאל לקח על עצמו את התפקיד להראות על הזיופים והסילופים של מפרשי התנ"ך הנוצרים, אשר מתוך מגמה נוצרית הם מעוותים את הכתובים ומפרשים אותם שלא כהלכה . . . הוא מאריך את הדבור על פסוקי המקרא המובאים בתוך כתבי האיבנגליון, אשר לפי דעת הכנסיה הנוצרית הם מרמ־זים על אמתות הדת הנוצרית. אברבנאל סותר את דבריהם בראיות חזקות והוא מפרש את הכתובים האלה ברוח היהדות המקובלה . . . ובכל פעם שנתנה לו הזדמנות כזאת הוא משתמש בה בחפץ־לב, מביא את פרושי הנוצרים כדי לסתור את דבריהם. באָמרו: „וראיתי לזוכרם פה ולהשיב עליהם להסיר מכשול מדרך עמי, הנך רואה שדבריהם ופירושיהם הבל

וריק והנה הודעתיך אותם פה כדי שיעמוד לבך, תחזקנה ידיך עם אמתת דרכי מפרשינו". (ישעיהו פרק ז, פסוק יד.)

בכל פרושיו על המקרא אברבנאל שם לב ביחוד אל קשור הפסוקים ואל הרעיון הכללי היוצא מהם מבלי להתעמק בחקירות בלשון ובדקדוק, שנא את הבלשני ונמנע מלחטט ב„דקדוקי עניות", המיגעים ומלאים את הקורא שאינו בקי ורגיל בעיונים דקים של הדקדוק העברי. ברם לפעמים נמצא בפרושי אברבנאל באורים יקרים מפליאים, המעידים על עמק ידיעותיו בדקדוק לשון עברית . . . בפרוש הפסוק „ותקרא שמו משה ותאמר כי מן המים משיתהו", (שמות פרק ב, פסוק י), כותב אבן עזרא „שם משה מתורגם מלשון מצרים בלשון הקדש, ושמו בלשון מצרים היה מוניוס וכך כתוב בספרי עבודת האדמה הנעתק מלשון מצרים אל לשון קדרים גם ככה בספרי חכמי יון, אולי למדה בת פרעה לשוננו או שאלה". אברבנאל מביא את דברי אבן עזרא ששמו העקרי היה מוניוס והשם משה הוא העתקה עברית של שמו המצרי . . . וטוען עליו „ששמות העצם הפרטיים לא יועתקו מלשון ללשון, איך נאמר שהעתיקה התורה שמו המפורסם הנקרא בו מלידתו אשר לא כדת אם היה שמו מוניוס, אבל בלי ספק כל זה הוא טעות לאבן עזרא ושאר המפר־שים . . . והטעות הזאת עלתה להם בחשבם שמה שאמרה תורה „ותקרא שמו משה" יחזור לבת פרעה ושהיא מדברת בעדה כי מן המים משיתהו, שרוצה לומר כי מן המים משיתי אותו ואין הדבר כן, כי כל תי"ו הנקבה הנזכר בזה הפסוק הוא כנוי לאם משה, לא לבת פרעה. אמו של משה קראתהו כן, כי היא אמרה לבת פרעה שהיא ובני ביתה היהודים קראו שמו משה, ותאמר, רצה לומר, אמו של משה אמרה לבת פרעה, כן מין המים שיתהו; כלומר את גברתי משית אותו מן המים . . . ותדע ותשכיל שמלת משיתהו אינה פועל למדבר בעדו עם כנוי הזכר, אבל היא פועל עבר שנמצאת לנוכח עם כנוי הזכר, וזה מסכים לדקדוק שאם היה לשון למדבר בעדו, היה לו לומר משיתיהו עם יו"ד בין התי"ו וההא, כי הוא סימן למדבר בעדו וענינו משיתי אותו, אבל הוא חסר יו"ד בין הת"יו וההא ופירושו את משית אותו והוא על משקל „אוי לי אמי כי ילדתני", (ירמיהו פרק טו, פסוק י). זהו פרוש מדעי, המתאים לתוכן הפסוק. גם המדקדק הגדול ר' שלמה דובנא בפרושו לפסוק הנ"ל, ב„באור" לשמות מב־כר את פרושו של אברבנאל לפסוק זה על פני שאר הפרושים. ובהתאם לזה רש"ד מתקן את התרגום האשכנזי לפסוק זה של בן־מנחם . . . אברבנאל חבר פרושים על התורה ועל הנביאים הראשונים והאחרונים. הם מהוים אוצר בלום של פנינים ומרגליות יקרות בפרשנות העברית המקורית. חכמי ישראל נסתייעו בהם לא רק בהבנת המקרא בידיעה נכונה, הם מצאו בדברי אברבנאל עוד יותר מזה, הם שאבו מספריו עז עצמה, תנחומות ה' בימי צר ומצוק . . . גם חכמי הנוצרים, מזמן יוחנן בוכסטדורף עד פרנץ דליטש, החשיבו מאד את פרושי אברבנאל ויתרגמו את דבריו לשפות העמים. אנחנו היהודים בדור הזה, שחושך הגלות ואור הגאולה משמשים בו בערבוביה, צריכים להתעמק ביחוד בספרי אברבנאל שחי בתקופה שעל פי קויה ושרטוטיה הכללים היא דומה לתקופה הנוכחית בתולדות עמינו הנרדף והמדוכא והצמא ומחכה לישועת ה' . . . בכתבי אברבנאל נמצא דברי חזוק ועדוד לאמונתנו, כי קרובה ישועת ה' לבוא וצדקתו להגלות . . . מה נעלים ונשגבים דברי ראש סופרי ישראל, המנוח ר' נחום סוקולוב ז"ל, אשר אמר להרב של העיר פאדוא, בעמדם שניהם לפני מצבת דון יצחק אברבנאל ליד קברו בפאדוא:

„רבי הטוב! התחשוב באמת כי זאת היא מצבת דון יצחק אברבנאל? התחשוב באמת כי לעדת פאדוא משפט האחוזה על קבר אברבנאל בארבע אמות אלה? יש היכל־תהלה, פנתיאון עברי, והוא כמו ירושלים של מעלה,

בנוי ברוח, חקוק וחרות על לוח לב, כמו גן עדן, אשר בו צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה. ההיכל הזה איננו בזעיר חלקת שדה בעיר פאדוא, אך הוא בלב ישראל, בספרותו, בחזיונותיו, ובחמדת היכל זה יש מקום גדול ונשא לדון יצחק אברבנאל!" (כתבים נבחרים של נחום סוקולוב, תרע"ג, צד 58).

העתונות העברית באמריקה

(קטעים)

מאת משה פרלשטיין

הקדמה

תעודתה של סקירה זו היא לתאר את העתונות העברית באמריקה. לדעתי הדרך הטובה ביותר לתאר את העתונות היא לנתח את החלקים המהווים את הכלל. ביחוד חשוב להשתמש במקורות ראשונים ולא לבטוח במקורות שניים. ובנוגע לענייננו כמעט שאין מקורות שניים שנוכל לשאוב מהם. בין היחידים שטפלו בתולדות עתונות זו נמצא א. ר. מלאכי ואף הוא לא עשה עבודה בעלת היקף כי אם פזר מאמרים קצרים בבטאונים שונים על כמה מהעתונים.

משום שלא רציתי לסמוך על מקורות שניים החסרתי עתונים אחדים מן הסקירה. רצוני לציין ביחוד את „הצופה בארץ החדשה" אשר חשיבותו גדולה בזה שהיה העתון הראשון אשר נדפס באמריקה. אבל לדאבוני אי אפשר היה להשיג טופס לעתון זה. ואמנם קשה למצוא טופסים של רבים מהעתונים הראשונים.

תארתי את העתונים פחות או יותר על פי סדר קבוע. לראשונה הזכרתי את העובדות הנחוצות לקורא, כדי שיבין את הרקע אשר עליו נבנה העתון — כלומר: שם העורך, שנת הוצאתו ומקום הדפסתו, הצורה, ובמקרה שהעורך לא היה המוציא לאור את שם המוציא לאור, ושמות כמה סופרים ותיקים.

סמוך לנ"ל כתבתי תמצית של מטרת העתון ותעודתו. לרב הבאתי ציטטה מהעתון עצמו המכילה את תמצית המגמה המיוחדת. השתדלתי בזה להמציא לקורא דוגמה קטנה מסגנון העתון. את יתר הסקירה על כל עתון ועתון הקדשתי לתאור התכן, הסגנון, ולרב להערכה קצרה.

„העברי"

העורך: הרב מאיר ברלין

המוציא לאור: „חברת עתונות עברית"

שנות: 1916—21 ניו יורק

צורה: שבועון

המטרה: (צטוט מהקדמה בתופס הראשון של „העברי" באמריקה)

„ . . . לתת לקהל העברי עתון המתאים לרוח עמנו . . דעות אלו הן המקיפות את כל מעשינו ותקוותינו: כי אין עם ישראל בלא תורת ישראל ואין תורת ישראל בלא עם ישראל ושניהם יחד גם העם וגם תורתנו אין פגימותיהם מתמלאות אלא בארץ ישראל. ורוח זה, רוח נאמן למסזרתנו הדתית ולתחיתנו הלאומית שהיה שורר ב„העברי" הקודם לא ישתנה גם ב„העברי" המחודש . . . „העברי יקציע גם עתה מקום רחב לשאלות ההווה לעניני השעה ולצרכי המקום, למאמרי בקורת, לספורים ושירים, למכתבים מארצנו ומתפוצות הגולה והכל בסגנון קל ומדויק, מועט המחזיק את המרובה".

סופרים: ישראל אפרת, הלל בבלי, בן־נון, מאיר ברלין, ראובן בריינין, ש גינזבורג, קלמן ווייטמן, פנחס חורגין, ליסיצקי, מ. ליפסון, מסלינסקי, י. ל. פישמן, פרישברג, אפרים קפלן, א. שוער, צבי שרפשטיין, ג. בובליק, זאב יעבץ, יצחק ניסנבוים, דוד שמעונוביץ ועוד.

הפרקים: התמידים הבאים ב„העברי" — בעיקר לא נשתנה התכן כל שנות הוצאת „העברי".

„לעניני השעה" — דברי העורך בצורת סקירות קצרות על מאו־רעות השבוע;

מאמרים הדנים בשאלות הזמן,

מאמרים מדעיים — מסות ספרותיות בדברי הימים, בלשון ובספרות,

ספורים, שירים פיליטונים,

מאמרי בקורת.

„בעתונותינו" — סקירת העתונאות העברית.

מכתבים מארץ ישראל, מתפוצת הגולה.

„משבוע לשבוע" — חדשות ומאורעות.

תמונות אנשי שם.

תכן: כפי שנראה מרשימת הפרקים, העתון היה מורכב חציו מע־תונות וחציו מספרות. אולם בראשית הופעת „העברי" האמריקאי היה העתון בעיקר ספרותי מלא מאמרים, ספורים, שירה, בקורת וכדומה. כמו־כן הוכנס גם כן קצת על חדשות היום, ובין המאמרים היו גם אלה הדנים בשאלות הזמן — בציונות הדתית וביהדות. אבל מסופק אם השפיע העתון על העולם העברי כי כוון ישר ורציני לא היה בו.

אבל במשך הימים נתגבשה צורת העתון — ודאי משום הצורך של היהדות הדתית הציונית לכלי מבטא אשר יגיש את תכניתו לקהל העברי באופן ישר וחזק, וגם משום המצב השפל הכללי של היהודים בימי המלחמה העולמית הראשונה אשר מאמצים כבירים היו נחוצים כדי שיוטב. בשנים האחרונות רב העתון היה מוקדש לחדשות העולם היהודי בכל פרטיה. אפילו המאמרים הספרותיים דנו בפרובלימות נוכחיות. הרב יצחק ניסנבוים ז"ל, אחד ממנהיגיו של המזרחי עד שנהרג על ידי הנצים ימ"ש, לפני שנים אחדות כתב שורה של מאמרים על „הראשונים לציון". במאמרים הריפים יהודה ל. פישמן לעג בכל טענותיהם של הערבים ובקר קשה את היהודים הנותנים לב להם. גם י. זלוטניק נשא את דגל הציונות הדתית, ההייה ובקר את הציונות הכללית אשר מפקפקת בכל, ועדד את המזרחי להגשמה ציונות הלוצית. ב„מפי המערכת" מאיר ברלין הראה את עמדתו התקיפה לשם הציונות הדתית. הידיעות השלמות מת־נועת המזרחי ומהיהודים בארץ ישראל, באירופא, ובאמריקה, הצליחו לתת לקורא תמונה שלמה ובהירה מחיי היהדות. „העברי" בסוף ימיו מלא תפקיד חשוב בתחית הציונות הדתית באמריקה.

סגנון: בכלל סגנון „העברי" היה שפה תנכ"ית קלה. לא האריכו הכותבים במליצות בדרך הסופרים הראשונים של תחית הספרות העברית באירופא. גם לא היה מסובך במלים החדשות על הישוב החדש בארץ ישראל. אולם משום חסרון זה ראו בצורך להשתמש לפעמים במלים אנג־ליות ואידיש. הספורים והשירה לא התשמשו כלי מבטא לרעיונות כי אם לשם ספרות יפה. „אלישע", מאת יצחק קצנלנסון, שיר טפוסי מאלה שנדפסו ב„העברי", כתוב לשון תנכי"ת צחה; קצנלנסון מספר ספור אהבה. הרקע התנכי"ת מזכיר לנו את כתבי א. מאפו, אולם מחוסר מליצות ורקע מסובך ובמקומם תאור רגשני של החיים. וכן גם שיריו של דוד שמעונוביץ ב„העברי". הספורים לרב נעימים ובסגנון פשוט — הרי הן אספקלריא של חיי היהודים מעבר לים ובעירות אמריקה.

הערכה: חבל שלא נמצא כיום עתון מסוג „העברי" כי בהחלט היה מרים את דגל היהדות הדתית, המזרחית, מצד אחד — ומצד שני סגנונו הקל והפשוט היה מתקבל על לב הקורא העברי במדה יותר מרובה מ„הדואר" של ימינו.

„שחרות"

עורך: צבי שרפשטיין

שנות: 1916־21 ניו יארק

המוציא לאור: חברת „דפוס הנוער היהודי"

צורה: ירחון לנערים

סופרים: צבי שרפשטיין, א. נ. פרלברג, אברהם טבק, א. אובסי, ז. בן־טובים, משה פיינשטיין, מרדכי כץ, ש. גינזברג, ש. פרוג, ש. הלקין, ד. פרסקי.

מטרה: ה„שחרות" שאף לתת לנוער העברי עתון עברי אשר ימצא חן בעיניו כדי להגדיל את אהבתו לעברית וכדי להשתמש באמצעי העתון לתת לנוער העברי השקפת חיים יהודית.

תכן: הפרקים — משחקים, חדות, בדיחות, משלים.
ספורים ואגדות.
מאמרים.
דברי תורה.

חדשות.
ארץ ישראל והציונות.
תולדות אנשי שם.
תמונות מחיי היהודים.

רב התופסים של ה„שחרות" הוקדשו לחגים ומועדים — פסח, שבו־עות, תשעה באב, ימים נוראים, חנוכה — ולימים החשובים בתולדות הציונות. צבי שארפשטיין ואברהם שוער הצטיינו בספוריהם לנערים. בגל־יוני ה„שחרות" נמצאים תולדות אנשי שם בישראל וביניהם ה„ברון הנדיב", מרדכי עמנואל נח, עמא־לזרוס. תאורים מחיי היהודים בתימן, הודו וארץ ישראל מוצאים מקום ב„שחרות".

סגנון: קל ומדויק למדרגת הנוער. מלים הקשות מתורגמות לאנ־גלית ולקוחות מן התנ"ך והתלמוד — למשל: פתקא, מופז, ארנק.

הערכה: שרפשטיין הצליח יפה להמציא לנוער העברי עתון היפה למדרגתו אשר נתן לו מושג מחיי היהדות הן בעבר והן בהוה.

„הדואר"

(הדואר היומי)

העורך: מ. ליפסון
הוצאת: חברת ה„דואר"
שנות: 1921־23 ניו יארק
צורה: יומי — 202 תופסים 1921־22
שבועון — בתבנית יומי 1923

סופרים: מ. ליפסון, ז. רבינוביץ, נ. סירקין, ק. ווייטמן, מ. ריבולוב, י. פרישברג, ראובן בריינין, נ. טורוב, מ. כץ, צבי שרפשטיין, ד. פרסקי, י. הלמן, פ. חורגין ועוד.

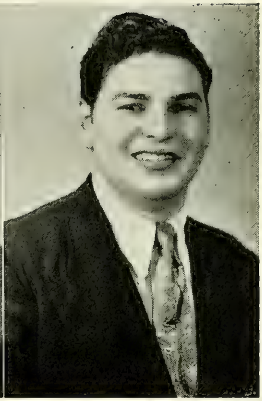
„פרקים תמידים"

א. „בעקבי הלשון" מאת ישראל איתן — חקירות מעשיות ותשובות בענ־יני סגנון ולשון.
ב. פרשת השבוע מאת אברהם שוער — הרהורים ורעיונות על סמך אגדות ומדרשים.
ג. „בעולם המוסיקה" מאת יעקבביימל.
ד. „מחיי הצמחים" מאת נבות בן־אביעזר.
ה. „בחיים ובטבע" מאת ה. גורדון.
ו. „אנשים ומעשים" מאת מ. רייזין.

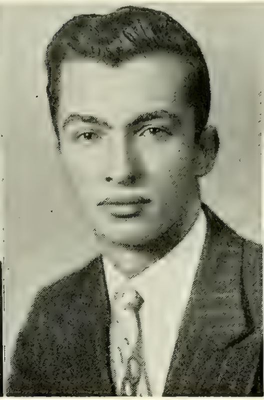
התכן: הדואר היומי היה העתון הראשון אשר יצא בכל יום בצורה מודרנית. הצטיין בנוי סדרו וגם בזהירות סגנונו. העתון היה מוקדש לחד־שות היום בצורה תמציתית. ביחוד ראויים לשבח חידושי הלשון הפשוטים והטבעיים בעמוד החדשות של היומי. שנים ושלשה מאמרי המערכת הקבועים בראשית העמוד השני היו עוסקים לא רק בעניני ישראל אלא גם השתדלו להאיר ולהכביר את המאורעות המדיניים והכלליים החשובים. ביחוד לחם העתון בעד תקנת החנוך הלאומי ולחזוק ההכרה היהודית התרבותית ביהדות האמריקאית. בכל יום ויום נדפסו מכתב אחד מחוץ לארץ וספור אחד מפרי עטם של סופרי אמריקה.

הערכה: „הדואר" היומי הוכיח כי נמצאים הכחות הספרותיים לכל־כל עתון יומי פה באמריקה. אולם מחוסר הון חוזר לקיים עתון יומי עד שיוכל להיות נושא את עצמו, נפסק „הדואר" בתור עתון יומי ונהפך לעתון שבועי.

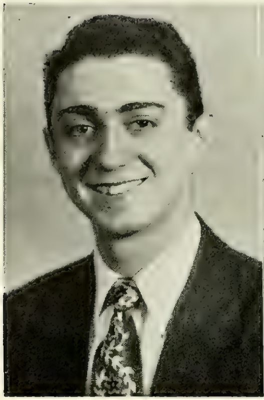
המסיימים שנת תשי"ב

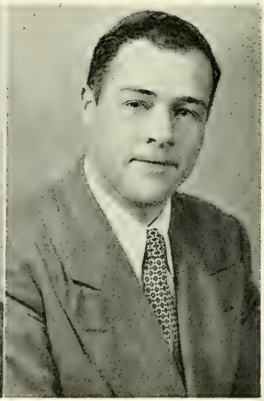
יעקב גוסנברג
ניו יורק, נ. י.
תפארת בחורים כחם

יהודה ברנסון
דרצ׳סטר, מאס.
נקי כפים ובר לבב

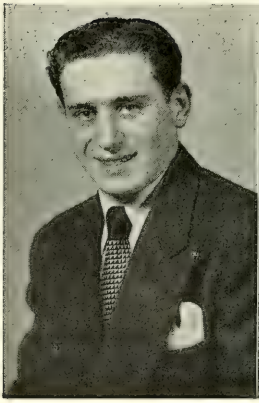
לוי בוכן.
ברונקס, נ. י.
זריזים מקדימים למצות

ישעיהו גלדשטיין
ברונקס, נ. י.
חזית איש זהיר במלאכתו לפני מלכים יתיצב

יוסף גולדברג
ברוקלין, נ. י.
שמחה לאיש במענה פיו

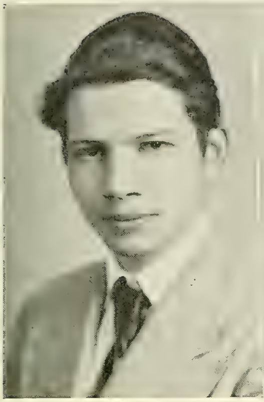
צבי גולד
ניו יורק, נ. י.
אני ישנה ולבי ער

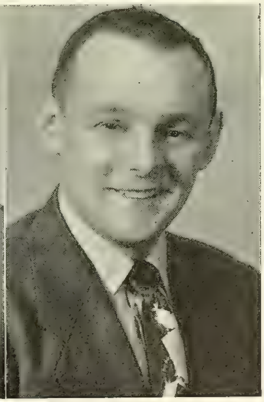
שמחה ווגנר
קיו־גרדנס, נ. י.
טוב לשמע גערת חכם

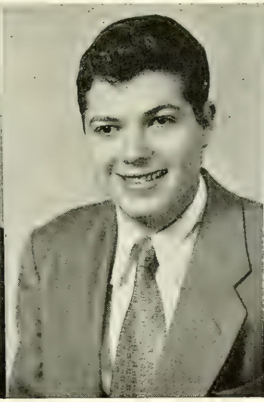
אברהם הלבפינגר
ברוקלין, נ. י.
ויתן בפי שיר חדש

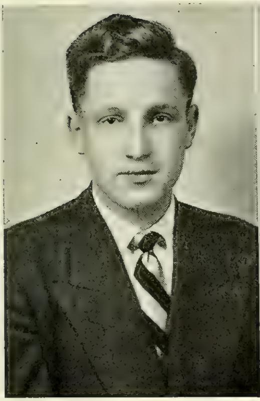
עקיבא גליקמאן
ברוקלין נ. י.
דברי חכמים בנחת נשמעים

יוסף זיידוף
כפר־סבא, ישראל
כמופת הייתי לרבים

זאב ווילקטש
ברוקלין, נ. י.
במוט . . . רעו יקימנהו

שלמה וויטי
ברוקלין, נ. י.
משמיע שלום מבשר טוב

יהודה טוקייער
ברוקלין, נ. י.
חגור חרבך על ירך גבור הודך והדרך

יצחק טאפפט
ברונקס, נ. י.
אשרי אדם לא ירשיענהו רוחו

שלמה טויב
ברוקלין, נ. י.
אשרי אדם מצא חכמה

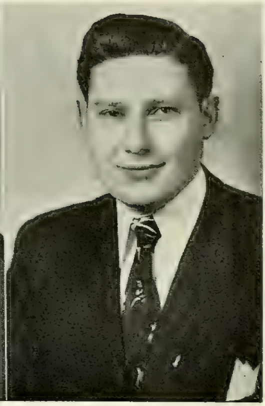
יהודה לוין
ברוקלין, נ. י.
בדרך חכמה הורתיך

נפתלי כהן
ניו יורק, נ. י.
שפתי כהן ישמרו דעת

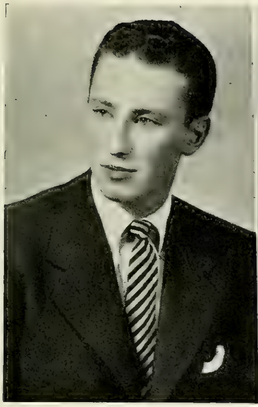
משולם יונגרייס
ניו יורק, נ. י.
מתורתך לא נטיתי

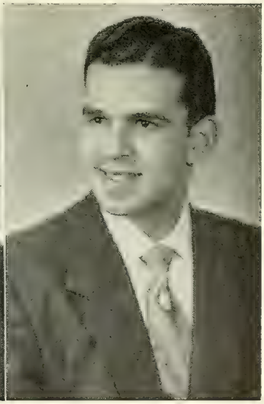
יוסף מרקוס
וואוסטר, מאס.
אין טוב מאשר ישמח האדם במעשיו

חיים מכניק
ניו יורק, נ. י.
אשרי שומרי משפט עושה צדקה
בכל עת

מרדכי לינדנבוים
ניו יורק, נ. י.
רצוי לרב אחיו דורש טוב לעמו

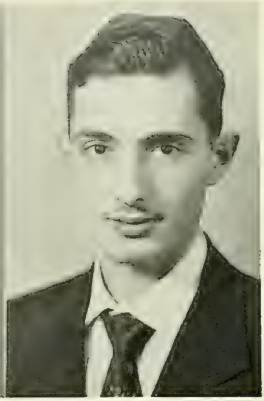
שלמה סינגר
מילוואקי, וויסק.
תן לחכם ויחכם עוד

שמואל סילברשטיין
ברוקלין, נ. י.
אשרי איש יהגה בחכמה . . . ,
ותורת ה' על שפתיו

יהודה ניסנבוים
י'רסי־סיטי, ניו־י'רסי
נפש עמל עמלה לו

בנימין צרויה
ברוקלין, נ. י.
שכל טוב יתן חן

מרדכי עפשטיין
ברוקלין, נ. י.
כל עצמותי תאמרנה . . .

ירחמיאל עזר
ברוקלין, נ. י.
משכיל על דבר ימצא טוב

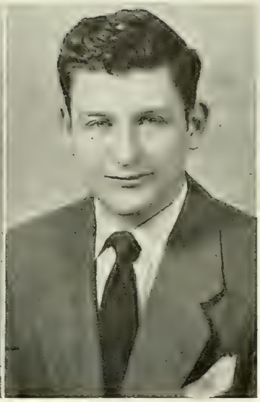
ישראל ראק
ברוקלין נ. י.
ברוך אתה בבואך ברוך אתה בצאתך

חיים רוטנברג
ניו יורק, נ. י.
דבר בעתו מה טוב

דב קרביץ
אטווה, קנדה
אשרי הגבר לא יכשל בלשונו

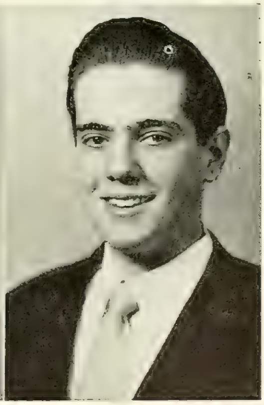
יעקב שכטר
ברוקלין, נ. י.
בעמל ופרך יבלה שנותיו . .

יצחק שטערן
ברונקס, נ. י.
טוב לגבר לישא עול בנעוריו — עול תורה, עול מלאכה, עול אשה.

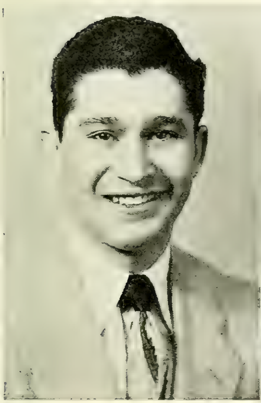
יצחק רוזן
הקנסק, ניו־ג׳רסי
איזהו מכובד? המכבד את הבריות

צבי שפירא
ג׳רסי־סיטי, ניו־ג׳רסי
הדר חכמה — ענוה

שלום שניידר
ברונקס, נ. י.
נאה דורש נאה מקיים

שלום שיף
דרצסטר, מאס.
אדם לעמל יולד

צוואת המחלקה המסיימת

לד"ר פנחס חורגין — **ספר „כל כתבי כל אחד".**

לד"ר י. פינקל — **בחור שיתנדב למצא את זה שגנב את הפתח הגנובה.**

לד"ר וויס — **חלונות שפותחים ושאינם מרשים לאויר להכנס.**

להרב ש. ק. מירסקי ר(ע)ם קול.

לד"ר ש. זר — **כתובה עם פרוש „רס'י".**

לפרופ. פ. מלצר — **מעטפה חדשה לספר „איוב" שלו.**

לד"ר ג. חורגין — **משרה בתור משגיח רוחני ב"ישיבת לובו-ביטש".**

לד"ר ח. גרינשטיין — **מגונה המקצצת „מקצצים".**

להרב מרקלס — **רשות השותפות במכונת הד"ר גרינשטיין לבתר את סיגריותיו.**

להרב ווינד — **רשות השותפות בסיגריותיו של הרב מרקלס.**

להרב ריימן — **קופסת „נרדוז".**

למר שיף — **תכנית לימודים.**

לאברהם המפקה — **רשות לבנות בית כבוד בחדר הבחינה.**

לחברי המחלקה העתידה להיות בו"ו — **כל הרשימות שלא החזיר לנו ד"ר פ. חורגין.**

(חתימת ידי) עדים: טשארלי (מהקומה הרביעית)

שמואל (סעם — שומר הסף)

הסתדרות התלמידים

יושבים (מימין לשמאל): י. יעקבוביץ, ש. שיף, ש. סילברשטיין, י. שכטר, ש. וויטי, י. מוגילנר, ב. לרנר, י. גיומן, ב. צרויה.

עומדים — א (מימין לשמאל) מ. הורביץ, מ. זליס, י. שפירא, ש. רובינשט־ין, ש. קריימר, ע. פייף, י. נידלמן, צ. שמיט, דוד צביבל, ראובן הלר.

עומדים — ב (מימין לשמאל): א. פוס, י. אופנהיימר, י. קפלן, נ. אלברט.

הסתדרות התלמידים משמשת בתור שליח־ציבור לכל העסקים של תלמידי בית־המדרש. חוץ מזה, היא מאחדת את כל הפעולות שבמוסד. ההסתדרות תומכת ב„תזמורת" ובשאר אגודות פעולות — כמו: ה„מאסף", ה„ניר", „אגודת התרבות" ועוד.

השנה, כמו שבעבר, אגודת התלמידים הציגה חגיגת חנוכה נהדרת, גם חגיגת פורים, ובכלל נתקיימו הרבה אספות מעוררות רוח התלהבות.

השנה נתהדש על ידי אגודת התלמידים מנהג ישן שלדאבוננו הופסק זמן רב במוסדנו, והוא: חלוקת פרסים לתלמידים הפועלים ביותר במפעלי המוסד.

האגודה השתדלה ככל אפשרותה להשתתף במפעלים השונים מטעם האוניברסיטה כולה, ובשעה שדנה על בעיות חשובות, זכרה שמוצגת את כל הברת התלמידים, הדתיים־ציוניים.

שלמה וויטי, יעקב שכטר, ושמואל סילברשטיין משמשים כנשיא, סגן נשיא, וגזבר. הפקידים הללו כוללים את המועצה המעשית של הסתדרות התלמידים.

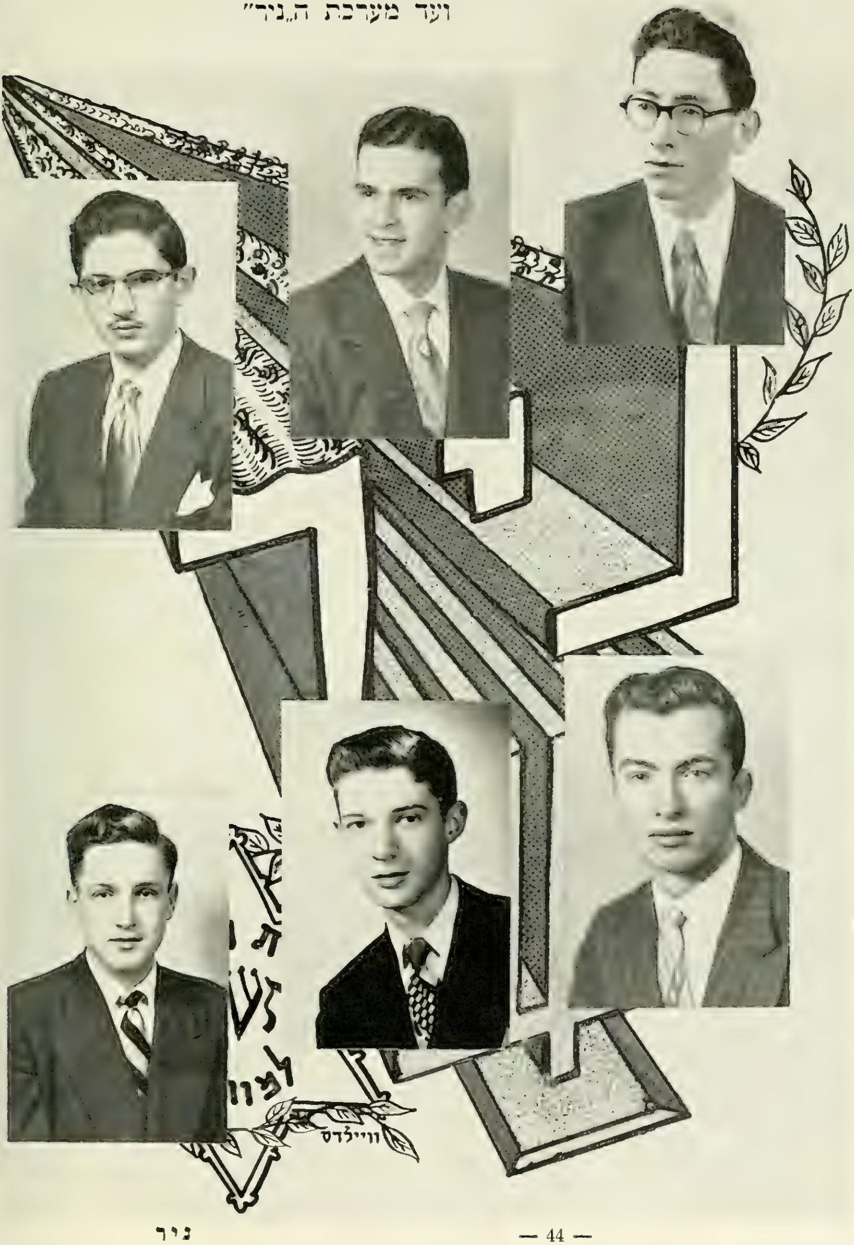
הפקידים רוצים בזה להביע את רגשי תודתם לכל אלה שעזרו להם בפעולותיהם השונות, וביחוד לדר. ח. ב. גרינשטיק, דפתרן בית המדרש. הברי הסתדרות התלמידים מאחלים לפקידים של שנת תשי״ג שנת הצלחה ושגשוג.

ועד מערכת ה„ניר"

לכל בית־ספר יש בטאון הנותן את האפשרות לתלמידיו לחוות דעתם על כמה נושאים הנוגעים לעניני השעה ולפעולותיהם במוסד. הצורך בבטאון כזה במוסדנו יצר את עתוננו ה„לפיד", המשמש לא רק לענינים יומיומיים, בלבד, אלא נותן מקום גם לנושאים ספרותיים בעלי תוכן וערך מסוים, ורצויים הם לתלמיד כעניני השעה.

השנה יצא "הלפיד" לאור רק פעם אחת, אבל בחומר שנכנס בו יש משום שלומים להופעה הנדירה שלו. ב„הלפיד" מודגש הכיוון הספרותי, יען כי העורכים באו לידי ההכרה שעליהם להבחין בין עתון סתם ובין בטאון שיש לו ערך קיים יותר ואשר יספק את רצון התלמידים לבטוי עצמי.

חברי מערכת „הלפיד" הם: (מימין לשמאל) משה זווני, עורך אמנותי; יעקב שכטר, עורך ראשי; שלמה וויטי, עורך מנהל.

„ ה מ א ס ף "

המאסף
שבועון בית המדרש למורים
הקושיים הכלכליים בישראל
צנע (AUSTERITY)
מכאן ומכאן

הגליון הראשון של „המאסף יצא בכ"ד חשוון תשי"ב. מאז יצאו ששה גליונות; שלשה מהם בכתב־יד, ושלשה מוכפלים.

מטרת „המאסף" היא להפיץ את השפה העברית ב„בית המדרש למורים".

בגליון הראשון של „המאסף" הוצעה תכנית לשפר את מצב התרבות העברית בבית המדרש. עורכי העתון נפגשו עם ד"ר חורגין, והוא הבטיח להם שפקידי המוסד יעזרו להם לבסס את מצב התרבות במוסד. עורכי „המאסף" דרשו גם: שעורי תרבות פעם בשבוע אשר יכללו זמרה, שעור על החיים בארץ־ישראל וכדומה. במחלקה ה' נתחדש שעור בזמרה בכל יום ראשון בהשגחת עורכי „המאסף".

אנו מקוים שגם בעתיד ימשיך „המאסף" להופיע ולעזור לשפר את העברית המדוברת בבית מדרשנו.

ניר

התזמורת

התזמורת היא פעולה חדשה של הסתדרות התלמידים, ונוסדה כדי לאפשר לכל השואף לשפך את כחו בנגינה ולהתמחות בשירה עברית. התזמורת משתתפת בטקסים החגיגיים במוסדנו, כגון חגיגת חנוכה, פורים, ועוד; והיא ממלאה את חלל בית־ספרנו בצלילי מנגינה ערבים, ויצירות מו־סיקליות ושירי אומה.

חברי האגודה הזאת הם (לפי התמונה): יושבים (מימין לשמאל) בנימין בירמן, יוסף מרקוס, משה ליפשיץ. עומדים (מימין לשמאל) שמואל רוזנטל, אהרן רוטמן.

המסיימים : שנת תש״ט

דניאל גלר — ניו יורק, נ. י.
אליהו גרינוולד — ניו יורק, נ. י.
שמחה גרפינקל — וויניפג, קנדה
בן־ציון דוקאף — ברוקלין, נ. י.
משה וואלף — ניו יורק, נ. י.
אהרון וידר — ברונקס, נ. י.
שלמה ליפשיץ — ניו יורק, נ. י.
משה קרשענביץ — ברוקלין, נ. י.
יהודה שרמן — לוס אנגליס, קליפ.
היים פולק — סקרנטן, פנס.
אברהם צימלס — ברונקס, נ. י.
שרגא קפלן — דטרויט, מיש.
אבדיה קפס — ניו יורק, נ. י.
מאיר פרנקל — ברונקס, נ. י.
דוד שודריך — ברונקס, נ. י.
היים שילקובסקי — וויניפג, קנדה

המסיימים : שנת תש״י

אפרים ארץ — ניו יורק, נ. י.
שמעון ארונסון — ברוקלין, נ. י.
שרגא אריאן —כליבלנד, אוה.
צבי בייטנר — לימא, פרו
משה בליישטיין — מדינת ישראל
דוד ברקאי — ברוקלין, נ. י.
פייוול גולדמן — ניו יורק, נ. י.
אברהם גטלסון — ניו יורק, נ. י.
פישל גלובך — ניו יורק, נ. י.
אליעזר גמליאל — ניו יורק, נ. י.
יהודה גרויס — ניו יורק, נ. י.
יעקב גרין — ניו יורק, נ. י
יעקב דרדק — ברוקלין, נ. י.
שמואל הייבר — ניו יורק, נ. י.
יוסף היימוביץ — ברוקלין, נ. י.
שמעון הלרשטיין — ברוקלין, נ. י.
משה הלפרן — ברוקלין, נ. י.
צבי וויינשטיין — ברוקלין, נ. י.
פנחס טייכער — פלושינג, נ. י.
זבולון ליברמן —ברונקס, נ. י.
מנחם ליפשיץ — ברוקלין, נ. י.
שלמה לוין — ברונקס, נ. י.
אפרים פרנקל — בולטימור, מרי.
יעקב פרנקל — בולטימור, מרי.
טוביה סולומן — ברוקלין, נ. י.
אליעזר נסים — ברונקס, נ. י.
שרגא סילברשטיין — ברוקלין, נ. י.
יעקב קורצמן — קווינסי, מס.
נתן קירשנר — ברונקס, נ. י.
שמואל רוזנבלום — ברונקס, נ. י.
משה שטאַדטמויר — ניו יורק, נ. י.
יצחק שניידר — ברוקלין, נ. י.

המסיימים שנת תשי״א

יעקב אדלר — ברונקס, נ. י.
יונה ארונסון — ברוקלין, נ. י.
פנחס ברנר — ניו יורק, נ. י.
זלמן גרינברג — ברוקלין, נ. י.
משה גרינפלד — ברונקס, נ. י.
שלמה דיין — ברוקלין, נ. י.
נחום וואל — ברונקס, נ. י.
משה וויס — ברונקס, נ. י.
אהרן ווייץ — ברוקלין, נ. י.
נחום טברסקי — ברוקלין, נ. י.
דוב יבקא — ברונקס, נ. י.
יצחק ירס — קמדן, ניו י׳רסי
אברהם ליברמן— ברוקלין, נ. י.
דוד מוגילנר — ניו י׳רסי
אברהם מרתאן — כסובלנקא, מורוקו
אליהו מרקוס — ניו יורק, נ. י.
לייב נדלמן — ניו יורק, נ. י.
יהושע סידרביץ — ברונקס, נ. י.
יחיאל סיימן — ברונקס, נ. י.
אברהם עקשטיין — ברוקלין, נ. י.
אשר פוגל — ברוקלין, נ. י.
שרגא פינקלשטיין — ברוקלין, נ. י.
דוד פלדמן — לוס אנגליס, קליפ.
יהודה פליישמן — בווינוס־אריס, ארג.
מאיר פריידמן — ניו יורק, נ. י.
אריה קסטנבוים — ברוקלין, נ. י.
אברהם קצין — ברוקלין, נ. י.
שמואל קרוזהאר— ברוקלין, נ. י.
חיים קרוט — ניו יורק, נ י.
שמעון ראפף — ניו יורק, נ. י.
משה רקוביץ — ברוקלין, נ. י.
משה שי — ברוקלין, נ. י.
מנחם שלומוביץ — ניו יורק, נ. י.
מרדכי תנין — ברוקלין, נ. י.

ספרות

על סף חדר המחלקה

(מהגיונות תלמיד־מסיים) **מאת** שמואל סילברשטיין

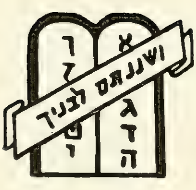
בתור עורך ה„ניר״ הוטל עלי החוב להביע, במידת־מה, את מח־שבותיהם והגות לבם של חברי המסיימים בעת צאתם מבית המדרש, שהוא עולם של עיון ומחשבה, לעולם המעשה. לנו, חניכי בית־המדרש למורים מסוג שכזה, כלומר סניף של ישיבה־אוניברסיטה, יש תפקיד מיוחד, שונה הרבה מזה של חניכי מוסד אחר. אין מתפקידנו ללמוד קריאה עברית ודיבור עברי גרידה. אמנם הדברים האלה הם יסודיים בכל חינוך לאומי, אך אינם מספיקים לתת לתלמיד כי אם צורה חיצונית לאומית בלבד.

הצורה הזאת עלולה להשתנות ולפעמים גם להסתלק לגמרי מבעלה במקרה שקיומו הפרטי, ביחוד בארץ נכר, דורש את זה ממנו. אכן תפקידנו הוא ללמד תורה. דווקא תורה שיש לה מסורת סיני. תורה זו שכל העמים לא היו מקבלים אותה אפילו אם היה הקב״ה כופה עליהם הר כגיגית ומאיים עליהם; תורה שעד היום הזה אנו דוגלים בה בשבתנו בין העמים, ונהרגים עליה, בחפצנו ללמדה להם, מבלתי היותם מסוגלים לראות באורה ואמיתתה.

רק חינוך דתי־מסורתי יכול לנטוע בלב התלמיד אהבה לכל ערכי האומה שנוצרו על ידה למן מעמד הר סיני עד ימינו אלה של קימום מלכות ישראל. רק חינוך דתי־מסורתי מוכשר לתת לנו כח לעמוד נגד רוח ההתבוללות שעומדת לעקור גזענו משרשו. בלא דתנו — שהיא תורתנו — לא נוכל להמשיך קיומנו, בין בארץ־ישראל ובין בגולה, בתור עם. כדאי להזכיר מאמרו הידוע של ר׳ סעדיה גאון, ז״ל: „אומתנו אינה אומה אלא בתורותיה״. וכוונתו, לדעתי, לא תורה עיונית, אלא תורה מעשית, כלומר: מצוותיה המעשיות ודרכיה המביאות את האדם לידי השתלמות הנפש והרמוניה שכלית שבגללן אנו נקראים „גוי קדוש״. אל נא נתיירא שמא נקרא בשם „שוביניסטים״, ואל נבוש מלהצהיר על ה„אשר בחר בנו״. פירושה של „בחירה״ זו, ברור למדי, והוא: קבלת התחייבויות יתירות אל עמים זולתנו. וההיסטוריה תעיד, כי בכל תקופת גלותנו מלאנו את חובתנו להם בתשלום הקרן בהוספת „חומשים ו„קרבנות־אשם לאין מספר...

• • •

אחר שדברנו על ערך הדת, דתנו אנו, בחינוכנו, עלינו גם כן לעמוד על ערכה החשובה של הלאומיות בחיינו. הלאומיות היא אמנם רק הצורה, או יותר נכון — הלבוש ל„תוכנו״ — אבל היא משמשת לנו, היהו־דים בתפוצות, בתור מגן להוויתנו הדתית, כמו חומת מבצר העוצרת בעד האויב מלבוא בתוך העיר פנימה ולהחריבה. ניקח נא לדוגמה את השבת והמועדים: מלבד הזוהר הדתי והחדווה הנפשית שמוצא בהם אדם מישראל המחזיק בהם, הנה הם גם כן צורות מסויימות לאורח חייו הפרטיים. תלבשתו (לחרדים ואדוקים היו בגדים מיוחדים לשבת ורגל, כגון: האיצטלה של משי, השטריימל או הכובע של קטיפה) ומאכליו, מנוחתו ומצב־רוחו, המיוחדים לאותם הימים ששווים הם לכל אחיו בני דתו, הם הם המהווים אותה הצורה שאנו קוראים לה — לאומיות.

וגורם לא פחות בחשיבותו לקיומנו הלאומי הוא הלשון העברית. הלא היא אחת משלשת הדברים שבזכותם נגאלו אבותינו ממצרים כנזכר בתלמוד. הלשון העברית היא הצינור שדרך בו הגיעו אלינו כל היצירות הנעלות של מחוללי אומתנו, החל מ„אברהם העברי" אבינו עד אחר זמן חתימת התלמוד, ושנעשו לקנין כל האנושיות. אחת מסגולותיה של השפה העברית היא לעורר את לב ההוגה בה לדברים עילאיים ונצחיים; ליופי וקדושה; לאמת וצדק; לחופש ודרור. כבר הראו הבלשנים כי הוראותיהן של המלים העבריות כגון „צדקה", „מנוחה" ו„דרור" שונות הן מחילופיהן בשאר הלשונות בתכונתן ובעומק מובנן. לכן, החובה עלינו המורים, ללמד אותה לתלמידינו לא רק בתור שפת תפלה וקריאה בלבד, אלא גם בתור שפת דיבור ושימוש. עלינו לחבב את השפה עליהם ולהראות להם את סגולותיה הצפונות בה; כח ההבעה שלה וההוד הפיוטי השורה עליה; ועל כולם — רוח הקדושה, קדושת אלפי דורות, שחופפת עליה. כי על כן נקראה בפי חכמי התלמוד בשם „לשון הקודש". ואל נא נרתע מפני השם „הישן" הזה, שצורב את אזנו של היהודי המודרני, כביכול. הניבים החילוניים והביטויים הגסים שאנו משתמשים בהם לצרכי חיינו היום־יומיים, מזדככים ומתעדנים בשפתנו זו שהיתה כלי־ביטוי להגיונותיהם ורעיונותיהם של קדושי אומתנו — חוזיה, נביאיה וסופריה.

בהכרה זו של אחריות עמוקה לעמנו, תורתו ושפתו, אנו עומדים עכשיו על סף חדר־המחלקה, מוכנים להיכנס לתוכו ולעשות מלאכתנו, מלאכת הקודש של חינוך הדור הצעיר, באמונה. ואנו תפלה שד' ידריכנו בנתיב האמת ויגיענו למטרתנו הרצויה.

* * *

כמו כן שומה עלי להביע בזה את תודתנו העמוקה למורינו היקרים שטיפלו בנו במשך שש השנים שבלינו במוסד הזה. הם נתנו לנו מלשדם וממר־צם כדי להורות לפנינו את הדרך של ישראל סבא. במסירותם לחינוכנו אני, היו לנו למופת ונטעו בלבותינו אהבה לתורתנו ולומדיה. הם האצילו עלינו מרוח אמונתם באמיתות תורתנו ובעתידו המזהיר של עמנו.

על כל אלה אנחנו מודים להם מקרב לב ומאחלים להם שיזכו לראות את תלמידיהם בין בוני ארצנו המחודשת ומרחיבי תרבותנו; ושתהא השכינה שורה במעשיהם — מעשה הרבצת תורתנו.

הצורך בתעודת מורה

מאת דב קרביץ

כשאנו בודקים את מצב ההוראה הכללית היום, וביחוד ההוראה העברית, אנחנו מוצאים את מקצוע ההוראה ירוד ושפל, הן מן הצד הכספי והן מצד המעמד המיוחד של מקצוע זה בחברה האנושית. המורה בימינו אינו מקבל שכר הגון, וגם עמדתו בחברה היא נמוכה מאד. אנשי העיר — ה„בעלי־בתים" — שתומכים בו, מביטים עליו כמו על הפועל — שכאילו עושים לו טובה.

לא תמיד היה מצב המורה כה ירוד. משרת המורה התחילה עוד בתקופת הסופרים. בימים ההם, היו הסופרים עוברים ממקום למקום בכדי ללמד את התינוקות, והעם כבד אותם. אמנם, הם לא קבלו שכר כי המנהג היה כזה. עמדתם היתה מכובדת מאד בקרב העם. הלא, גם התנאים, האמוראים, והגאונים היו מורים בעצמם!

בימי הבינים, באירופה, השתרשה שיטה חדשה בין שדרות העם ביחסו אל המורה. שם התחיל ענין ה„מלמד" העני שלא מצא לו שום פרנסה אחרת והיה מוכרח ללכת מכפר לכפר ולמצא את פרנסתו מלימוד קטנים. גם היום הולכת ונמשכת הדעה הזאת על ה„מלמד". מטרתנו הראשו־נה היא, למחק את דמות ה„מלמד" מלב העם, ובמקומו למנות איש נבון, היודע דרכי העלם, המסור להוראה כמדע, היודע את עבודתו והאוהב אותה בכל לבו; איש שמקומו בחיים עומד על הגובה כמו כל איש פרופסיונלי במקצוע אחר. אז היו גם הרבה יותר אנשים נכנסים לשדה ההוראה העברית.

הרעיון שהמורה צריך להיות איש פרופסיונלי, הוא רעיון חדש. עד עתה, היו אלה היהודים אשר ידעו תורה, מלמדים את הדור הצעיר. זה היה כמובן מנהג חשוב, ובלעדיו, מובטחני, שלא היתה הקהילה היהודית העתיקה ממשיכה להתקיים. אולם היום אין זה מספיק שהמורה יודע את החומר הנלמד בלבד, כגון תנ"ך, גמרא, או דקדוק. אלא, עליו לדעת ג"כ ולהבין (ולהוציא לפועל) את שיטת ההוראה עצמה; איך ללמד, באיזה אופן, ויתר הבעיות הקיימות בשדה ההוראה. אף זאת יש לה הרבה חוקים וכללים מסוימים, והרבה יסודות שהמורה מוכרח לטפל בהם. לימוד הפסיכולוגיה הוא גם כן אחד מהעיקרים שההוראה מחייבת. נשאלת השאלה, היתכן שאחד יתקבל בתור רופא בלי תעודה מתאימה. ואם כן, איך זה שהרבה אנשים, הבאים מאירופה בלי שום הכשרה בתורת החינוך או שום נסיון בהוראה, מקבלים מיד משרה לעבודה פרופסיונלית המבקשת איש מומחה ומושלם במקצוע?

בצד אחד, אפשר לענות שהחינוך העברי סובל מחסר מורים, ומוכ־רחים אנו לקבל אותם. אחרת לא היה לימוד עברי מתקיים כלל. ברם, מצד שני, עלינו לדעת שאין מקרה זה דבר רגיל והמחסר הוא רק זמני, ועל כן צריכים אנו לשים לב שכל מורה יקבל תעודה למרות המחסור החמור של מורים. אם נמשיך בכיוון זה, אם נקבל מורים בלתי מוכשרים, ימשך מצב המורה להיות ירוד. אבל אם נזהר ונטיל את תפקיד ההוראה רק בידי בעל תעודה, אז ישתנה מצב המורה לטובה, וההוראה העברית תצליח מכל הבחינות. המגמה היא שכל מורה לא רק יקבל תעודה, אלא גם כן „ב. א." בכמה בתי־מדרש למורים עברים התחילו לתת תעודה חדשה למסיימים, תעודת „בי. אֵר. אי". וניתנת כאן במוסד שלנו. (אין ברצוני לבקר את דרכי הלימוד של בתי־ספר למורים, או להוכיח אם הם ממלאים את תעודתם).

בעיה אחרת בהוראה העברית כיום היא, היחס של המורה לעבודתו. ישנם מורים המסורים בכל נפשם למשרתם הקדושה. אולם, ישנם הרבה יותר שמביטים על ההוראה כעל פרנסה בלבד, ומשמשים במשרת מורה רק „על מנת לקבל פרס".

בתקופת בית־שני, סבלו הסופרים קושיים רבים בלכתם ממקום למקום כדי ללמד את תלמידיהם הנפוצים בכל כפרי ארץ־ישראל. התנאים האמוראים, והגאונים הקימו ישיבות גדולות, ובלו הרבה שעות בלימוד התורה ובהפצתה. אך היום, בעולמנו הפרגמטי, אשר בו רב הכחות מרוכזים מסביב להצלחה כלכלית, אין מקום יורש לאידיאל הישן. עלינו לבנות שוב את האידיאל הזה בלב המורה כדי שישנה דרכו והשקפתו על מקצוע ההוראה.

המורה לא יהיה כשכיר־יום, הבא בתשע בבוקר וגומר בארבע אחרי הצהרים, וכל עבודתו היא במחלקה, ואחר הזמן הזה הוא מנתק כל קשר בין עצמו ותלמידיו. אדרבא, יתענין המורה בכל תלמיד ותלמיד בתור אישיות מיוחדת, וישתדל לשים לב ככל האפשר שכל תלמיד ילמד עד שיא יכלתו. הוא יכיר שלמורה עברי יש בעיה מכופלת: ללמד שפה זרה שאין הצעיר משתמש בה, ויחד עם זה ללמד לילד את הדת והתרבות הישראלית העשירה.

עשר המכות

מאת אברהם ברוך עקשטיין

בכל שנה, בשבתי סמוך לשלחן אבי בליל פסח, הרהרתי על ר׳ יהודה וסימניו לעשר המכות — דצ״ך, עד״ש באח״ב. וההרהורים הביאוני לעיון וחיפוש בטיב המכות גופן וסידורן בסדר המפרש בתורה. יגעתי ומצאתי תאמין, ורצוני כעת להמציא לקורא לקט מדרשים ואגדות אשר יבררו מעט את הענין.

ר׳ יהודה בסימניו הדגיש את סדר המכות לפי שהן מסודרות בתורה, בניגוד לסדר הנזכר בתהלים, וגם חילק אותם לסוגים שונים: דצ״ך — מקורן בתחתונים; עד״ש — מקורן בחלל העולם; באח״ח — מקורן בשמים ממעל לחלל העולם. גם ה״ספרונו״ מחלק במובן דומה: דצ״ך — אותות בשתי היסודות הכבדים; עד״ש — אותות בבעלי חיים; באח״ח — אותות באויר.

מדה כנגד מדה הוא הקו היסודי במכות. דם: על שהמצרים העבידו את ישראל בשאיבת מים. צפרדע: על שהעסיקום בהבלת סחורות הצפרדעים השחיתון]. כנים: על שהעבידום בשדה [עפר הארץ היה לכנים] ערוב: על שהעסיקום בטיפול בניהם [הרבה נטרפו במגפה זו] דבר: על שהעסיקום במרעה צאן. שחין: על שהעבידום בעבודות בזויות בבתי מרחץ [בעל שחין אינו סובל שום מים]. ברד: על שסקלו את העברים באבנים. ארבה: על שעשום שומרי כרמים ושדות. חשך: על שהושיבום בבתי סוהר. מכת בכורות: על שהרגו בהם.

ג׳ המכות דצ״ך נעשו ע״י אהרן, באח״ח על ידי משה, עד״ב ע״י הקב״ה ושחין על ידי כולם.

דצ״ך מקורן במים ועפר והם הגנו על משה. המים — כשהושם בתיבה על היאור, העפר — כשהרג את המצרי והטמינו בחול. לכן לא רצה הקב״ה שמשה יהא כפוי טובה והביאן על ידי אהרן. באח״ח מקורן באויר והובאו ע״י משה שהיה שליט בשמים ובארץ. עד״ב ע״י הקב״ה מפני שהוא השופט היחידי בעניני החיים והמות. שחין בטיבו משחית את הגוף שיסודו מעפר ואויר ואת הנפש הנאצלת מה׳ ולכן הובאו ע״י כולם.

יש גם נימוקים נוספים לעשר המכות. דם: מפני שאסרו טבילה ע״י בנות ישראל כדי למנוע פריה ורביה. ומטעם זה ארכה המכה שבעה ימים; מה נדה שבעת ימים, מכת מצרים בדם שבעת ימים. וגם מפני ששפכו דמים של ישראל כמים לכן נהפכו לדם יאוריהם. המים לוקו תחלה יען שאמר הקב״ה: אכה אלהיהם תחילה בפניהם ואח״כ אכה אותם.

יש בין חוקרי המקרא אשר משתדלים להסביר את המכות על פי חוקי הטבע ולמרות זה אין הנס האלקי מתמעט. נביא לדוגמא מספר חקירות:

„הנה אנכי מכה במטה אשר בידי על המים אשר ביאור ונהפכו לדם". ופרושו למראה האדום השרש „הפך" מראה לפעמים על דמיון, כמו „השמש יהפך לחשך והירח לדם", או „לקש נהפכו לו אבני קלע". לעתים ידועות בשנה מראה הנילוס הוא אדם מפני הלכלוך אשר מצטבר בקרבו, ואולי מפני זה לא חשב פרעה את מכות דם לנס.

לפי השקפה זו הנס היות בזה שהמראה הופיע בהרמת מטה אהרן, התפשט בכל מימי מצרים, וגם שהיאור נבאש וכל הדגה מתה — מה שלא נתרחש בהופעה הטבעית.

צפרדע: על שהתעללו בבני ישראל ואמרו להם הביאו לנו שקצים ורמשים ונשחק בהם. גם קרקור הצפרדע דומה ליללת האמות כשהטביעו ילדיהן ביאור. אך הפסוק „ותעל הצפרדע" בלשון יחיד נאמר. יש אומרים שצפר „בעלדע" היה בנילוס והיא שרקה לצפרדעים ואספה אותן ונקרא מאז על שמו [בעלדע—צפרדע]. לפי ר"ע עלתה צפרדע אחת והוכתה והיא התיזה הרבה צפרדעים. לפי הפשט — צפרדע הוא שם קבוצי ומתבטא ביחיד — כמו „ויהי לי שור וחמור".

חז"ל העירו מכת צפרדע סימנה את גבולות מצרים ומנעה מלחמות בינה לבין בני כוש ע"ד גבולות מדינותיה. גם מכת צפרדע מוסברה ע"פ הטבע. מכת דם לכלכה את הנהר, וידוע שלכלוך הוא מקור לתרבות הצפרדעים. הנס במכה זו הוא שהצפרדעים עלו בהרמת יד אהרן וסרו מיד אחר תפלת משה.

כנים: על שהעסיקו את בני ישראל בנקוי דרכים ושדות וגם לא הרשום להשתמש במרחצאות. לפי הסברה הטבעית היתה מכת כנים תוצאה ממכת צפרדע. הצפרדעים שמתו נאספו חמרים חמרים ותבאש הארץ ומובן שרקבון מצמיח כל מיני רמשים וכנים. אך נס ה' היה מטעמים הקודמים.

מדוע לא הותרה פרעה במכה זו כבשאר המכות? יען שהקב"ה מתרה באדם רק פעמיים, ככתוב: „כי באחת ידבר א־ל ובשתים לא ישורנה". (ומכאן מצאו חז"ל סמוכים לדינם שמי שלקה ושנה, שבית דין מכניסים אותו לכיפה ומאכילים אותו שעורים עד שכרסו נבקעת כי בשלישית כופים אותו בלא התראה, סנהדרין פ"א).

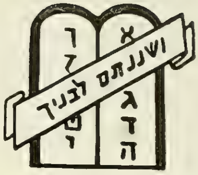
לפי הרמב"ן פרעה הותרה, חוץ מהמכה הראשונה, רק במכות שהיו בהן מיתה והשחתה ולא צער בעלמא.

ערוב: לפי רש"י —תערבת של כל מיני חיות רעות ונחשים ועקרבים באו בערבוביא. לפי הרשב"ם — מיני זאבים טורפים שדרכם לצאת ולטרף ערב [ערוב — ערב]. ויש גם שמפרשים — תערבת של מיני צרעה ויתושים נושכים. הנימוק למכה מפני שהיו אומרים לישראל: „צאו והביאו לנו דובים ואריות וגו'", כדי שיהיו ישראל במדברות ורחוקים מנשיהם ושלא יפרו וירבו. מכת ערוב אפשר להסביר באופן טבעי אך הנס מובן מטעמים הקודמים.

דבר: על שהעסיקו את רועי ישראל במרעה בהמתם והרחיקום מבתיהם כדי להמעיט פריה ורביה, או מפני שהיו גוזלים ממקנה ישראל. גם הנס הזה מובן לשכל הגיוני.

עירוב הן של חיות או יתושים מפיץ מחלה בצאן ועלול לבא אחריו וראיה לזה — שרק הצאן בשדה מת ולא הצאן שהוכנס לדיר. הנס היה בזה שהפלה ה' „בין מקנה ישראל ובין מקנה מצרים ולא מת ממקנה ישראל אף אחד" — גם אלו שנשארו בשדה.

שחין: על שהעסיקו את ישראל במרחצאות לפיכך הביא עליהם שחין כדי שלא יוכלו המצרים לרחוץ במים, בין בחמים ובין בצונן.

המכה הזו היא תוצאה הגיונית מדבר. היתושים שגרמו למיתת בקר גרמו לשחין פורח באדם, והנס הוא שבני ישראל לא לוקו. גם בשחין לא ניתנה התראה מטעמים הקודמים.

ברד: מפני שהעסיקו את בני ישראל בנטיעת גנים ופרדסים והרחיקום מבתיהם שלא יפרו וירבו לפיכך לקו בברד וכל הנטיעות שנטעו ישראל נשברו, וגם מפני שהיכום באגרוף וסקלום באבנים. הברד הוא תופעה טבעית ויש בו לפעמים כדי להמית, אך הנס היה פשרה בין שני הפכים לעשות רצון ה׳. ויש מפרשים ברד — קומטים (כוכבים נופלים).

ארבה: על שהעבידום בזריעת שדות והרחיקום מבתיהם, או מפני שהיו גוזלים את תבואותיהם של ישראל. המכה הזו , כמכת צפרדע, נגעה רק בגבול מצרים וציינה את גבולותיה, ככתוב: „ויעל הארבה על כל ארץ מצרים וינח בכל גבול מצרים״. המצרים חפצו להפיק תועלת ממכה זו. הם קבצום ומלחום בחביות אבל לא נשאר במצרים אף אחד אפילו המלוחות בקדרות ובחביות פרחו והלכו להם.

השפעת הארבה היא טבעית בארצות המזר. רוח הקדים נושאם ממקום למקום וגם עלול לבא אחר ברד. הברד גורם לשנוי בטבע [אין ברד במצרים] ורוחות בלתי מצויות מנשבות. ולזה, אולי, רמז המקרא: „וה׳ נהג רוח קדים עזה בארץ כל היום ההוא וכל הלילה .... ויהפך ה׳ רוח ים חזק מאד וישא את הארבה . . .״.

חשך: מפני שהיו בישראל רשעים שלא רצו לצאת והם מתו במגפה זו או מפני שנאסרו בבתי הסהר סמל החושך.

בזמן החשך הסתכלו בני ישראל בבתי המצרים וראו את חמודותיהם ושאלום בצאתם ממצרים.

לפי הדעה המקובלת ארכה כל מכה שבעה ימים. אך במכת חשך נאמר: „לא ראו איש את אחיו ולא קמו איש מתחתיו שלשת ימים״. לכן יש להסביר ששלשה הימים הראשונים, מי שהיה יושב ובקש לעמד — עמד, והעומד שבקש לישב — ישב; שלשת ימים האחרונים כל מי שהיה יושב לא היה יכול לעמוד והעומד אינו יכול לישב. „לא ראו איש את אחיו״ הרי שלשה, „ולא קמו איש מתחתיו שלשת ימים״ הרי ששה ימים. היום השביעי שולם למצרים בים „ויהי הענן והחושך״ (למצרים) „ויאר את הלילה״ (לישראל).

ויש מפרשים חשך במובן מדעי — לקוי חמה המחשיך את כל הארץ. אך קשה להבין הארכתו לשלשה ימים. ויש אומרים שהוא רוח המדבר — חמסין, השכיח במצרים והוא מחשיך את הכל יותר מהאד ולזה התכוון הראב״ע, „והנה בים אוקינוס יבוא חשך עב שלא יוכל אדם להפריש בין יום ובין לילה ויעמוד זה לפעמים חמשה ימים ואני הייתי שם פעמים רבות״.

הנס היה שליהודים לא היה חשך כנאמר: „ולכל בני ישראל היה אור במושבותם״.

בנוגע להתראה על המכות מעיר המהר״ל: כל מכה שהיתה בה תכונה מיוחדת משלה — הותרה, אבל מכה מרכבת מתכונות המכות שקדמוה — לא קבל התראה; ולכן פרעה לא הותרה בכל מכה שלישית יען שהיא היתה כעין מזיגה מתכונות המכות שלפניה.

במכת דם קבל התראה מפני שזאת היא המכה הראשונה ותכונתה — אש וחמימות. צפרדע, תכונתה — רטיבות ומים. אבל כנים ממוזגה משניהם ולכן לא קבל התראה. הותרה על ערוב ולא הותרה על שחין מפני שהוא

טבעי ושכיח אף שאינו מצוי באדם. הברד יורד והארבה קופץ ועולה — תכונות חדשות שהזקקו להתראה, אבל החשך רק מעטיף ועומד ולכן לא הותרה עליו.

בכורות: על שהרגו בבני ישראל כנאמר: „כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו". ויש להעיר: מדוע צעקו „כולנו מתים" בזמן שמשה הזהיר רק על מיתת הבכורים? אלא המצרים היו חשודים על העריות וכל בכור לאמו מת, והיו הרבה „בכורים" במשפחה אחת; המקום פרסם קלון המצרים.

„ויהי בחצי הלילה וה' הכה כל בכור בארץ מצרים מבכור פרעה היושב על כסאו עד בכור השבי אשר בבית הבור וכל בכור בהמה". למה לקו בכורי השבויים ובכורי בהמה. הראשונים — שלא יתאמרו שאלהיהם תבע עלבונם והביא פורענות על מצרים, והשניים — לפי שהיו עובדים לה והקב"ה נפרע מן האומה, נפרע ג"כ מאלהיה.

מכה זו קשה לפרשה לפי השכל כי איך יתכן שבכורים במשפחה ימותו ואחיהם לא ימותו! אלא לי נראה שאם נקבל את המדרש הנ"ל אודות „כולנו מתים", ואולי נגעה המכה בכולם אך נראה ביותר בבכורים מפני קלון המצרים — גלוי עריות. הנס היה שהתרחשה בחצי הלילה ולא נגעה בבני ישראל.

אגב נביא את הרעיון המהפכני של הראב"ע, „רבים אומרים כי המים היו אדומים כדם ביד המצרי ונתלבנו ביד הישראלי, אם כן למה לא נכתב אות זה בתורה? ולפי דעתי כי מכת הדם והצפרדעים והכנים היתה כוללת המצרים והעברים וכאשר חפרו המצרים מסביב ליאור בעד מים, כן חפרו העברים. ואלה שלש (דצ"ך) מעט הזיקו ליהודים. רק מכת הערוב שהיתה קשה, השם הפריש בין המצריים ובין ישראל וככה מכת הדבר והברד בעבור מקניהם ולא כן בשחין ובארבה".

נפטיר דברי חז"ל, כיוון חדש, על המכות. המכות וסידורן מעין תכסיסי מלחמה הנהוגים אצל המלכים. מלך בשר ודם כשמדינה מורדת עליו שולח לגיונות. וכשצרים על עיר, בתחילה מקלקלים מעינותיהם (דם) — חזרו ממרדם מוטב ואם לאו תוקעים עליהם ומריעים בשופרות להפחידם (צפרדעים) — חזרו — יפה ואם לאו יורה בהם חיצים (כנים שנכנסו בגופם של מצרים כחיצים) חזרו הרי מוטב ואם לאו מביא עליהם ברברים (ערוב) — חזרו מוטב —ואם לאו זורק בהם נפט (שחין) — חזרו יפה ואם לאו משליך עליהם אבני בליסטראות (ברד) — חזרו מוטב ואם לאו מגרה בהם אוכלוסים הרבה (ארבה) — חזרו יפה ואם לאו יהרג גדולים שבהם (בכורים).

תפלה בדרך האבות

מאת יהושע ניומן

ממעין אמונת ישראל הקדוש והטהור, נבע זרם, והוא רוח האדם השואף לאלקיו. שם הזרם הוא תפלה והיא בעלת צבעים שונים הנראים כאחד מרחוק.

תפלה, רעיון של פלא, פרי נפש האדם, דרך אחת לה, מלמטה למעלה, מן השכל הקטן בעל היכלת המצומצמת, לא־ל עליון, לכל יכול. מימי קדם הרגיש האדם בצורך רוחני וגשמי להתקרב אל בוראו ועושהו, לבקש ממנו עזרה, להביע הסתום בלבו לעד הנאמן, להתחנן לפניו ולבקש ממנו כפרה, לבקש עצה ותושיה, ולהלל את שם קדשו.

בימי שבת אברהם בארץ גרר ונלקחה אשתו לתוך רשות המלך. והנה בא אלקים אל אבימלך בחלום הלילה ויזהירהו ויאמר אליו: „ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא ויתפלל בעדך" (בראשית כ, ז). „ועתה השב" פרושו — אם עשה אבימלך תשובה אז ה' דרש ממנו להראות את הדבר הזה בצורה חיובית — תפלה, ומפני שאברהם ידע להתפלל, אברהם התפלל בעדו.

בשעה שאדם דורש עזרה, בהיותו במצוקה נפשית יפנה בבקשה אל בוראו ועושהו, וממנו יקוה לעצה וגבורה. מוצאים אנו בנוגע עבד אברהם שהלך לבוא לקחת אשה לבן אדוניו, והגיע אל מחוז חפצו, אל עיר חרן. ויעמוד העבד על יד באר המים עת יוצאות השואבות ויאמר: „ה' אלקי אדוני אברהם, הקרה נא לפני היום ועשה חסד עם אדני אברהם". (בראשית כד, יב). „הקרה נא" — פרושו — תפלת העבד שה' יעשה באופן מקרי, דרך נס, את חפץ לבו. (מציאת אשה ליצחק), והעבד אמר„ לפני" — הוא בקש נס — מקרה חיצוני — כדי שיקרה נס פנימי בלבו ויבוא לידי אמונה שלמה בה', ועל ידי כל אלה יעשה ה' חסד עם אברהם. כאן התפלה משמשת כלי־שרת לאדם הדורש עזרה, והיא מביאתו לידי אמונה. כי תפלה היא חזיון נפש החורג מן העולם הגשמי הנקרא ארץ ובוקע לו דרך לעולם הרוחני הנקרא שמים, ועל ידו נעשה רגש האמונה לכח פועל היוצר קדושה בחיי האדם.

האדם החפץ להתקרב אל המקום בתפלה, קורא בשם שלשת האבות: אברהם, יצחק ויעקב. והנה אברהם השכים בבוקר, בכל יום, ויצא מאהלו לקדם את ה' מלך העולם ולחדש את מלכותו בדברי שבח ותהלה. אברהם הרגיש את גודל בוראו — הלילה פורח, השמש זורח, העולם קם, ורוח חיים בם. — העולם ולבו של אברהם מתחדשים. וכל מעלת התפלה אינה מרגשת במלוא גדולתה אלא בארץ־ישראל, בנחלת ה' במקום ההוא וכן כתב: „וישכם אברהם בבוקר אל המקום אשר עמד שם את פני ה'" (בראשית יט, כז). בזמן עמידתו שם בתפלה ובראותו את כל מעשי ה', עלה במד־רגות הרוח ונעשה כרואה את פני ה'.

לא רק מדרגה עליונה רוחנית, אלא גם גשמית היתה נחלת אברהם, כי עבד את בוראו בהר, שנאמר: „בהר ה' יראה" (שם כב, יד). והרעיון של בראשית מיוחס להר; ענין ימים קדמונים, יש להם זכרון בהר, וכן כתוב: „בטרם הרים יולדו ותחולל ארץ ותבל" (תהלים צ,ב). ואברהם

שקדם לכל בידיעת אלקים, עבד ה׳ על ההר, סמל קדמות העולם, בריאת ה׳.

ושם הר ה׳ הוא „הר המוריה״ — הר המור, מקום בית המקדש; ואברהם בתפלתו שם, עבד את ה׳, ברעיון של העלאת קטורת סמים — סמל המור — בנעימות, בניגון טהור ומתוק. וזו הי דרכה של תפלה, כולה נאה ויפה כריח מור ולבונה, ולהראות אהבת המתפלל לה׳.

יצחק, גם הוא, איש השדה, הרגיש במפעלי הבורא. בשעה שהתפלל בין הערבים, לפנות ערב, בנטית הצל, הושפע יצחק, שעמד בשדה ופנה אל העליון. הנה, תמונה נפלאה: סביב לו עדר צאנו עומד, כאילו גם הוא מתפלל, והוא, האיש יצחק, מתרומם בעולם הרוחני של מרום המרומים. בולט מכל זה כוחו המצומצם של האדם וחולשתו.

יצחק התפלל בשדה ועליו נאמר: „ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב״ (בראשית כד, סג). שדה, סמל החיים המתונים, החיים המזרחיים, הוא מקום האדם המצניע לכת. ותפלה בשדה דומה לעשבי השדה (הצומחים לאט לאט), כי היא נאמרת בדעת ובהכרת ערך הדיבור בין יצחק לאלקיו, לא אמירת מלים בלבד, לא גמגום אותיות, אלא שיתוף דעות בין השפל והענו לבין הגדול והנורא.

כשנכנס יעקב עת הלילה, מועד צאת הכוכבים, (חושך בחוץ והאדם רוצה אור, קר בחוץ והאדם רוצה אש) לבית ה׳ — האור הפנימי חודר לתוך לבו. שם הרגיש את בוראו ובאותו מקום פגע בעושהו, ככתוב: „ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש״ (בראשית כח, יא). בית ה׳ הוא מקום מנוחה ומרגוע, כי בו מצא יעקב את הנופש הפנימי שדרשה נפשו. ורוח זו מושלת רק בבית ה׳ בלילה ועובדי ה׳ מושפעים ממנה, ככתוב בדברי הקודש: „כל עבדי ה׳ העומדים בבית ה׳ בלילות (תהלים קלד, א).

לילה, זמן הפחד והיראה החיצונית, מעורר גם את היראה הפנימית. ובבית ה׳ נהג יעקב בכבוד וענוה. בשעת תפלתו עמד מתוך כובד ראש ומתוך יראת בוראו, כאמור: „ויירא ויאמר״ (בראשית, כח, יז).

ממנהגי האבות בעמדם בתפלה נלמד — אנו הבנים — להתפלל. נקבל מהם שלשת היסודות שהניחו, ואלה הם: נעימות, מתינות ויראה. ורק בדבקנו במידות האלה נהיה ראויים לאמר: „אלקי אברהם, אלקי יצחק, ואלקי יעקב״.

ואפילו בשעת תחנון לא נסיח את דעתנו ממידת הנעימות שכן אמור: „ואתחנן אל ה׳ ״, (דברים ג, כג). והגימטריא של „ואתחנן״ עולה ל„שירה״ — סמל נעימות.

ואפילו בשעת הדחק לא נשכח מידת המתינות וטוב מטע ובכוונה כדברי חז״ל, „המהלך במקום סכנה מתפלל תפלה קצרה״ (ברכות דף ד:), וכן התפלל משה: „קל נא רפא נא לה״ (במדבר, יב, יג).

ואפילו בשעת הכעס והרוגז לא נשכח את מידת היראה שהיא עיקר גדול בתורה — „ועתה ישראל מה ה׳ אלקיך שואל מעמך כי אם ליראה...״ (דברים, י, יב).

ולמתפלל באמת ובלב שלם ה׳ יראה, והמלך הקדוש יבקש את קרבתו, שנאמר: „קרוב ה׳ לכל קוראיו, לכל אשר יקראהו באמת״ (תהלים, קמה, יח).

דברי תורה

מאת משולם הלוי יונגרייז

סוגיא דשליחות (קדושין מא)

האיש מקדש בו ובשלוחו וכו׳. גמרא: השתא בשלוחו מקדש בו מבעיא וכו׳. ואא״ז זצ״ל בספרו „מנוחת אשר״ מדקדק למה מקדים הגמרא השתא בשלוחו מקדש מדוע לא שואל סתם בו פשיטא?

ואמרתי לתרץ באופן זה דקושית הגמרא „בו מבעיא״ אינה רק כשיש ההקדמה „השתא בשלוחו מקדש״ ולכן מוכרחת הגמרא להקדים „השתא בשלוחו מקדש״ בו מבעיא.

דלכאורה יש להקשות על הגמרא, דלמא הא אתא לאשמעינן דשלוחי דומיא דבו, וכמו שאם הוא בעצמו המקדש צריכים להיות שני עדים כך אם השליח המקדש צריכים גם כן שני עדים משום דאין שליח נעשה עד.

אבל עיין לקמן בקדושין דף מג. בפלוגתא של רב ודבי רבי שילא, דסברת דבי רבי שילא בלישנא קמא דהא דאין שליח נעשה עד הוא משום דאמרינן שלוחו של אדם כמותו הוי ליה כגופו. ונקוט כלל זה בידך: דלפיכך אין שליח נעשה עד משום דהשליח הוי ליה כגופו. והנה ידועים דברי הקדוש מרודש (הובא בר״ן ובמרדכי) דהעושה שליח לקדש אשה ומסר לו הטבעת לקדש אפילו נחלה בדרך אינו יכול לעשות שליח אחר משום דמילי נינהו ומילי לא ממסרן לשליח. ואע״ג דגבי גט קיימא לן שליח עושה שליח ולא הוי מילי משום מסירת הגט, הכא נמי הא איכא מסירת הטבעת, אבל לא דמי, דגבי גט אשה מתגרשת בע״כ ומיד כשיגיע ליד השליח, הרי היא כאילו מגורשת הלכך לא הוי מילי שהרי השליח יכול לגרשה בע״כ דיד השליח כיד הבעל אבל שליח של קדושין אם לא תאבה האשה אינה מתקדשת הלכך ה״ל מילי.

ואולי שיטתו של הקדוש מרודש תלויה באם אמרינן שליח נעשה עד או לא, דאם כדברי רבי שילא דאין שליח נעשה עד אז צריך לומר דהשליח הוי ליה כגופו של המשלח וממילא הסברה נותנת דשפיר יכול לעשות שליח אחר — אבל אם אינו יכול לעשות שליח אחר דכחו של השליח לא הוי ככחו של המשלח ממילא שפיר יכול להיות השליח עד.— ובזה מובנים ג״כ דברי ר׳ נחמן שם שאמר „הן הן״ כלומר שרק הם יכולים להיות שלוחיו ואינם יכולים לעשות שליח אחר והטעם מפני שאין כחו של השליח ככחו של המשלח ולכן „הן הן עדיו״ כי יכולים השלוחים בעצמם להיות ג״כ העדים.

והנה האחרונים מדייקים הלשון „שלוחו״ במשנה שלא נאמר סתם „שליח״ — ורוצים ללמוד מזה הוכחה לשיטת הקדושב מרודש דרק השליח הראשון לבדו יכול לקדש אבל השליח אינו יכול לעשות שליח אחר, והטעם יהיה לפי הסברא דלעיל משום שהשליח לא הוי כגופו וממילא יכול להיות עד.

ומעתה שפיר מיושבת הקושיא על הגמרא דדלמא המשנה אתא לאשמעינן דשלוחו דומיא ד„בו״ וכשם שהבעל בעצמו המקדש צריכים להיות שני עדים, כך אם השליח המקדש ג״כ צריכים להיות שני עדים, דזה אינו, כי אדרבא מלשון „בשלוחו״ משמע להיפך ואמרינן שהשליח כן נעשה

עד. ולפי״ז מתורצת ג״כ קושית „מנוחת אשר״ משום שעכשיו ר.א.ם אנו שהמקשן צריך להקדים „השתא בשלוחו מקדש״ דרך מכח זה קשה קושית הגמרא „בו מיבעיא״.

ועפ״ז אגדה יש לפרש, שהגאולה העתידה תהיה ע״י ה׳ בכבודו ובעצמו וממילא תהי׳ גאולה נצחית שהגאולות עד כאן היו רק ע״י שליחים וכשישראל נושע בה׳ בעצמו אז תהי׳ תשועת עולמים. ולכן אנו מתפללים: ותחזינה עינינו „בשובך״ לציון ברחמים, וזהו הפירוש „ומפני חטאינו גלינו מארצנו״ ועוד הפעם „ונתרחקנו מעל אדמתינו״ ואף אחר הגאולה השניה אנו בגלות ואין אנו יכולים לעלות ולראות. כל זה הוא מפני היד „שנשתלחה״ במקדשך. כי הגאולות עד כאן היו רק על ידי שליחים, ואנו מתפללים: יהי רצון מלפניך „שתשוב ותרחם״ אתה בעצמך עלינו ואז ידיו „תמידים כסדרם״ בלא הפסקות ותהי׳ גאולה נצחית.

וזה הפירוש: „האיש״ זה הקב״ה כמ״ש — ה׳ איש מלחמה — „מקדש״ — את האשה, זו כנסת ישראל שנמשלה לאשה והקב״ה בעלה (סנהדרין כב). „בו״ דהיינו בעצמו או ו„בשלוחו״ — „השתא״ כל זמן שאנו בגלות רק „בשלוחו מקדש״ ולכן כמו אדם עובר מן העולם כך מעשיו עוברים, אבל „בו״ דהיינו שהקב״ה יגאל אותנו בכבודו ובעצמו „מבעיא״ (מלשון רצון וכסיפה רחמנא לבא בעיא) ולזה אנו מצפים ומיחלים שיהיה במהרה בימינו, אמן.

*

המחלקה המסיימת בשנה זו טפלה בכמה סוגיות במס׳ כתובות, ולכן אמרתי אחשבה ואשיבה עטי להעלות על ה„ניר״ איזה גרגרים חשובים שזכינו לשמוע ממורינו הרב ש. ק. מירסקי שליט״א במשך השיעורים ולהוסיף נופך משלי.

שידוכין, אירוסין, נשואין

מקדמת דנא היה נהוג בקרב עמנו להעמיד את ברית הנשואין ע״י שני מעשים הבאים בזה אחר זה: אירוסין ונשואין. האירוסין נגמרים ע״י מעשה קדושי האשה. דנים על דברי יחוסי הממון שבין המתארסים וכותבים את התנאים. השטרות הללו נקראים „שטרי פסיקתא״ על שם פסיקת הנדוניא שבהם. לברית האירוסין נתנה תורה אותו החומר שיש לברית נשואין, ובשביל הפקעתו הצריכו גט. ובאמת חומר זה של אישות גמורה לא היה מתאים ליחס התנאי ולמצב התלוי ועומד שהיה נוצר על ידם, ומשום כך נתאחדו אחרי תקופת התלמוד האירוסין עם הנשואין והתחילו הקדושין להיות נעשים בשעת הכניסה לחופה. ואולם, הנשואין צריכים בכל אופן להתקשרות ולהכנה מוקדמת שתביא התקרבות בין העומדים להנשא, ולכן נתפשט המנהג שרב היה מקפיד עליו לעשות קודם לאירוסין שידוכין. הנשואין נגמרים אפוא בזמנינו על ידי שלשה מעשים משפטיים: שידוכין הנעשים בתחילה, ואירוסין וכניסה לחופה, הנעשים בבת אחת בשעת הנשואין.

שידוכין: הם התקשרות משפטית על נשואין העתידים לבוא ועל חיובי הממון והנדוניא; אבל אין השידוכים מעמידים שום קשר על אישות בין החתן והכלה. השרש שדך ענינו שאנן ושקט, והארץ „שקטה״ תרגומו

„וארעא שדיכת", והוראת שידוך היא שע"י דבור על לב המחותנים מת־קשרים הבנים בקשר הנשואין ונחה ושקטה דעת הצדדים בתנאיהם. אולי השתמשו כאן שם בהוראת השקטת תאות יצר הנעורים הבאה לרגלי השי־דוכים. השידוכים נעשים על ידי קבלת קנין מאת המשתדכים, ועל ידי כתיבת שטר מיוחד הנקרא לפי הרגיל שטר תנאים. בשטר זה מתחייבים המשתדכים על הנשואין הבאים ועל חיובי הממון התלויים בהם. התחייבות הנדוניא באה בתור מתנה עתידה, כחיוב על נתינה שצריכה לבוא לאחר זמן על תנאי שיהיו הנשואין. חיוב זה רפה הוא מאוד מפני שהוא חל על דבר שאין בו ממש ; ואף אם נעשו הנשואין אח"כ, החיובים שהועמדו בשעת השידוכין רפים הם עד שא"א לתבוע עליהם בבי"ד, לכן נוהגים לחזור בשעת הנשואין ולכתוב שנית שטר מיוחד הנקרא שטר תנאים אחרונים של השידוכים.

אירוסין : קנין לשם אישות. לשון הכתוב „נערה מאורשה", ועניני קשור וחבור (מי שאינו נשוי נקרא ארוס מלשון מזבח ה' ההרוס, כשם שהנשוי נקרא בנוי כמ"ש „ואבנה גם אנכי ממנה" —פחד יצחק). האירוסין נגמרים על ידי קדושין שהאיש מקדש את האשה, והם מעמידים יחס של אישות בלתי שלם. לפי הלכה קדומה במשנה היו האירוסין נעשים בשלשה דרכים : א) ע"י נתינת האיש לאשה בפני עדים כסף או שום דבר שהוא שוה פרוטה (לפי ב"ה) ועל ידי אמירתו „הרי את מקודשת לי בטבעת זו כדת משה וישראל". מתקופת הפוסקים ואילך התחילו להשתמש לשם קדושין בנתינת טבעת חלקה שאין בה אבן כדי שלא יבאו לידי טעות והונאה בטיב האבן ושויה. ב) על ידי שטר שנכתב לשם קדושי אשה זו ומדעתה. ג) על ידי קירוב אישות שהיה בין איש ואשה ושהאיש אמר על כך בפני עדים שכוונתו לשם קדושין. דרך הקדושין השלישי אסרו חכמים משום פריצות — גם קדושין על שטר לא היו רגילים לעשותם, ועל הרוב נעשים האירוסין ע"י הטבעת.

נשואין : הם בעיקרם לקיחת האשה מבית אביה לבית בעלה להתיחד לו לאשה, ונקרא בשם נשואים בשביל המנהג שהיו נוהגים לשאת את האשה באפריון לבית בעלה. גם נקראו הנשואין בשם „לקוחים" על שם הלקיחה מבית האב. הנשואים נגמרים ע"י כניסה לחופה ומשעה זו האשה נחשבת כנשואה לכל דבר. בשעת הנשואין נכתבים שטרות אלה : א) שטר שידוכין שני, „תנאים אחרונים", חוזרים ומפרטים בו את התנאים ואת החיובים שקבלו על עצמם, ושכבר נכתבו בשטר השידוכין הראשון. ב) שטר כתובה, שבו נזכרים החיובים המוטלים על הבעל בזמן קיום הנשואין ובזמן הפקעתם. הבעל מתחייב בעשרה דברים, שלשה מהם מדברי תורה, והם : מזונותיה (שארה), מלבושיה (כסותה) קירוב אישות (עונתה). ובשב־עה דברים הבעל מתחייב מדברי סופרים, וכולם מתנאי בי"ד, כלומר, כאלו התנו בית דין בשעת הנשואין שיהיו חיובים אלה חלים, והם : ד) חיוב עיקר כתובתה. ה) רפואת האשה אם חלתה. ו) ולפדיון האשה אם נשבית. ז) קבורתה אם מתה. ח) מזונותיה ודירתה אם נתאלמנה ממנו. ט) הספקת מזונות לאחר מיתתו לבנות שתלד לו. י) ירושת בניה הזכרים את כתובתה, נוסף על חלקים בירושה עם שאר אחיהם (כתובת בנין דכרין). הבעל זוכה בד' דברים מדברי סופרים : א) במעשי ידי אשתו. ב) באכילת פירות מנכסיה. ג) במציאתה, ד) בירושתה. סדר הנשואין בימינו כך הוא : מברכים ברכת אירוסין תחת החופה, אחר כך מקדש החתן את הכלה בטבעת, ומפסיקין בקריאת הכתובה, ואח"כ מברכים שש ברכות חתנים או ברכות נשואין. ונחשב למצווה גדולה לשמח את החתן ואת הכלה. מצינו במס' כתובות דף י"ז, שרב אחא היה מרכיב את הכלה על כתפו ומרקד, וכששאלוהו רבנן :

אנן מהו למעבד הכי ? השיב להם : אי דמיין עלייכו ככשורא לחיי, ופירש״י כקורה בעלמא שאין אתם מהרהרין עליה, אז מותר. ובמס׳ ברכות (דף ו׳ — ע״ב), אמר רב הונא כל הנהנה מסעודת חתן ומשמחו כאלו בנה אחת מחורבות ירושלים.

*

סוגי נכסים

הנכסים מתחלקים לב׳ סוגים ראשיים : מטלטלין וקרקעות. יש שמות אחרים להם : נכסים שיש להם אחריות : קרקע, ונכסים שאין להם אחריות : מטלטלין.

המונח הזה יסודו שנכסי האדם אחראים וערבים לחובותיו לגבות מהם, ולפי דין הגמרא מטלטלין דיתמי לא משתעבדי לבעל חוב. הטעם הוא שאין בעל חוב סומך עליהם מפני שאפשר להבריחם ולהעלימם, ואפשר גם למכרם — ואין לגבות מן הלקוחות מפני תקנת השוק. היינו שאילו היו בע״ח יכולין לגבות מן המטלטלין מיד הלקוחות אי אפשר היה למישהו לקנות מטלטלין בשוק. ומפני זה נקראים מטלטלין נכסים שאין להם אחריות, כל זמן שהחייב חי אפשר לגבות ממנו ואפילו מגלימא דעל כתפיה, אבל במותו אין מטלטלין משועבדים לבעל חוב.

השאלה המתעוררת בגביית חוב מן המטלטלין של המת היא אם תפיסה דלאחר מיתה קודם שהיורשים החזיקו בהם מועילה או לא ? — דבר זה תלוי במחלוקת בין רבי טרפון ורבי עקיבא— (משנה כתובות פד.) לפי ר״ע הנכסים עוברים מאליהם לרשות היורשים, ולפיכך תפיסה שלאחר מיתה אינה מועילה, ר״ט חולק עליו וסובר שהיורשים צריכים לזכות בנכסים ולפיכך תפיסה של בעל חוב קודם שהיורשים זכו בה מועילה. ההלכה כמו ר״ע, לפי הכלל : הלכה כר״ע מחבירו.

נסתפקו בגמרא אם ר״ט נחשב לחבירו או לרבו של ר״ע. עוד נסתפקו אם „הלכה״ איתמר או „מטין״ איתמר. ולפיכך נחלקו האמו־ראים, ר׳ יוחנן וריש לקיש, אם דיין שפסק דין כמו ר״ט הוא כמו טועה בדבר משנה וחוזר הדין, וריש לקיש סובר זהו בגדר טועה בדבר משנה.

תפיסה מחיים מועילה אפילו לפי ר״ע, אבל יש להבדיל בין חוב של כתובה ובין חוב אחר, מפני שכתובה לא נתנה לגבות מחיים — אלמנה שתפסה מטלטלין למזונותיה מועילה תפיסה, הטעם הוא שחוב מזונות האל־מנה אינה טורף מן המשועבדים מפני שהוא חוב לא קצוב ולפיכך הקלו שתועיל תפיסה לחוב זה (ריב״ן בתוס׳ צ״ו ד״ה אלמנה).

חוב המזונות הוא חוב בתנאי בי״ד ודוקא אם יהיו שני התנאים ביחד תועיל תפיסה ואחד מהם לא יועיל — ולפיכך לוקח שלא באחריות או לוקח באחריות ובא בע״ח וטרף ממנו את השדה לוקח שדה שלא באחריות ונמצא שאינו של המוכר, או לוקח באחריות ובא בע״ח וטרף שדה ולא תועיל תפיסה של הלוקח מן המטלטלין של היתומים ולאחר מיתה, מפני שחוב זה אם כי אינו טורף מן המשועבדים אינו חוב בתנאי בית דין.

בברייתא (כתובות נא) נמצאת מחלוקת בין רבי ורבי שמעון בן אלעזר, אם מוציאים למזון אשה ולבנות מן הבנים, היינו מן היתומים — לפי רבי מוציאים, ולפי רשב״א לא. ופסק הלכה בגמרא הוא שאין מוציאים מן המטלטלין לא לכתובה ולא למזונות — וכן היא ההלכה.

אבל כל זה לכתחילה, ובדיעבד אם תפסה מועילה תפיסה לענין מזונות (דף צב).

אבל לרבינו חננאל והלכות גדולות אין הגמרא מדברת בתפיסה של אחר מיתה כי אם בתפיסה מחיים — ולפיהם לא תועיל גם תפיסה בדיעבד. והטעם שחילקו בין חוב המזונות וכתובה בתפיסה מחיים, בשביל שכתובה לא נתנה לגבות מחיים, וחוב המזונות נוהג גם מחיים. תקנת הגאונים בטלה את ההבדל שבין מטלטלין וקרקעות בענין גבית חוב וכתובה — לפי תקנת הגאונים (תוס׳ דף סב) גובין חוב וכתובה ממטלטלי דיתמי, אף על פי כן יש לדייק בלשון שלא נאמר שהגאונים השוו מטלטלין לקרקעות, שהרי אפשר לגבות גם חוב מן לקוחות ואי אפשר לגבות מן המטלטלין השעבוד היינו מן הלקוחות והם השוו רק כשהם ברשות היתומים.

אמנם בזמנינו אנו מוצאים שאפשר לעשות אפותיקי על מטלטלין ואז אפשר גם מן הלקוחות אבל ברור שתקנת הגאונים לא נתקנה לזו — ובימיהם אי אפשר היה לגבות מן המטלטלין הנמצאים בידי היתומים. טעם הגאונים, שמטלטלין וכספים נעשו בימיהם עיקר נכסי האדם ובעל חוב סומך דעתו עליהם וממילא הם נקראים נכסים שיש להם אחריות. וכבר מצאו עוד בימי הגמרא שגמלים של ערביא אשה גובה כתובה מהם.

יש סוגים אחרים של נכסים: עבדים שהושוו לקרקע ולמטלטלין. לקרקע: לענין ערך הקנין, היינו שנקנה בכסף, שטר וחזקה. — דין זה מיוסד על ההיקש, היינו שבפסוק אחד נזכרו עבדים וקרקע (והתנחלתם אותם) — והשוו למטלטלין: לענין גביה, היינו שלפי דין הגמרא אין לגבות חוב מהם אחר מיתת הבעל. — גם צאן שייכים לסוג מיוחד של נכסים, נקראים גודרות על יסוד הפסוק גדרות צאן (במדבר לב), אבל רק לענין חזקה — אין דינם כמטלטלין שחזקה למטלטלין אינו חזקה מפני שהם מהלכים ויכלו להכנס מאליהם מן רשות בעליהם לרשות מוצאים. — לענין גבית חוב דינם כמטלטלין, ולפי דין הגמרא אין לגבות מהם אחר מיתת בעליהם.

חוב שנמצא ביד אחר דינו כמטלטלין ולפי דין הגמרא אין לגבות ממנו (כתובות צב) מימרא של רמי בר חמא.

הקרקעות מתחלקות לשלשה סוגים: עידית — בינונית — זיבורית. הנזקין גובין מן העידית; בעל חוב מן הבינונית; אשה מן הזבורית. (משנה פרק הנזקין ובש״ס).

יש כלל אחר לענין גבית חוב והוא: אין נפרעין מנכסים משועבדים במקום שיש בני חורין, ואפילו אם הם זבורית. ולפיכך אם מכר החייב נכסים, ואפילו אם הם בינונית ושייר לעצמו זיבורית, בעל חוב אינו יכול לגבות אלא מהם — אבל אם מכר כל נכסיו לאחד, לפי רש״י בבת אחת ובשטר אחד, ולפי׳ התוס׳ אפילו בב׳ שטרות ובזה אחר זה ואת האחד מכר לאחר, בעל חוב יכול לגבות מאיזה מהם שירצה אם הלוקח השני קונה את כל הבינונית. הטעם הוא, ששני הלקוחות נחשבים כערבים שווים לגבי בעל חוב. ואין השני יכול לטעון הנחתי לך מקום לגבות אצל הראשון. יש כלל אחר הנוגע לשני הלקוחות והוא: כל מה שמכר הראשון לשני כל זכות שתבא לידיו.

על יסוד הכלל הזה יכול השני לטעון שהראשון היה יכול לטעון — ולפי׳ התוס׳ אם האחד קנה בב׳ שטרות ובזה אחר זה היה יכול לטעון כנגד בעל חוב הנחתי לך וכו׳ ולסלקה מן הנכסים שקנה בראשונה.

מטעם זה יכול גם השני לטעון אותה הטענה אם קנה מן הראשון את הנכסים שהוא קנה בראשונה.

נִצְחִיּוּת הַתּוֹרָה

מֵאֵת אָשֵׁר חָכָם אֲבִיטַן

פִּכָּיוֹן אשֶׁר חַיִּים
זִיק הָאַל־מָוֶת לְלֵב־הָעָב,
נְתִיבַיִךְ הַמְפַנְּסִים אוֹר־יָהּ,
מָזוֹר, תְּרוּפָה לְצִיר הָאֱנוֹשׁוּת.

בַּעֲלוֹתָן עָלַיִךְ לְבַלְּעֵךְ
בְּלֵב זָרוּעַ תּוֹךְ וּמַשְׂטֵמָה
- בְּנוֹתַיִךְ יוֹצְאוֹת חֲלָצַיִךְ –
עָמַדְתְּ ! לֹא כָּרַעַתְּ בֶּרֶךְ.

טְפוּחַיִךְ דָּמָם שֻׁפְּכוּ,
יַקִּירַיִךְ לַטֶּבַח הוּבָלוּ,
אַךְ אַתְּ אֶת־הַשְּׁבִיב שָׁמַרְתְּ !
לֹא חֻלָּל ! כִּי נָטַרְתְּ.

הִקְרַבְתְּ, נֶאֱבַקְתְּ, יָכֹלְתְּ !
חַיְתוֹ־טֶרֶף הִכְרַעַתְּ
זָרַח הַשֶּׁמֶשׁ, בָּא הַשֶּׁמֶשׁ,
וְאַתְּ לְעוֹלָם עוֹמֶדֶת.

מה תורמת ישראל ליהדות התפוצות ?

מאת — משה ליפשיץ

את ישראל והתפוצות אפשר להשוות להורים שיש להם בן יחיד מפונק. ישראל משול לבן היחיד, והתפוצה — להורים המתיסרים יסורי צער גידול הבן.

בראשית היו „חבלי הריון" — ולידת המדינה. ומשקמה, התחיל צער הגידול. כל מיני „מחלות ילדותיות" פוקדות את המדינה החל ממלחמת השחרור ובעיות כספיות שהמדינה עומדת בפניהן עד היום הזה.

וכשם שלא קשה לאמא לבלות לילות שלמים ליד מטת ילד חולה, ולא חסה על כסף ומאמצים אחרים כדי להחיותו, לרפאותו, ולחזקו, — כך התפוצה הגדולה והעשירה לא יקר לה כל מאמץ כספי כדי לחזק את ישראל חיזוק כלכלי וצבאי.

מהו הגורם המניע את יהודי אמריקה להשקיע כל כך הרבה מאמצים וכסף למען ישראל ? כגון תרומות למגבית היהודית המאוחדת, קניית אגרות מלוה, הקצבות למוסדות תרבות — האונברסיטה העברית או הטכניון העברי וכו'.

מובן שבשורה הראשונה יש למצוא את הגורם במניעים אידיאלים. שוב כשם שהורים לא ינמקו את מסירותם לבנם היחיד בנימוקים אחרים אלא באהבה עזה וטהורה למחמל נפשם וחמדת לבבם, כך יכול כל יהודי בגולה לנמק את מסירותו לישראל באהבה. יש לנו מסורת ארוכה שהגלות היתה תמיד תומכת בארץ ישראל מגלות בבל ועד עתה.

ברם קיימים כאן נימוקים נוספים שעל אחדים מהם רצוני לעמוד בשורות אלו, ועל ידי זה להשיב תשובה על השאלה שהמעדתי בראש המאמר.

תרומתה הגדולה והחשובה ביותר של ישראל ליהדות התפוצות הוא ללא ספק בשטח הרוחני. הפסוק „כי מציון תצא תורה" הולך ומקבל שוב משמעות ריאלית. לא מעט מודעות אפשר לפגוש בעתונות על הזמנת פרופסור פלוני מישראל למכללה פלונית או רב פלוני למקום פלוני. בכל שנה מתקיים קורס להשתלמות בירושלים למורים מתפוצות הגולה. מובן שבשטח הספרות העברית — ישראל היא המקור.

בשדה זה חייבת מדינת ישראל — ויכולה לתרום תרומה ברוכה לכל תפוצות הגולה. יש לקוות שבעתיד לא רחוק תווצר מחלקה מיוחדת במשרד החינוך והתרבות של מדינת ישראל. וממנה יפוצו מורים מוסמכים ומושלמים שתפקידם יהיה להאציל מרוח ישראל על ילדי התפוצות ולהביא את הבשורה הנעלה והנשגבה בדבר התחדשות שפת התנ"ך ושירי הארץ המפליאים ביפים. דבר זה יצור גשר חי וחזק בין התפוצות וישראל. את התכנית הזאת יש לבצע בשיתוף עם יהודי התפוצות. וצריך לתת אפשרות לנוער הרוצה לעלות על מנת להשתלם ולשוב להיות מחנכים במדינותיהם.

נתעכב על השפעת ישראל בשטח החברתי ועל מעמדם הפוליטי של יהודי התפוצות.

מלחמת השחרור של ישראל וקיומה סותמים את פי המקטרגים למיניהם, שיהודי אינו מסוגל לשום דבר קונסטרוקטיבי, ומצטיין רק בעסקי ספסרות ושוק שחור. מדינת ישראל תרמה למלחמה באנטישמיות יותר מכל הספרות האפולוגטית העצומה שנכתבה משך אלפיים שנה בערך. ישראל הוכיחה שהיהודי יכול להצטיין גם בשטח הקרב כשהוא נלחם למען דבר נשגב.

כדי להדגיש את חשיבות קיומה של ישראל בשביל התפוצות, נחשוב רגע קט מה היה מצב התפוצות אילו חס וחלילה היו ארצות ערב גוברות על הכח היהודי הקטן שהיה אז בארץ, בשעה שמלחמת הקוממיות החלה והיו חס וחלילה מכניעים את הישוב ?

מה היתה אז הרגשת יהודי הגולה ? אני מעיז לומר שמעמדם בגולה היה מתרופף במדה גדולה מאד. לעומת זאת נס מלחמת הישוב בשבעה עמים התגברותו עליהם מלא כל יהודי גאוה ובטחון עצמי. הרבה יהודים זקפו את קומתם כשנודעו להם תוצאות המאבק, וערכם של יהודי הגולה עלה גם בעיני שכניהם.

ולבסוף רצוני להזכיר את התרומה הגשמית והמעשית שישראל תורמת לאותם היהודים שמסיבה זו או אחרת נאלצים (או רוצים) לעזוב את הגולה ועולים ארצה. אין צורך להאריך ולהרבות בתיאורים על מה שישראל נתנה ליהודי תימן, עירק, מצרים, ואפילו ליהודי הונגריה ופולניה. בשביל אלה היתה מדינת ישראל לא רק הצלה רוחנית אלא גם הצלה פיסית.

אני נזכר בימים כשהאנגלים שלטו עוד בארץ ואנטישמי רצה להרגיז את שכנו היהודי בגולה, היה אומר לו, „לך לפלשתינה". והיהודי אם אפילו רצה לעלות ארצה היו שעריה נעולים והרגיש את עצמו אומלל. מכל המקומות מגרשים ואין לו לאן ללכת.

כיום אינה קיימת עוד הרגשת חוסר האונים אצל היהודי בכל ארצות הפיזור, יען כי לפי „חוק השבות" של מדינת ישראל, יש לכל יהודי מולדת ששעריה פתוחים לקבלו.

מי יתן ו„ישראל" תשגשג ותפרח, תקבץ נדחיה, תגבור כח ותעמוד איתן נגד צר ואויב לשמחתם ולגאותם של כל יהודי התפוצות — ותהיה סמל השלום והאחוה לכל העמים.

בהתאסף ראשי עם

„ויהי בישורון מלך בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל" (דברים לג, ה)

מאת — זאב אפשטיין — אליהו הופר

בהתאסף הקונגרס הציוני הראשון בשנת 1879, בבזל, גובשה המטרה הברורה של התנועה הציונית. אולם מזמן הקמת מדינת ישראל ובעקבותיה הגשמת תכנית בזל במדה ידועה התלבטו מנהיגי הציוניות בשאלה — מה יהיה עתידה של הציונות בתפוצות? כדי לפתר את הבעיה המטרידה הזו, נתכנס הקונגרס הציוני העשרים ושלשה בירושלים שנמשך מאוגוסט 14 עד אוגוסט 29, בשנת 1951.

הקונגרס נתבקש לאשר תכנית מיוחדת שתכוון את פעולתם של הארגונים הציונים בחוץ לארץ.

הקונגרס שנתכנס זו הפעם הראשונה על אדמת קודש, בירושלים הבירה, ארח ארבע מאות וחמשים ושלשה נציגים מכל קצוות העולם. למרות הצנע והמצב הכלכלי הקשה שררה לרגלי כנוס חשוב זה אוירה חגיגית בכל הארץ. נכבדי העם, ביניהם דר. חיים וויצמן, דוד בן גוריון,

ושלמה זלמן שרגאי קבלו את פני האורחים הנכבדים בלבביות רבה. אחרי טכס רשמי על יד קבר הרצל, נפתח הקונגרס.

משתתפי הקונגרס נתחלקו לתשע ועדות. ועדה אחת דנה על הקו החדש של התנועה הציונית לאור המצב החדש שנתהווה. הועידה הכלכלית דנה בבעיות בתקציב, ובאיחוד של הקרן הקימת וקרן היסוד, וגם כן בשאלת השקעת הון זר במפעלי המדינה. ועדת ההתישבות דנה על הקמת חמש מאות ישובים חקלאים נוספים בעתיד הקרוב. הועדה לעליה הציעה כמה הצעות מעשיות בקשר לקליטת העולים. הועדה הפו־ליטית דנה על מצב היהודים בארצות ערב, גרמניה, ומזרח אירופה. הועדה לחינוך ותרבות הגישה תכניות להרחבת החינוך העברי בגולה. ועדה נוספת פתחה לשכה מרכזית לידיעות חדשות מהעולם הציוני.

אין פלא בדבר שצפו לגדולות מקונגרס זה. בדברי דר. פנחס חורגין, מנהל בית המדרש למורים שעל יד ישיבה אוניברסיטה ונשיא המזרחי בארצות הברית, " . . .הקונגרס היה צריך להיות הפגנה ובעלת רושם של רצינות החוגגת את נצחונה הגדול ביותר ובו בשעה התחדשות כדי להמשיך את הפעולות הציוניות בקצב עוד יותר נמרץ ומתגבר, עד שתשיג הציונות את הרעיון הנשגב והנעלה של נביאי ציון".

אך המציאות את התקוות שתלוי בקונגרס המתיחות הלכה וגדלה והוויכוחים היו סוערים עד מאד. הבעיות המרכזיות שהיו נקודות המח־לוקת העקריות היו שאלות עתידה של התנועה הציונית: האם עדיין נחוץ ארגון ציוני בתפוצות או האם הגיע הזמן לפזרו? איך לארגן את התמיכה הכלכלית ושפור היחס בין התפוצות למדינת ישראל? בקשר לבעיות אלה אמרו נציגי הממשלה שהיות ונתבררה חלשתם של הציונים בנוגע לקיבוץ הגליות. וביחס לעזרה לישראל אפשר לסמוך על ארגונים צבוריים בלתי ציוניים, לכן אין צורך אמיתי להמשיך קיומו של הארגון הציוני במצבו הנוכחי. המתנגדים לנטיה זו טענו שמוסד צבורי פילנט־רופי לא יוכל לספק את צרכי ישראל, באותה המדה שהתנועה הציונית עשתה עד היום. הבעיות הבוערות האלו נשארו תלויות ועומדות ולא ראו פתרון מעשי וחיובי בקונגרס. לא נתקבלה שום תכנית חדשה שתדריך את פעולות התנועה הציונית בתפוצות, ומאות הנציגים חזרו לארצותיהם רוגזים ומיואשים.

בין אלה שלחמו נגד ההצעה של פיזור התנועה הציונית היה מר. בנימין ברודי, נשיא הארגון הציוני בארצות הברית וחבר הסוכנות היהו־דית. מר ברודי בשובו מהארץ אמר, „בכדי להיות נחשבים כציונים אין אנו זקוקים לעלות ארצה! אנו, הציונים אמריקאים, לא נדרוש מצעירינו שיעלו ארצה. אלא אם יהיו מאלה שישאפו לעלות נעשה הכל בכחנו כדי לעזרם. אנחנו בארצות הברית לא הרגשנו באיזה זמן מן הזמנים כאילו חיים אנו בגלות. לכן אנו מתנגדים בתקף להשוואה בינינו ובין יהודי גרמניה. הציונות שלנו מורכבת מכמה דברים. והחשוב ביותר הוא המשכת הת־מיכה למדינה וכל מאמץ לעזור לה בקליטת העולים החדשים. בסיס מוצק למדינה לא יבנה מצדקה בלבד מפני שאחרי זמן מה יפסיקו לתתה ביד רחבה. אנו צריכים לעשות הכל כדי להפיץ על אגרות החייב ולעורר את תשומת לב היהודים לסיכויים הכלכליים בארץ וכו׳.. אנו מאמינים באיחוד העם ובהידוק הקשר בין ישראל וכל יהודי חוץ לארץ. על ידי התחזקות פנימית בגולה, אנו מחזקים את העם במדינה".

דר. חורגן הוסיף: „אני ממליץ על חלוציות אבל אני מתנגד בודאות לחלוציות בתור מסע לפיזור הגלות, כי ברור לנו שעליה רק תמשוך לארץ מיעוט קטן והיוצא מזה שרוב המכריע של היהודים שישאר בגולה

יוכרח לפנות להתבוללות כמוצא היחיד מסבוכם. וזה רק יגרום למות הגולה ככח פועל ויוצר בחיי היהודים". בסקירה חודרת ומגדירה, סלק דר. חורגן הרבה מהדעות המנוגדות שהושמעו על ידי הממשלה בדרשה את אישור הצעת הפיזור. הוא אמר שהצעת הממשלה נולדה לא משאיפה להצלת המצב אלא מתוך בהילות שמא תתחזק ידי הציונים בגולה עד שיהיו לכח מפריע בענינים הפנימיים של הממשלה.

כאמור נכשל הקונגרס בזה של מצא פשרה לויכוחים בין המפ־לגות. ובמקום פתרון נתקבלה תכנית מפוקפקת שאין בה משום תשובה ברורה לשאיפת התנועה הציונית. הבעיה העקרונית שבה נתקל הקונ־גרס ונכשל בגלל אי יכולת לפתרה היתה מאיזה גישה צריך היחיד להז־דהות עם המדינה ? לפי דעת האיחוד (מפא"י, פועלי ציון) ומפ"ם ברור שרק מתוך שיבת ציון יכול היחיד להשלים את זהותו למדינה. הם דרשו את הגשמת רעיון זה על ידי עליה נמרצת וחלוציות אמיתית. מפלגת חרות גם היא דגלה בשיטה זו והוסיפה עוד תנאי, שנתאמץ עד כמה שאפשר להרחיב את גבולות הארץ. מצד שני הציונים הכלליים, ביחוד האיחוד של ציוני אמריקה והדסה, לא ראו שום צורך בזהות הגופנית ובפתרון כשזהו של הגלות ; כבר בהתחלת הויכוח, אמרה נציגת ההדסה שיהודי אמריקה אינם מרגישים כאילו הם בגלות או זקוקים לגאולה. זהותם עם מדינת ישראל תהיה רק בצורה של נתינת צדקה, ולא אחרת.

המפלגות הדתיות נמנעו מהתערב בבעיה עקרונית זו כי להם הענין היה ברור. אידיאל הציונות הדתית היה מוקדש לרעיון שיבת ציון ובנין ירושלים. התנועות הדתיות תמיד אמרו שהציונות מורכבת לא רק מהנ־קודות שנצטיירו בתכנית בזל, אלא שיש תמצית מסרתית ותרבותית לציונות, שהקשר בין הארץ. ואסור לנו לנתק את הקשר הזה. כמו שהגדיר זאת שרגאי, ראש עירית ירושלים ומנהיג האידיאולוגי של הפועל המזרחי, „גם כששבנו לארץ יש לנו תעודה. מתנבאים על זה שעם ישראל בעצמו יתרומם ויתעלה, בבחינה מוסרית כללית, על ידי התעלות עצמית זו, נוכל לקבע חברת חיים חברתי אדיאלי, של צדק ויושר ונשמש כדוגמא באורח חיים המיוחד שלנו. אז נוכל לפנות לכל העמים ולהורות גם להם את הדרך ילכו בה. כמובן זה קשור בהכשרה נפשית מיוחדת שהיהודים הדתיים, לשמירת המצוות החברתיות שתשמש בתור סמל לעם כולו ולא־נושות. כל זמן שאנו בגולה ולא בארצנו, נמנע ממנו האפשרות לגלות לאומות את קדושת אופיה של היהדות האמיתית".

נניח שהציונות דורשת עליה גמורה. ברם המציאות היא שלא הגיעה העת שכל יהודי המדינות החפשיות ינתקו את שרשם מארצות מגו־ריהם. רק אנשי הרוח המעטים, בגולה, היו שמים לב ומסכימים להצעת הקבוצה הישראלית, כלומר שאינם ציונים מבלי עליה לארץ, והיו עולים, במצב כזה ברור הדבר שהקהילה היהודית היתה מתפורת ונעלמת. לכן עתידה של היהדות בגולה צריכה לתפוש איזה חשיבות גם בעיני מרכז העם היושב בציון כמו שעתידה של המדינה תופשת מקום כל כך חשוב בעיני יהודי הגולה.

היוצא מדברינו, צריכה הציונות העולמית להדק את הקשר המסו־רתי והתרבותי בין יהודי הגולה ובין יהודי המדינה בכדי להכשיר את יהודי הגולה לשיבת ציון. והשלב הראשון והחשוב ביותר הוא הדגשת הדת והרחבת החינוך היהודי בארצות הגולה שידריך את הנוער בדרכי הדת וממילא בדרכי ציונות חלוצית. בדברי דר. תיאודור הרצל, מיסד הציונות המדינית, „שיבה ליהדות צריכה להקדיש את שיבת ציון".

עוד יבוא היום שלא רק מיעוט קטן אלא כל העם יעלה והציונות תתגשם במובנה האמיתי ומתוך אחדות דעות מושלמת. אספות הקונגרס תהיי־נה אז מחזות של אומה מאוחדת במחשבה ובמעשה. ובבוא יום זה יאיר ה׳ את פניו אלינו ולציון. ובנוגע לזה, מענין מה שרש״י העיר על הפסוק שצטטנו לעיל. על המלה „בהתאסף" דרש, „בהתאספם יחד באגודה אחת ושלום ביניהם, הוא (ה׳) מלכם, ולא כשיש מחלוקת ביניהם".

שִׁירַת הַבּוֹדֵד

מֵאֵת צְבִי שְׂדֵה־חֵן

בְּמָקוֹם נִדָּח וְעָלוּב
אֶשְׁכּוֹן לִי בָּדוּד.
כְּצִפּוֹר נְתוּנָה בִּכְלוּב
אַבִּיעַ רְגָשׁוֹת גַּלְמוּד.
בְּלֵב עִיר הוֹמָה
בֵּין כְּלִיל אֻמּוֹת
סָגוּר בְּבְתוֹךְ חוֹמָה,
אָפוּף אֵימַת חֲלוֹמוֹת,
חֶרֶשׁ אַעֲלֶה תוּגָה
עַד כִּי אֶשְׁקוֹט.
בַּלָּאט יְלַטְּפֵנִי מַגָּע
וּלְפֶתַע יְגֻבַּר לְמַכּוֹת.
אֲחוּז תַּעְתּוּעִים אֶתְעוֹרֵר:
הַגּוּף יִתְכַּסֶּה זֵעָה,
אֵימָה תָּצִיק וּתְמָרֵר,
תַּעַטְפֵנִי בַּעֲלָטַת זְוָעָה.
אֲחַפֵּשׂ יָד מְעַדֶּנֶת
אֶתְבּוֹנֵן בַּצֵּל הַקָּרֵב
כְּתִינוֹק הַמְצַפֶּה לְאוֹמֶנֶת –
אֵרָגַע מִקּוֹל עָרֵב – – –
אַךְ הַדְּמוּת נֶעֶלְמָה
וְשׁוּב כּוֹאֵב וְעָצוּב.
הוֹי, מַדּוּעַ וְלָמָּה
אָדָם מֵאֶבֶן חָצוּב...

היהודים והרכושנות המודרנית

מאת יצחק רוזן
שלמה סינגר

בספרו „היהודים והרכושנות המודרנית" משתדל ורנר סומברט להוכיח, שהיהודים היו מיסדי הרכושנות, ובדמם נמצאות תכונות גזעיות, הגורמות להם להזדקק לדרך העקלתון של הרכושנות. לפי השערתו, מבוססת הדת הישראלית עצמה על מושגים רכושניים.

הרכושנות — אומר סומברט — מרוכזת בבתי אוצר - הכספים המת־עסקים בענינים כספיים בין לאומיים, ובפילוסופיה היא נקראת בשם „הרכישה בלי־הרף", מבלי ערבוב רגשות אנושיים בעסקי תגרות.

סומברט מנסה להראות ולהדגיש את גודל־תרומתם של היהודים בכלכלה בדוגמאות היסטוריות. לדעתו, מוכיחה ההיסטוריה באופן ברור ובהיר, שהמ־דינות שעקרו את היהודים וגרשום מתוכן, סבלו אחרי־כן מירידה כלכלית מסוכנת. עונשן היה שנסתלקו מעל במת ההתחרות הכלכלית העולמית. המדי־נות שהתירו כניסה לפליטים וקלטום, פרחו והגיעו לעשירות ותקיפות.

דוגמא מפורסמת לתהליך ירידה זה נמצאת — אומר סומברט — בירידתה של ספרד אחרי שהגלתה יהודיה בסוף המאה החמש־עשרה. קיומה הכלכלי של ספרד נמשך רק הודות להשתדלותם הכבירה של הנוצרים החדשים — האנוסים — שאף הם היו יהודים. וכאשר אף הם עזבו, נחרץ גורלה של ספרד. תוצאות דומות הורגשו בגרמניה ובאיטליה. ירידה כל־כלית ויציאת היהודים מהארץ הלכו גם שם בד בבד. מצד אחר, עדים אנו להתפתחות המסחרית של הולנדיה, אנגליה וכו', אשר בהן מצאו היהודים מחסה בטוח.

אי אפשר לנו לדחות את השערתו של סומברט בשלמותה. בוודאי תרמו היהודים הרבה להרחבת החיים הכלכליים של ארצות מקלטם. אבל, חייבים אנו להכיר את ערכו היחסי של כל גורם וגורם למינו מנקודת־מבט היסטורית־מדעית. ומזה יתברר לנו שהתגליות הנפלאות, הרפורמציה הפרו־טסטנטית, הרוח המדעית ששלטה באותה תקופה, המסעות שגרמו להת־גלותה של היבשת החדשה והביאו את אנשי אירופה להודו — הן הן הסיבות החשובות ביותר להתעוררותה של ההכרה הכלכלית החושה אשר פיתחה את הרכושנות המודרנית.

בנוגע לאמריקה, מנסה סומברט ל„האשים" גם כאן את היהודים ב„חטא" של פיתוח הכלכלה. לפי דעתו, נסעו בתחילה היהודים אחרי החלוצים הראשונים, ואחרי זמן גדלו והיו ל„בנקאים חקלאיים". בדרך זו העמידו את עצמם בשדה השולחנות האמריקאית.

יתכן מאד שקרה ככה במקרים בודדים מועטים. אבל סומברט טעה טעות גדולה בהסיקו כלל גדול ממקרים אלה. „מובטחני — הוא כותב — שאמריקה מלאה לרויה רוח ישראלית (כלכלית)... ואם תתפתח בעתיד באותה מדה שהתפתחה עד־עתה, תמלא הארץ סלבים, שחורים ויהודים. ואין ספק שהיהודים ימשלו בעסקי הכלכלה".

את העובדה שהיהודים היו בין הראשונים שארגנו את מפלגת־הפועלים לא ציין סומברט. הוא סילף את העובדות ההיסטוריות בכוונה כדי למסר רושם חד־צדדי ובלתי מוצדק ביחס לשאיפתם המסחרית של יהודי אמריקה.

כראיה להשערתו על „הכלכלה האמריקאית היהודית", מדגיש סומברט את עבודת היהודים בערבות securities . בוודאי הרבה יהודים עסקו בזה ותרמו תרומה חשובה לענף זה של הרכושנות. אבל לא עלה על דעתו שכל בן־אדם, שיש לו הכשרון והיכולת, ישתדל לאפשר את הצלחתו הכלכלית בתוך החברה. וכל שכן כשהיא מבוססת על ההתחרות. במענה זה יראה סומברט רק התנצלות כדי להשתמט מתשובה אמיתית.

„היהודים היו תמיד חנונים בכל ארצות נדודיהם, והדבר טבעי לגבי־הם" — אומר סומברט, אף גלו היו רוצים לא היו יכולים לסור מהדרך הסלולה לפניהם. דלעתו לא היתה זו אשמתה של הממשלה שהתרכזו היי־הודים מסביב לעבודה מיוחדת. המלכים נסו, לדבריו, תמיד להשפיע עליהם להאחז בכל ענפי המסחר, אבל לשוא, „עם החנונות" לא זז מחנותו.

אפשר מאד שלא מצות הממשלה אסרה על היהודים להתעסק בע־בודה אחרת. אבל הם חיו בפחד תמידי פן תצא פקודת גרוש, והם יהיו מוכרחים לשים קץ במהירות לכל רכושם. לכן, היתה השולחנות נוחה להם, לפי שהיא הרשתה בריחת פתע והעברת כספם לארץ מקלטם. השלוה הנחוצה למען התחרות־מסחרית־חפשית לא שררה בימי הבינים, וזאת היתה סיבה שגרמה לעבודה כלכלית חד־צדדית זו. סיבה שנית חשובה היתה שהכנסיה הקטולית לא הרשתה לקהילתה לקבל רבית. רק אלה הנמצאים „מחוץ למחנה" מותר להם להגאל בעסק זה. ומי אלה אם לא בני ישראל? על כן, כותב מקס וובר, שהרכושנות היהודית בימי הבינים לא היתה אלא רכושנות פריאה. (pariah)

אחרי הרינגנס לא נשתנה המצב. היהודי לא סר מהדרך אשר בה הר־גילוהו הנכרים, וקבל רק את „המשרות המתוחמות", (marginal occupations) הרגילוהו הנכרים, וקבל רק את „המשרות המתוחמות."
ורק אלה אשר לא תפגענה בשמירת דתו. וכדי לשמר על דתו בגלות, היה יהודי צריך להתיחד עם החברה היהודית ולחיות חייו בתוכה. התיחדות זו אפשרה לו לקיים את מצוות דתו — כמו חינוך בנים, כשרות, לימוד תורה וכו', ושמרה על אחדות הקהל וצרכיו הציבוריים כלפי חוץ, כמו אסיפת מסים בשביל הממשלה. אולם העירוניות הזאת גרמה שהיהודי יתעסק רק בכמה עבודות מסחריות מוגבלות, שלא יעבד ברשות אחר אשר ימשול בחייו הכלכליים אלא יעבד בשביל עצמו במסחר פרטי.

אבל סומברט התנגד בתוקף לחכמי מדעי ביולוגית ואנתרופולוגיה אשר לא הסכימו ליחס נטיה כלכלית מיוחדת לאיזה גזע־אנושי שהוא. סומ־ברט בא במשפט קדום של אנטי־שמיות. הוא לא ראה שום תקוה ליהודים לשנות את דרכם ולהתפתח באופן טבעי בכלכלה כמו יתר עמי הארץ. השערה זו שמשה יסוד להשקפת הנאצים (ימ"ש) על היהודים „עם החנונות". עדים אנו לפורעניות ללא־ספור אשר סבלו היהודים מפני אמרה זו.

הנכון הוא מה שכותב מקס וובר בספריו המפורסמים „הדתות העולמיות", ו„ההיסטוריה הכלכלית הכללית", אשר בהם תקן את שגיאותיו של סומברט. לפי דעת וובר, עסקו הרבה אנשים בהלואת כסף ברבית בכל התקופות, ולא רק יהודים. ועוד, שהרכושנות הנוכחית היא תוצאת השאיפה לניצול רציונלי של כח האדם ליסוד תעשיה בקנה־מדה נרחב. להגדרה מדעית־מקורית כזו לא הגיע סומברט; משום כך טעה בהשערותיו. מספר היהו־דים בעלי־תעשיה מאורגנת אינו גדול, ובשום אופן אינם ראויים להחשב בתור מיסדי הרכושנות.

לכן, סומברט ומחקרו ישארו לדראון בעיניהם של תלמידי הכלכלה על אשר עות את ההיסטוריה עבור מטרתו הוא.

השפם

מאת **יונה אלכסנדרוביץ**

היה זה שפם ממיוחד במינו. שפם אשר הובלט בגאוה מתחת לחוטם בעליו והוצג לפני עם ועדה חנם אין כסף. לבב עלמות רטט למראהו והיה בוֹלע את חיוכיהן בקרבו כ„בכורה בטרם קיץ״.

הוא היה יקר לנושאהו שטפל בו וטפחו כגנן מסור ונאמן העיקר כל שורש רע בגנת שעשועיו. מדי בוקר בבקרו, השפם היה נמדד בראי בדקדקנות יתרה בשבע עינים לבל יצא דופן, חלילה, ולא יפרוץ גבולו. והיה אם הראה אות של בגידה — אז התחיל התער במלאכה, מכה על ימין ושמאל, מקצץ מלמעלה ומלמטה עד כי ירסן השפם במסגרותיו.

בעליו נזהר כל הימים לנטור ולנצור את השפם מתנועת התער המלוטש והמבהיק עד — שלפתע פתאום בא האסון . . . והשפם איננו. איכה זה השיגו התער והעבירו מארץ החיים . . . איכה. . , ?

ואולם בעליו לֹא נכנע! הוא מצטיד בעוז, משנס את מתניו, אוזר את חלציו ומתחיל הכל מבראשית במבצע ה„שפם״. עם זריחת כדור החמה האדום בשמים הוא מציץ בראי בצפיה להתחדשות. בוקר, בוקר הוא סופר ומונה את השערות שצמחו מתחת לאפו. עובר שבוע — והנה שפמון דל ועלה. הוא אינו עושה רושם! כמעט שאין מרגישים בו. אך לבעליו זה נראה צעד אחד קדימה לקראת המטרה הנכספת. הוא מסתכל בחרדת גיל בשפם־שעשועיו כאם המסתכלת בתינוק החורג מחיתלויו.

הטבע משנה את זמניו. החורף הזועף נדחק והולך בבושת פנים בשמעו את פעמי האביב הפורח והמלבב. הבעל מתעסק עדיין בשפמו — הוא מטפל בו בדאגה יתירה, מקצץ זעיר פה זעיר שם, ומסלסל בקצוות לזקפן כקלשון. הוא עורג ליום אשר שפמו יהיה מוכן ומזומן לתשומת עין העלמות. הוא יודע את האמרה השגורה: „הראה לי את שפמך, ואגיד לך מי אתה״. הוא יודע כי לכל שפם צורה מיוחדת ותכונה מסוימת במינה. אדם, אדם ושפמו!

והוא מכיר, שאם טפח השפם באהבה טפל בהתמדה, סלסל בשקידה, גלגל ביד רועדת ובלב רוטט, ונמשח בשמן־המשחה — יש עתיד לקיומו ותקוה לאחריתו! בעל־השפם יצא בלב שוקט ורוגע ליטול על גופי־מרומי־קרת וכל עין תשור בשפמו המתנוסס להוד ותפארת. הוא יסעיר לבבות, יאדים פנים וילבה להבות . . .

ולב בעל השפם מתמוגג מנחת. הוא שמח בחלקו ומאושר בגורלו: האח! כמה עונג וקורת רוח גורם לי שפמי. מה טוב ומה נעים שבת שפם וחוטם יחד!

בפוק ברכים ובלחש שפתים הוא נושא תפלה למלאך המלאכים הממונה על . . . הצמחים:

„אנא שר השפם, שר השער
שמרני מאסון התער,
שלא יגרום לי יגון וצער —
ואנכי עודני נער,
בחור ריק ובער״.
וענו „אמן אמן״ חייתו־יער.

אורי

מאת אשל

אורי הוא ילד קטן שמתבגר. אי פעם, אולי נפגש. ואורי יסתכל בי ויאמר: „שמי אורי — הכרת אותי כשהייתי צעיר". ואני אסתכל בו ואומר: „ככה, אתה אורי".

אך לא יהיה זה אותו אורי. לא יהיו עוד תלתלי זהב מבצבצים בקרני השמש. לא תהיינה עוד עינים נוצצות המספרות לך את כל תחבולותיהן. והלחיים האדמדמות המגרות בך לצבוט בהן תעלמנה.

כולם יעלמו משום שאורי יהיה מבוגר וידע את מובנם של עצב וכאב. עצוב הדבר לראות את הכאב של ילד קטן משום שאינו מבין שמוכרח הוא לסבול, כמו שאורי לא הבין.

למשפחת אורי היה צריף על ידינו בקיץ שעבר. הוא ,אורי, בן ארבע שנים, וכשיגדל יהיה מהנדס כמו הדוד שלו. הוא אינו אוהב דיסה, אבל הוא אוכל ממנה כדי שיהיה חזק ויוכל להיות מהנדס „גדול". בענין זה הוא רציני מאד. ואם תפקפק בו לרגע קצר, צועק הוא „אני, כן אהיה מהנדס!" ומכה באגרופיו עליך לשכנע אותך.

פרינץ, ידידו המתמיד, יהיה כלב השמירה שלו. הם חברים כבר כל הקיץ, ולאורי ישנן תכניות נפלאות בשביל פרינץ. פרינץ, שפלן בין שנתיים, יודע את כל זה כיאורי כבר ספר לו. פרינץ שייך לאחד השכנים אך הוא נמצא תמיד אצל אורי. כשהם רואים זה את זה בבוקר הם רצים ומתחבקים, ומתגוללים יחד בעפר.

אורי אף פעם לא העלה על דעתו שהוא ופרינץ יפרדו בסוף הקיץ. בטוח הוא שפרינץ יבוא אתו לעיר.

ב„לייבור דיי" (יום העבודה) מתחילים הורי אורי לארוז ואורי שכבר השכים בבוקר לאסוף את צעצועיו משגיח על האריזה בענין רב. הוא יצטרך לשבת על הארזים לסגור אותם והדבר נוגע לו.

אמו של אורי שואלת אותו אם הוא בטוח שלא שכח כלום, ומדי פעם בפעם רץ אורי לבדוק. לא, כלום, רק פרט אחד לסדר, זה הכל. „אמא, איך נוכל לסדר את פרינץ במכונית?"

אמא ממשיכה לסדר את הדברים במזודה, ואומרת: „אורי, פרינץ אינו הכלב שלנו. יש לו בית משלו אצל האדון והגברת ברמן".

אורי מתחיל לבוא במשא ומתן עם הוריו. סוף סוף אפשר לקנות את פרינץ. אורי חסר־סבלנות והדברים נעשים יותר חריפים, אך ללא תועלת. הורי אורי אינם רוצים הכלב, בין כה וכה. לאורי אינם מספרים את זה, כי לילד קטן מוכרחים להסביר את הכל לפי הבנתו.

אורי או שאינו יכול להבין או שאינו רוצה. הוא יודע שפרינץ הוא האח למשחק שלו, והם תמיד מתענגים יחד. בנקודה הזאת צריך הוא לשכנע את הוריו.

„אמא, פרינץ אוהב אותי אני יודע את זה".

האמא מתעצבנת כבר. האריזה קשה ואורי רק מוסיף לקושי. אבל אסור לה לכעוס.

„אורי, פרינץ הוא ידיד טוב. אולי בקיץ הבא תבלה אתו שוב. אך הוא אינו הכלב שלנו".

אורי נלחם בדמעות. רק קטנים בוכים ואם הוא רוצה לקבל את פרינץ על אחריותו, צריך הוא להתנהג כמבוגר.

„אבל, אמא, פרינץ אוהב אותי. ככה ספר לי”. ככה נתגלה הסוד. ואורי אינו יכול לעצור בדמעות. הן מתחילות לרדת אחת אחת על הלחיים האדמדמות.

פני האם נעשים רכים, היא שולחת את ידיה לצדיה ועומדת בש־קט. אבא, שעוד לא דבר, עומד אצלה ושם את ידו על כתפה. הכל יסתדר. הוא ידבר אל אורי.

„אורי, פרינץ לא התכוון שהוא אוהב אותך. כשנשוב לעיר, תשחק עם חבריך, ותשכח כל זה”.

„הוא כן התכוון. כן! כן!” צועק אורי. אע״ל ללא תועלת. אורי בורח מהחדר לחדרו, נופל על המטה ומסתיר את פניו בכר. אמא באה אחריו ויושבת לידו על המטה. היא לוטפת אותו, אך אורי אינו אומר שום דבר.

אורי אינו מזכיר את שמו של פרינץ כל היום. בצהרים הוא נשאר בבית, מוציא את רכבת החשמל שלו ומשחק. הוא יהיה מהנדס, אך הוא לא יצטרך בכלב השמירה, לא! הוא ישמור על עצמו.

למחרת בבוקר כשמתכוננים ללכת לעיר, אורי יוצא החוצה לסקור את הסביבה בפעם האחרונה. פרינץ גם כן נמצא בחוף. פרינץ רואה את אורי, אך אורי פונה הצדה. פרינץ רץ אליו, ומצפה שאורי יתגולל בעפר אתו.

„לך מכאן, כלב רע”, אומר אורי ובועט בפרינץ. אורי יודע שזהו מעשה אכזרי, אך מה יכול הוא לעשות. פרינץ צולע לבדו לאט ומלקק את הכאב, ואורי מסתיר את פניו בכפיו. הדמעות הבוערות יורדות על לחייו. הן יורדות אחת אחת, וכפי הנראה חורתות הן קוי בגרות על פניו. הוא לומד מה זה עצב.

חלום ליל חורף

מאת יונה אלכסנדרוביץ

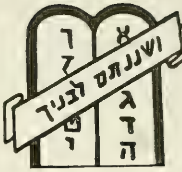
מוקדש לדודתי האהובה מרים,
זכת הנפש ועדינת הנשמה.

... הימים ימי חורף תש״ח. השוטם המצרי נועץ את טריזו בערבה ומאיים על כיתור הנגב . . .

.. על משלט עריריי בציה, על גבעה בודדת בצוקה אנו הארבעה מטים אוהל . . .

... שקיעת שמש נוגה קורצת אי־שם במערב הרחוק. לילה חשוך וקודר עוטף כוכב ונתיבה. ירח עגמומי ממהר לחלוף ועננים כבדים נעים מזרחה — כלפינו. . .

... אנו, חברי הפלמ״ח, מוצאים מפלט מזעם הטבע באוהל הארעי. מטר זועף מתדפק ביריעות. רוחות משתוללות ומצליפות מסתננות מבעד לשיפולי האוהל, בעינים תוהות ובוהות עדים אנו לסערה המתחוללת וצמרמורת קרה חודרת ללשד העצמות. אני מתעטף במעיל צבאי בלוי. ראשי צונח —

... והנה ציר שר השינה בצורת הנשר גדול־הכנפים ושפוף המקור נוטליני. אני מתרומם אלי על ועובר ערים, ארצות וימים. הנשר עדיין סוכך על גופי המכווץ והמטולטל מעבר להרי המציאות. אנו צונחים למטה. והעולם אחר. והעולם פנטסטי ומשכר חושים. מחוג השעון ההיסטורי זז קדימה בחמישים שנה — במחצית מאה. ואני עדיין במרומים. אך הפעם מובילי ובן־לויתי אינו הנשר הגאה, עקום הצפורנים ושחום הנוצה. הפעם אני נשא ב„מרבד המעופף" — בהליקופטר סילוני (Jet).

מראה נוצצת ממולי משקפת שרטוטי פנים, והפנים חרושי קמטים: עור מצהיב ועינים שקועות עמוק בחוריהן... עדיין איני מאמין למראה עיני. רגיל אני לבבואה אחרת — בת שמונה עשרה אביבים ... אך..

. . . ספינת הטיס מבקיעה את העבים בסערה ומחוג ה„גובה" מורה על ירידה מתמדת. אני חג עוגה מעל אילת רבתי על שני מיליוני תושביה. קרני שמש פזיזות נופלות על הנמל השוקק ועל מאות האניות העוגנות במזחה הענקי. ומעל המפרץ הטבעי של עקבה עוברים „מרבדים מעופפים", והם רבים. מזכירים הם שמי פלדה, להקות מפציצי אויב עריץ ומטוס־למוד זעיר היוצא לקראתם. והמטוס הזעיר מגן על מדינה שרק אתמול נולדה.

אני נוטש את העיר הטובעת בירק, משנה את כיוון הטיסה צפונה ומתרומם. עדיין אני רואה פס מלבין באופק. לאחר דקה עציון־גבר החדשה שעל שפת ה„ים האדום" נמצאת מחוץ לתחום ראיתי.

שלשלת הרים אפורה נצבת כחומה איתנה לאורך צידו המזרחי של הגבול הישראלי. מכאן והלאה, לעבר פאתי השמש העולה, משתרע המנדט הנאמן של המדינה העברית האדירה — עבר הירדן. משמאל אני מבחין בחבל ארץ בעל יופי והוד פראי המשובץ בצבעים מרהיבי עין. במערב, כבישים רחבים ומסילות ברזל מבהיקות מפלסות נתיב בין סלעים חוצ־צים. וכאן למטה עשן מתאבך מעל המרכז התעשיתי של הנגב. סביבה חרשתית זו מעבדת את החומר הגלמי הנחצב מהמיכרות ומזקקת את ה„פחם הלבן" המופק משדות הנפט ומשווקת אותם בכל קצווי תבל.

שניות מספר חולפות ואני חוזה באגם רוגע ובעיר צחורה המש־תרעת על שפתו הפתלתל. והעיר — פרי חלוציות נוער נלהב שתקע יתד באדמה המלחה, והעיר — מפורסמת במפעלי אשלג, והעיר — . . .

... ועודני מהרהר בפלא הזה ששמו „ים־המלח", עודני שקוע במחשבות על „ים־המות" שהפך ל„ים־חיים" והנני חולף מעל „נציב המלח" של אשת לוט העדה להסטוריה המתחוללת.

„המרבד" מפנה את חוטמו דרומה מערבה. אור אדום נדלק במפה חש־מלית נפלאה של מדינת ישראל כאשר מתבלטת לעיני עין חוסוב, עיר־מפתח וצומת־דרכים נכבדה. קריה זו על מאות אלפי תושביה משגשגת בזכות אותם החילים פרועי הזקן ומתוללי הבלורית, שהתחפרו בגבעות הללו ובזכות אותם הימים — רבי המעש והעלילה.

דקות עוברות כחתף. „המרבד" ממשיך מערבה וחולף מעל פסגה גבוהה ותלולה — „מעלה העקרבים". והוא מזכיר גיפ קומנדו שטרף קילו־מטרים בנהמת קצף ופלס נתיב בשביל העקלתון. והלב היה חרד, והשערות היו מסומרות. חששו מאבן נגף, מטרש מעכב ו... מזועה. עתה, דרך רחבה ובטוחה חוצבה בסלע ופרץ נפרץ בנקרות ובצורים החתחתים. ובש־פוע ההר ניצבת מצבה ענקית המוקפה עצי ברוש זקופים לזכר ה„חיל האלמוני" שרוטש ורוסק ב„מעלה המות".

אני ממשיך באותו הכיוון — מערבה — המרתק בשדותיו ובתנו־בתו המבורכה. הנה למטה עדרי צאן ובקר משתרכים לאטם מסביב לחוות מקנה שוקקות. מראות ממחצית מאה קודמת מציפים אותי כשאני חג מעל לממשת (כרנוב) . . . מראות שוטפים ממשלט, ממחלקה נועזת, מחורבות עיר הסטורית ומתמול רחוק רחוק . . .

ה„מרבד" נמצא מעל לפרברי „עיר האבות". אני חולף מעל לרכבת חשמליות ומכוניות סילון הנכנסות ל„מנהרת הזהב" — המקילה על התח־בורה הבינעירונית. אני מנמיך וחוזה בבהירות בגדר ברושים, היה המקיפה בתי חומר ואבן נמוכים וחרבים למחצה. זוהי באר שבע העתיקה שלפני קיום המדינה. כעת, אני חולף על פני באר שבע האחרת — של מגרדי השחקים, של המסחר והתעשיה, של התרבות והאמנות. והלב עלץ ומשתפך על גדותיו.

„ספינת האויר" הסילונית עוזבת את „בירת הנגב" ושמה פעמיה לים התיכון עם אוירו הצונן והממוזג. המצפן הרגיש והמצוחצח שממולי מראה על קורס טיסה דרומי־מערבי. על כל „צעד ושעל" במרומים התכו־לים, עוברים וחולפים „מרבדים מעופפים" ולמטהה — אורחות גמלים ישמ־עאליים מתנהלות דרומה ל„ארץ פתרוס" הידידותית.

גלי „הים האחרון" המקציפים מתנפצים בחוף מכסיף ורודד. והלאה במערב, מקום נשיקת השמים במים, אניה נכנסת לתחום הנמל הישראלי הדרומי ביותר שעל שפת הים הגדול. מתחת לשם מזהיב במפה החשמלית נדלק אור אדום; עזה — צומת הימים של המזרח והמערב, עזה — השער ל„תעלת הנגב" המפוארת, עזה — המפתח הימי לאילת ומשם לאוקינוסים, ומהאוקינוסים לעולם הרחב. המפרץ המרווח על יער תרניו וארובותיו גז, והעיר הענקית על תושביה נעלמת כאשר ה„מרבד" מצפין.

השפלה האפורה משתנה ומקבלת צורה מקומרת בדמות גבעות תלו־לות והרי טרשים, כאשר אני מטה את „ספינת האויר" בכיוון צפוני־מזרחי. ישובים טובעים ב„ים" כרמים ועצי זית והלאה באופק, מסתמנות הפסגות הראשונות של הרי חברון.

אני חולף מעל לנקודות גוש־עציון בדרכי צפונה. מעל לגוש עציון. . . מעל לגוש אשר עמד בימי מאבק העצמאות עד טפת דמו האחרונה . . . מעל לגוש אשר נאחז בצפורניו בקרקע הסלעית ולא זז . . . מעל לגוש אשר רשם דף זהב של גבורה על — אנושית בהסטוריה — בדם, זיעה ודמעות . . . מעל לגוש עציון . . .

ה„מרבד" נמצא מעל למבואות בירת הנצח של ישראל ומרחף מעל המרכז הרוחני המשתרע במלוא כבודו והדרו. אני חוזה באנדרטת ה„אלמוני" אשר הקריב את נפשו על מזבח ירושלים בכל הדורות ואשר נטר את חו־מותיה בעתות צרה וצוקה.

שמחה מציפה את ישותי כאשר אני צופה בבבת עינו של ישראל בבית־המקדש השלישי. אני חוזה במשכן כליל יופי והדר שהפיח תקוה בלב אומה בגולה קודרת. אכן, נתגשמה ערגת הדורות.

הרי הענק ותהומות האימים שבמזרח מנתקות את קשרי עם צפור נפשו של עם חי ותוסס. ה„מרבד" מזנק כלפי השקע הנמוך ביותר בתבל — ים המלח הצפוני שעל שפתו משתרעת „עיר הערבה" על מפעלי אשלג מלבינים.

אני מצפין ומתרומם מעלה לשחקים הכחולים והעננים הצחורים המרחפים בקלילות על הרי נצח גאים. ה„מרבד המעופף" נמצא מעל לבק־עת הירדן הירקרקה והעמק המזרחי השחום. הנה מתגלית הכנרת בכל

יופיה המלבב והדרה משכר־החושים. והנה מימין שרועה הבירה הצפונית — טבריה — עיר המרפא המושכת כבחבלי קסם תירים מכל כנפות הארץ.

פני מועדות הפעם לגליל המזרחי עם הריו הנשאים ואוירו הצח. ביצות „החולה" וקני הסוף אשר הטרידו בזמנם את המדינה הצעירה אינם נראים בסביבה זו. במקומם — שדות מזהיבים ובריכות דגים נוצצות משתרעות עד לרגליו של החרמון השאנן שעל קרחתו מלבין שלג עולמים. אני עוקף את מטולה — הנקודה הצפונית ביותר של המדינה ומדרים.

והנה על גבעה מוריקה ארי שואג רובץ על קבר אחים ענקי רוח ובמורד — בית אבן רעוע המט ליפול. זוהי תל־חי — תל־חי של ה„גבור הגדם" שנפל בעד ארצו ומולדתו.

דרומה, מעבר להרי הגליל המערבי, השפלה הצפונית מסבירה פניה ומובילה למפרץ הטבעי של עכו. מראה מרהיב מתגלה כאשר עיר עצומה בין הררי עד וים אינסופי נחשפת לעין. קרת זו כוללת בגבולותיה את עכו עם חומות עתיקות ואת חיפה עם נמל הומה ורועש. הבנינים הגבוהים והצפופים ובתי הזיקוק העשנים נעלמים מעיני כאשר אני חולף על חורשות הכרמל הנעימות. והנה שוב קריה עצומה — עטלית — עיר תעשית המלח הגדולה בעולם. מדרום, השפלה מתבלטת — על צבעיה החד־גווניים ושדותיה חרושי התלמים והנירים. והנה חדרה — „בירת השרון" — אשר הפכה את הביצות הממאירות והחולות הנודדים של ימי הבילו"יים לעיר הומה ופורחת.

במזרח נראה איזור אשר שבלים טעונות בר מכסות את אדמתו הצחיחה. איזור שהיה כוורת רוחשת של מרצחים עירקיים וחבלנים צמאי־דם . . . איזור שמרכזו היה שכם הבוחשת בכור מזימות שטניות . . . זה היה אתמול מעורפל . . . והיום, היום אני רואה עצי זית מלבלבים עוטרים את שכם העברית אשר קרני שמש פזיזות מרצדות על גגותיה המקומרים ואני שאנן ובטוח.

נלאיתי מכדור־החמה הצורב, ועיפתי מההרים האפורים. עורג אני לרוח מערבית קרירה ומלטפת, לים כחול ולשפלה מוריקה. ה„מרבד" ממשיך בכיוון דרומי־מערבי ואינו מתעכב מעל לנתניה — „ניצה הישראלית". שבעת צבעי הקשת עוטפים את השפלה הברוכה. הנוף מעלה תמונה מופלאה של צייר מושלם אשר מתח את מיתרי כנורו הנפשיים והעלה במכחולו את יופי הבריאה.

אבן־פינה צנועה. עשרות צעירים, פרועי בלורית, מבריקי עינים ויוקדים מהתלהבות ותקוה, רוחות מעלות ענני חול — והעיר העברית הראשונה בעולם הולכת ונבנית. זוהי פרשתה של תל־אביב שבתחומה חג ה„מרבד". אני סוקר בעיר נעורי את המרכז הרפואי המושלם ואת הטיילת המפוארת שעל שפת ימה. אני מעיף מבט פרידה על העיר ובנותיה ומנפנף „שלום" לשלשת מליוני תושביה. נדמה, שה„מרבד" אינו גוף פלדה קר אלא יצור מבין המביע את חיבתו לעיר כשהוא פולט עשן סילוני דקיק.

אני ממשיך באותו הכיוון דרומה וחוצה כברק את העיר רחובות המפורסמת במכונה המדעית המשוכללת שם מימין נראות ערי הסרנים: מגדל־גד ואשקלון — פאר שפלת פלשת. ומשמאל עיני מבחינות במצבת „החיל הנועז" קרבן פגיונות סודאנים ממורטים וארטילריה מצרית כותשת.

ה„מרבד" ממשיך בדרכו ל„תעלת הנגב" אשר בה מפליגות אניות סילון ממורקות ודוגיות הנשואות ברוח. דקה עוברת. עוד אחת. ולפתע

עיני נעצמות. אני מנסה לפקוח אותן, משפשף את הריסים, אך ידי נשמטות ואני —

. . . ואני נער. ומלחמה משתוללת מסביב. כיתת פלמ״ח צועדת בלילה קודר ובשקט מעיק לפעולה נועזת. מבצר עוז עומד כחיה אגדית ויורק מלועו רשפי אש תופת. התפוצציות . . . רסיסי פלדה לוהטים קורעים ומרטשים בשר חי . . . שדה קטל גועש מאנקת פצועים וחרחור נפגעים . . . ואחר — ואחר רק משק כנפים נשמע, משק כנפי עופות העטים על הפגרים מובסים נגרי דם... מ—ט—פ—ט—ף... מ—ט—פ—ט—ף

. . . משהו נוגע בי, משהו רך וחמים. אני מנסה לפזר את הערפל האוטם את עיני ואני מבחין בשרטוטי פנים. והפנים מוכרות, פנים מהימים ההם . . .

. . . השמים מתבהרים. ירח מחייך מציץ מבעד לערפילים החולפים מזרחה, וכוכבים קורנים מאירים מסילות. ובישימון . . . בישימון משתרר שקט, השקט שלאחר הסערה . . .

. . . רוח קרירה נושבת. יללת תנים נוגה מרעידה את הנימים. והמשלט ערירי . . . יליל חורף משתרע — בנגב מנותק של שנת תש״ח . . .

לְמוֹרִי דָּ"ר פִּנְחָס חוֹרְגִין בְּהוֹקָרָה.

אֶעְבְּרָה נָא וְאֶרְאֶה...

שִׁיר רִאשׁוֹן   מֵאֵת א. מַרְתַּאן

אֶעְבְּרָה נָא וְאֶרְאֶה אֶת סְפָרַד
טֶרֶם רִדְתִּי עָפָר,
וּסְלַח נָא, אָב, לְלִבִּי הַזּוֹכֵר־אוֹהֵב,
אֲשֶׁר שְׁבוּעָתְךָ הֵפַר.

יָדַעְתִּי, אָבִי, הִפְלִיאוּ עֲנוּתְךָ,
עִם סִפְרְךָ בְּיַד הֱבִיאוּךָ בָּאֵשׁ וּבַמַּיִם,
אַךְ עִם עֶרֶב רוֹאֶנִי עוֹלָה דְּמוּתְךָ מִן הַמּוֹקֵד
וּמִשְׁתַּחֲוָה לְעֵבֶר סְפָרַד אַפַּיִם.

כָּלָה כְּבָר גְּאוֹן קוֹמָתְךָ זוּ סְפָרַד טִפְּחָה,
וְהִיא, אֶרֶץ הַגֶּפֶן הַמּוֹר וְהַכֹּפֶר
דָּמְךָ עַתִּיק בִּבְנְךָ, כִּי יְרִיחֶנָּה
יִצְהַל צָעִיר וְקַל כָּעֹפֶר.

סְפָרַד, נְתוּשִׁים מֵחֵיק אֵם בָּךְ הִשְׁרַשְׁנוּ,
וַנֹּאהַב אֶת זֵיתֵךְ וַנִּשְׁכּוֹר אֶת שִׁמְשֵׁךְ.
רָנוּ בְּדָמֵינוּ תַּפּוּחַיִךְ וַעֲנָבַיִךְ הָרָוִים,
בָּאוּנוּ כַּשִּׁיר טוּב יִצְהָרֵךְ וְתִירוֹשֵׁךְ.

עַד קָפְצָה עָלֵינוּ כִּשְׁקִיעָה הָאֵשׁ הַמְשַׁכֶּלֶת
וַתִּשְׂרוֹף אֵם עַל בָּנִים, סְפָרַד,
אָז יָצָאנוּ יַחַד בַּגּוֹלָה וְאוֹתֵךְ
כַּנֵּס נָשָׂאנוּ וְכָאוֹר בְּעֶרֶב יוֹמֵנוּ כִּי רַד.

אַתְּ הָיִית לָנוּ תַּרְשִׁישׁ וְאוֹפִיר
וְאָנוּ סַפָּנַיִךְ הָאַמִּיצִים מִצּוֹר וּמִצִּידוֹן.
הַיָּם סָעַר, הָמוּ גַּלִּים וַנִּצְנַח
מוּל חוֹפֵךְ לַאֲבַדּוֹן.

לָכֵן בּוֹכֶה בִּי לִבִּי לְחָרְבָּנֵךְ־חָרְבָּנִי,
אָרִיד בְּדֶמַע לְדַלִּוּת יַעְרֵךְ וְכַרְמִלֵּךְ,
אֶשַּׁח, – הַבֵּן, – לָחֹן עֲפָרֵךְ הֶעָשִׁיר
וְאָבִי הַזּוֹעֵם יְשַׁטַּח אֶת כַּפּוֹת יָדָיו
הַחֲרוּכוֹת בְּעֶרְגָּה לְמוֹלֵךְ.

אָבוֹא, אֶשַּׁק אֶת חוֹפֵךְ הַיָּקָר
אֶחֱפוֹן חוֹלֵךְ כַּזָּהָב וּשְׁמֵךְ הַנִּשָּׂא שׁוֹתֵת
מִפִּי כַּדָּם.
סְפָרַד אַיֵּךְ ? אַיֵּךְ יְפַת הָעַיִן ?
אֵי פַּרְדֵּסַיִךְ הָרוֹדְמִים בַּשֶּׁקֶט וְחוּצוֹתַיִךְ
הָרוֹגְשִׁים מֵעָם ?

אֶעְבְּרָה נָּא וְאֶרְאֵךְ, סְפָרַד,
טֶרֶם רִדְתִּי עָפָר,
עוֹד גְּאוֹנֵךְ בְּדָמִי, וּבְקוֹמָתִי
כַּרְמִלֵּךְ הַשָּׂרוּף לָאֵפֶר ;
בְּעֵינֵי הַחוֹמוֹת כְּבוֹדֵךְ וּמַלְכוּתֵךְ
אֲשֶׁר שָׂרְדוּ רַק בַּסֵּפֶר,
שְׂפָמִי הֶהָדוּר טֶרֶם גֻּלַּח וּקְוֻצּוֹתָיו
מַמְרִיאוֹת כְּכַנְפֵי נֶשֶׁר.
הַבֵּן נוֹשֵׁק שׁוּלַיִךְ, הַנְּסִיכָה,
וּמַרְכִּין אֶת רֹאשׁוֹ, אָב עוֹלֶה מִן הַקֶּבֶר,
הוּא זוֹכְרֵךְ יַעֲלַת־הַנְּעוּרִים
וְעַל פָּנָיו פִּיּוּס וָסֵבֶר.
אֶעְבְּרָה נָּא וְאֶרְאֵךְ, סְפָרַד,
אֶת שִׁמְשֵׁךְ הַזּוֹהֶרֶת וִירֵחֵךְ הַיָּקָר.
אֶעְבְּרָה נָּא וְאֶרְאֵךְ, סְפָרַד,
וְאֶטָּמֵן בַּעֲפָרֵךְ הַנִּבְחָר.

בַּת־סְפָרַד

הַשִּׁיר הַשֵּׁנִי — מֵאֵת א. מַרְתָּאן

מִי הַנַּעֲרָה גְּדוֹלַת הָעֵינַיִם
וּפִיהָ מָלֵא שִׁירָה כַּיָּם ?

רֹאשָׁהּ עָלֶיהָ כְּבַד מִימֵי קֶדֶם
וְתַלְתַּלֶּיהָ בַּשֶּׁמֶשׁ.
אֶצְבָּעוֹת לְבָנוֹת וַאֲרֻכּוֹת לָהּ נְסוּכוֹת רֶדֶם,
וְגַבּוֹת־עֵינַיִם לָהּ לְלֵב אוֹהֵב כְּחֶרְמֵשׁ.

וְאָמַרְתָּ: סְפָרַד הִיא הָעוֹלָה מִן הֶעָבָר
כְּבַד רָוֶה עֲלֵי כָּתֵף,
צְמִידֶיהָ נוֹגְנִים בָּאֲוִיר הַמְשַׁכֵּר
וּצְעִיפָהּ בָּרוּחַ גַּלִּים מִתְנוֹפֵף.
וְאָמַרְתָּ: אִי לַהוֹד וְאִי לַיְקָר
שֶׁנִּסְחוּ בַּסַּעַר הַסּוֹחֵף,
וְשָׂרִיד אֵין לוֹ וְזֵכֶר לֹא נִשְׁאַר
חוּץ מִלִּבּוֹ הָאָדֹם שֶׁל הַבֵּן הַכּוֹסֵף.

מִי הַנַּעֲרָה חוּמַת־הָעֵינַיִם
וְהַלּוּבָה רָם ?

קורות קהילה יהודית אחת

מאת אחד משם

לקרובי היקרים
הנה ואליאס ויינער
בסי ומוריס מילר, בהוקרה

א. המנהרה

בכפר סמבל לא הרחק מאסמרה העיר, בירתה של אריתריאה, היתה קיימת קהילה יהודית שמנתה כמאתיים וחמשים נפש.

קצרים אך מלאי עלילות היו ימי שני חייה; ולדעתי גם כתבה דף יפה בהיסטוריה, דף מלא אפופיאות של גבורה והגנה על הכבוד

היהודי, כלאומי וכדתי כאחד. „בחומר אנושי כזה הייתי בונה אמפריה״ — היה חוזר ואומר מושל אריתריאה עלינו.

מובטחני שלרבים מהקוראים לא ידוע דבר מזאת ויחידים אולי ושמעו שמץ־מה על כך. אשתדל בעטי הדל להעלות קטעי זכרונות מחיי קהילה זו, שבמשך זמן מסויים נמניתי על אחד מתושביה.

בסוף שנת 1944, עוד לא כלתה המלחמה העולמית השניה, עוד אחינו התדפקו על שערי הארץ הנעולים, שולחו וגורשו מארץ ישראל על ידי הממשלה המנדטורית, מאתיים חמשים ואחד יהודים.

עמוק עמוק נחרת בלבי זכר לילה אפל, עת נלקחנו כבולים אל המטוסים להשלח לארץ גזרה ובלתי נודעת. עוד מצלצלת באזני שירת „התקוה״ הספונטנית שפרצה מפינו, את הבעת פני החיילים הבריטים המפתעים בשמעם שירה זו. עוד רואות עיני־רוחי חברים מתפלשים בעפר הארץ היקרה, ממלאים כיסיהם אדמה וחול. כן, גם השתמשנו באדמה זו, שמנוה למראשותי הללינו.

זוכרני לילה ראשון בגלות והכל מסביב כה זר וקר, הבתים, השמים והכוכבים. עוד מהדהדת שירת העצב של „על נהרות בבל״ באזני, והעצים והרוח כבקול מזמזמים גולה . . . גולה . . . גולה . . .

ומסביב סבך־תייל, שלשה גדרות דוקרניים סוגרים עלינו, ומע־ליהם מבריקה עינם החדה של המשמר המזויין וחרבם הנוצצת בשמש. ללא [illegible] מרגוע, כאותן אבנים יקרות, היו מונים וסופרים אותנו חמש ושש פעמים ביממה: אחד, שנים ושלשה.

שנים חלפו עברו עלינו שם וקשה קשה היה לשבת ולחכות לבאות, לצפות באדישות לעתיד. נעשו נסיונות חוזרים ונשנים לברוח מהמחנה, אחדים נסו והוחזרו, אחרים ניסו ונתפסו, בשלישית ברחו — והצליחו. ומפעם לפעם היתה הדרך נעשית מסובבת ומסוכנת יותר. תוך כדי שהות־נו בגולה נחפרו שש מנהרות, שתים באורך של מאה יאַרדים, והשאר של המשים לערך. שש מנהרות! אל יראה הדבר כה קל בעיניכם, מאחורי־הן מסתתרים אלפי ימי צפיה וחרדה מיוזעים, מאות לילות חסרי שינה, ומכשולים — ללא קץ וספור.

קהילה היינו בכל משמעות המלה, קהילה על כל לבטיה ובעיותיה, הנה חלפו עברו שלשה חדשים שלא בא בשר לפינו — לא אכלנו את הבשר יען כי טרף היה. זה היום העשרים, שמטותינו ושמיכותינו, נלקחו, ואנו ישנים על רצפת הבטון הקרה. הענישונו על אי־קבלת הבשר הטרף. זה מחצית השנה שלא קבלנו בגדים חדשים. חדשיים כבר חלפו ועדיין לא בא כל מכתב או אות חיה מהישוב בארץ. והמזון הדל — מי יבשל ויכין אותו? מי ינקה את המחנה, מי יטפל בצרכיו של המחנה־הקהילה? לכל מונו וועדות, שמתפקידן היה לפתור בעיות אלו, גם וועדות לתרבות ולעזרה סוציאלית לא חסרו שם. וגם וועדה מיוחדת במינה — וועדת בטחון — שעליה היה להכין את כל תכניות הבריחה, לקבוע מי, מתי איך והיכן לברוח. בריחה לא נעשתה על רגל אחת. כמה דברים עמדו בפני וועדה זו בהכינה מנהרה. לפי הוראות שנתקבלו מקאהיר, מהמפקדה הבריטית הראשית, היה עלינו להוציא מדי שבוע בשבוע את מטותינו וכל חפצנו לחצר ומפקד המחנה היה עובר בכל חדרינו, בודק ומחפש כל קיר ורצפה, במטרה לגלות מנהרה. היה צריך להשגיח עליהם, לא רק שלא ימצאו מנהרה, אלא שלא יעלה בלבם אף צל של ספק.

במשך קיום המחנה עברו דרכו קרוב לחמש מאות איש. יש לציין בשמחה, שלא נמצא אפילו אדם אחד, שמסר ידיעות לאויב תמורת שת־

רורו — דבר שהאנגלים התפלאו והתפעלו ממנו. עדיין לא היה להם תקדים כזה בהיסטורית בתי הסוהר שלהם. ואשר למנהרה היה צורך להשיג כלי עבודה, עשרות טונות של חול ואבנים להעלים, ולספק מאור ואוורור לכל אורך המנהרה. וכן גם היה צורך לדאוג לכך שלא נגיע לידי מפולות והתמוטטויות. להפור מנהרה בגודל שתים על שתים רגל שמרביתה בסלע, איננה מן העבודות הקלות והנוחות היא, גם בתנאים רגילים ובכלי העבו־דה הטובים ביותר. שבע ושבעים קשתה העבודה לאור המכשולים שהז־כרתי זה עתה. ועוד עשרות ומאות דברים פעוטים, שבזמנם לגמרי לא פעוטים היו; אף נזדקקנו למדי חיילים וסמליהם, אקדחים, מצפנים, כסף וכדומה.

כמה חדשים לפני שהתחלנו לחפור את המנהרות, ברחו ארבעה בחורים מהמחנה. שלשה מהם המשיכו את דרכם במטרה להגיע ארצה, ורביעי, לפי הוראה שקבל, נשאר בסביבות המחנה בכדי להימצא בקשר מתמיד עמנו ולעזור לנו בכל מה שיוכל. לא אדע משום מה, אך הקשר בינו ובינינו נפסק. היה על אחד מבחורינו ערב אחד לצאת, לחדש את הקשר, ולחזור בו בלילה. לולא הייתי עד ראייה לכך, גם לי קשה היה להאמין, שבערב מסויים קם לו בחור, עבר את שלשת הגדרות, חידש את הקשר עם הבחור בחוץ, ולפנות בוקר חזר למחנה; אך לא שיחק לו מזלו וליד הכניסה נתפס. לשאלת מפקד המחנה מדוע ברח ענה בתמימות, כי השתעמם ויצא לקנות זוג נעלים חדשות, והרי הוא נועלן. ברבות הימים יצרנו אגדה, שאין דבר שיוכל לעצור בעדנו, אם אך נרצה, נוכל תמיד לברוח. לאחר שהקשר חודש עם הבחור בחוץ, קבלנו כל מיני כלים וחמרים מידיו. בלילה התחפש ככושי בן המקום, והת־קרב לגדר, ותוך סיכון נפש, ממש מתחת לאפם של השומרים, השליך פנימה את הכלים הדרושים. בחור טוב ואמיץ היה, היה ואיננו עוד, כי נפל בקרב ליד ירושלים.

אנשי המחנה הפעילים חולקו ע״י וועדת הבטחון לקבוצות שונות: לביטחון, רכישת חמרים שונים, נגרים, פועלים, יצרנים ומהנדסים.

חיפושים נערכו חדשים לבקרים — האדמה מסביב לחדרינו היתה נחרשת, הקירות והרצפות היו נבדקים במכשירים חשמליים. על קבוצת הביטחון היה למנוע הפתעות בלתי־נעימות. לכן עמדו מכל צד במחנה שומרים משלנו לילות כימים — משגיחים ומפקחים על כל תנועה חשו־דה שמסביב. כשנתגלה סימן סכנה, היתה ניתנת אזעקה ע״י איתות חשמלי, ותוך דקות ספורות היה הכל נסגר ונעלם.

קבוצת הרכישה השיגה, או נכון יותר, גנבה, עצים ומלט, פחים, בד, חבלים וכסף. עצים לקחה מעצי ההסקה או מארגזי המזון. מלט, פטיש ואיזמל נרכשו מקבוצת פועלים איטלקיים שעברה במחנה לשם תיקונים. מכרנו את בגדינו, טבעות נישואין, שעוני זהב, ומנות מזון לשומרים הבריטיים — וכך הושג הכסף.

פעם נזדמנתי לבית המלאכה של היצרנים, ולרגע היה נדמה לי, כי בבית המלאכה ליד תל־אביב נמצאתי — ולא בבית הסוהר. פה ישבו פועלים, נסרו ופצרו ברזל ובפינה אחרת יצקו והלחימו ושם עמד אחר והלבין ברזל במפוח. הותקנו דלתות, בצבע הרצפה, של ברזל ומלט (כי הגוי הערום היה הולך ודופק על הרצפות לשמוע, אם אין חלל נמצא תחתן). הם יצרו מאוורר, צורתו כצורת מאוורר רגיל, אך סגור יפה היה משני צדדיו. ובעבודת ידים היו מניעים אותו. אליו היה מחובר צינור

פח, שנעשה מקופסאות הריבה ודרכו עבר האויר לפנים המנהרה. כמו כן נתקנו אקדחי־עץ, שאחר כך, כאשר הגיעו לידי המומחים הבריטיים חשבו אותם לאמיתיים, ורק לאחר בדיקה עמדו על טעותם. הם יצקו סמלים מעופרת מצפנים ומפות, מימיות וצבתות. פספורטים זויפו במידה מוצלחת כזאת, שהקונסולים הסתמכו עליהם והעניקו ויזות על פיהם. הם הכינו כל מה שהיינו צריכים לו.

הנגרים, הכינו את הקירות וגגות המנהרות; בכדי למנוע מפולת נתקן גג לכל אורך המנהרות.

המהנדסים פקחו על העומק. בדרכנו נפגשנו גם בסלעים, שלא נתנו להינפץ בכלים שעמדו לרשותנו. והיה עלינו לעקוף או לעבור תחתם. לולא המהנדסים שהשגיחו על העומק הקבוע, היינו יכולים ביום בהיר אחד להיות מופתעים ולמצוא את עצמנו גלויים לעין השמש, או אולי אי־שם בארצות־הברית . . .

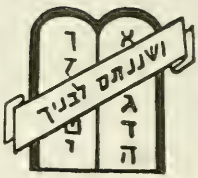
בקושי הוציאה קבוצת הפזור את החול והאבנים. במשך הזמן הוצאו למעלה ממאה טונות של חול ואבנים. היה עליהם להעלים זאת במחננו הקטן מבלי שירגישו האנגלים בדבר. בין תקרות הפח והקירות היה רווח, והם מלאו רווח זה באבנים המוצאות.

העבודה הקשה ביותר והשחורה מכל היתה מנת חלקם של קבוצת הפועלים. בכלים פרימיטיביים ובידיהם ממש, חפרו מאות יארדים של מנהרות. לא מעט עור גירדו מידיהם והרבה הרבה חול ורפש טעמה שפתם.

פעם ניתנה לי רשות לבקר באחת המנהרות. הוכנסתי לחדר והוגד לי שבחדר זה נמצא פתח המנהרה. חפשתי הכל מסביב אך את פתח המנהרה לא מצאתי. באחת מפינות החדר, לאחר שגורד הסיד מהקיר, נתגלה חור קטנטן, שלתוכו הוכנס מפתח; ועם הסתובבו, החלה לנוע דלת בגודל אחד וחצי על אחד וחצי רגל על פסים אל מתחת לקיר. ובמקומה נפער חור, שבקושי דחקתי גופי דרכו. בסולם חבלים ירדתי להדר של שתים על שתים אמות, שהיה מתחת לרצפה. אפילה שררה מסביב, וריח אדמה לחה, מעורב בזיעה חריפה עלה באפי, עד כי חשבתי להיחנק. אט אט התרגלו עיני לאפילה וריאותי למחנק. סקרתי את החדר סביבי: על רצפתו ישבו שני חברים. האחד סיבב את המאוורר (חיי כמה בחורים נתונים היו בידיו). שני ישב ליד פתח המנהרה ומשך בחבל, שעגלה קטנה בצורת סירה היתה קשורה בקצהו. עם הופעת העגלה מליאת החול, היה מעביר את החול לתוך שק מיוחד והעגלה היתה נמשכת חזרה פנימה. חדר זה שימש מקום ריכוז לחול וכלי העבודה, מקום למאוורר ולכח החשמלי. בפינה עמד ארגז שמשך את תשומת לבי, פתחתיו, ומצאתי בו את שני המצברים שנגנבו מהצבא.

הבחור ליד הפתח פינה לי דרך ואני זחלתי על גחוני פנימה. הייתי מהומם ונדהם. המנהרה כה צרה היתה עד שבקושי יכלתי לנוע. חושך מצרים שרר מסביב. גופי שלא היה רגיל לזחילה החל לכאוב עלי, ופרקי ידי ורגלי השתפשפו מהזחילה. נדמה היה לי כאילו זחלתי על מקומי, אט אט — עקב בצד אגודל — התקדמתי פנימה. מתוך המאמץ הרב התרוממתי יתר על המדה והנה אהה . . . קבלתי מכה איומה בראשי; המחשבה הראשונה שחלפה במוחי — הנה הקץ בא, הנה הכל מתמוטט וקובר אותי תחת איי המפולת.

הזיעה שניגרה מגופי חדרה לעיני, והאויר נעשה קלוש, סחרחורת ובחילה עברתני. מרחוק הבהב קרן אור — קץ המסע חשבתי.

ובמאמץ על־אנושי הגעתי אל מקום האור, והנה נתגלה לעיני חדרון צר. מכורבל ישב לו חבר ולאורה הקלוש של המנורה קרא „רומן זעיר". שאלתיו: „היכן יתר החופרים?" והוא רמז לי באצבעו כאומר: „כאן בפנים, המשך לזחול". הוא השתטח לכל ארכו בכדי שאוכל לעבור עליו. זחלתי על צדי, ידי האחת על האדמה והשניה על גופו. הרגשתי בפני את נשימתו החמה, ופתאום כבה האור פעם, ופעמיים — סימן, אזעקה! „שתוק ואל תנוע", לחש באזני. וכך שכבנו, דממה מסביב, רק קול נשי־מתו בפני מפריע אותה. חלחלה עברה בגופי ורעד בעצמותי, למחשבה, שכך בדיוק מורגש בקבר — כך נחים המתים. ומה יהיה אם באמת תתמוטט המנהרה ברגע זה ונקבר בה חיים? אך, קול צעדו המסומר של המשמר, שעבר מעל לראשינו, הוציאני מהרהורי. כך עברו כמה רגעים עד שניתן את הרגעה. המשכתי לזחול, והנה קלטו אזני גני־חות ואנחות עמוקות. התקרבתי יותר וראיתי חבר התפתל כנחש ובידיו התאמץ להניע סלע.

נעצרתי לרגע והרהור חלף במוחי. „חופש" — בשמעך מלה זו וברצונך להסביר אותה, רואה אתה בדמיונך ילדים משתעשעים ומש־חקים, זקנים יושבים בגן, מתחממים לאור השמש; אנשים עליזים וצוחקים עושים הכל אשר עולה על רוחם — מושג מופשט הוא החופש! והנה רואה אני אותו בעיני, הנה שוכב לו בחור ארבעים יאַרד בבטן האדמה ובידיו הפצועות חופר לו דרך לדרור. זהו החופש! נזכרתי במטושטש בימי ילדותי, אך נער כבן שלש־עשרה הייתי, מאורעות דמים השתוללו אז בארץ, ואני לליל שמירה יצאתי. לאור הסיגריה של חברי לשמירה שיננתי לי שיר בעל פה. שמו לא אזכירה, אך תכנו, על מורד יהודי שנלקה בשבי לרומי, בכדי להיזרק מראש סלע. בצפורניו נאחז בסלע הקרח, עוד דחיפה קטנה וידיו נשמטות מהסלע, והוא בתהום . . .

חברי הניח את האבן והוציאני מהרהורי. תוך כדי כך החל לספר לי על אבן כזו שעכבה את העבודה לשלשה ימים רצופים.

את דרכי חזרה עשיתי בזחילה, כשרגלי לפנים, כי לא יכולתי להסתובב מפאת צרות המקום. ואם בכניסתי עברתי את סבל הגיהינום, הרי בחזרי קשתה עלי דרכי שבעתיים. שעות עברו עד אשר הגעתי לחדר התת־קרקעי. מששתי את חולצתי והנה כולה רטובה כאילו נפלתי לתוך בריכת מים. הוצאתי את ראשי החוצה ונשמתי עמוק מלוא־ראותי אויר משכר. כמה טוב היה אז לנשום אוויר צח — כאילו מחדש נולדתי. לא חפצתי בדבר נוסף — רק לנשום; לנשום את אוויר ה'.

תשעה חדשים נמשכה חפירה זו. ובעד שבועיים בראש החודש, בכסא, תתקיים הבריחה. האהיה אף אני בין היוצאים? לא־ל ולוועדת הביטחון פתרונים.

ב. הבריחה

הבריחה נקבעה למוצאי שבת כעבור שבוע. ראש חודש יהיה — בלילה בו לא יאיר הירח. ומרביתם של החיילים יצאו העירה לבלות את פגרת סוף השבוע. עונת הגשמים מתקרבת ואם הבריחה לא תתקיים במוצאי שבת זאת, נהיה זקוקים לחכות חודש נוסף עד היעלמות הירח, ואז לבטח ירדו הגשמים בשפע; והבריחה תהיה כמעט בלתי־אפשרית.

האנשים מנסים להיות אדישים וקרים, אך מרגע לרגע עולה המ־תיחות וגוברת. וועדת הביטחון נפגשת עם כל אדם ואדם במחנה, חוקרת

את מצבו: האם עברו ואופן היאסרו מרשים לו לברוח, או אולי יש לו סיכויים להשתחרר דרך שער הברזל, ומדוע יתפוס מקומו, של אחר חסר־תקווה זו?

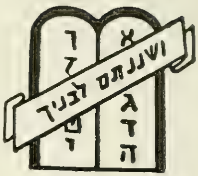
בדחילו ורחימו, כצאן תחת שבט הרועה אנו עוברים בפני וועדת הביטחון. כל אחד מנסה להראות ולהוכיח כי רשאי הוא לצאת. לבסוף מתכנסת הוועדה ואני מסתובב בחצר כסהרורי, הנה נחתך הגורל. האו־כה ואהיה בין היוצאים? ואם כן, הרי בעוד שבוע אהיה בחוץ — בן־דרור! ומה הלאה? עוד ארוכה, ארוכה הדרך לארץ, עוד מאות מילין של מדבר שממה וימים רחבים לחצות. מתעלם אני מזאת, העיקר הוא להיות בחוץ — במרחב.

ראש הוועדה יוצא, סימן שנתקבלה ההחלטה. חמישים וארבעה אנשים נבחרו. ואני, לדאבוני, שמי אינו ברשימה. טענות וויכוחים לא יעזרו לי, אין משוא פנים, את אשר הוחלט לא אשנה. הנה צוהל לו אותו בחור שראיתיו ביום הקודם בחפירה. כנראה, והוא בין היוצאים ובשבוע הבא, היהיה עוד בין החיים? ואם כן, היכן? זוגות מתחילים להסתודד, זה מוסר דרישת־שלום לאשתו וילדיו בארץ, שזה שלש שנים לא ראה אותם. שני, כנראה, נפרד מרעהו, מי יודע מה ילד יום? יתכן שלא נשוב ראות אחד את השני לעולם.

יום שני. עוד חמשה ימים לרגע הגורלי. ובקצה השמים מסתמנת עננה קלה. הלב מתחיל חרד שמא יגשים — ואז ילך הכל לאיבוד. מאתיים וחמישים פיות נושאים תפלה לא־ל מרום לעצור בגשם. בעצלתיים עובר היום ומטר אין. בלילה התעוררתי לקול רעם, והנה את אשר יגורנו בא. הגשם החל יורד כשהוא מלווה ברד הולך וחזק. כל גרגיר ברד הדופק על גג הפח, משמיע הדו בלב החושב להתפלץ. ההלכו לאיבוד עמל חדשים וערגת שנים? כאילו מתאנה לו אלקים בנו. כל הלילה לא פסק הגשם. עם בוקר עובר רחש במחנה, שמנהרה אחת הוצפה כולה מים. ושני בחורים כמעט שילמו בחייהם. המים שניקוו על פני הקרקע פרצו פנימה והם ברחו כל עוד נשמה באפם. עם צהריים נחלש הגשם ואט אט הולכים פני השמים ומתבהרים. אנו, יום מר לנו, אבלים וחפויי ראש מסתובבים ללא מרגוע. עם ערב מתקבלת הוראה מוועדת הביטחון לנסות לשאוב את המים. הקור בחוץ חודר עצמות ואנו מתפשטים ערומים כביום הוולדנו, משקיעים עצמנו עד צוואר בבוץ ובמים, בדליים מוסרים מיד ליד את המים השאובים. אנו שואבים ואחרים באים תחתם. שמונה וארבעים שעות נלחמנו בם וגם יכולנו להם, סוף סוף נופלים פני המים, הולכים הם ונמכים, עד שנעלמים כליל. עוד שני ימים נשארו לנו, ואם לא יבוא גשם נוסף, הרי תהיה המנהרה יבשה ומוכנה לבריחה.

נמסרות הוראות אחרונות. מחלקים את הציוד, מנות ברזל ואקדחי עץ, למפקדים, מצפנים ומפות. לרופא, כלי־רפואה ועזרה ראשונה. היוצאים מתחלקים לשתי קבוצות. האחת כחיילים, והשניה כאזרחים. על הראשונה להשתלט על האוטובוס החוזר מהמחנה ריק מהחיילים הבריטיים ותפלס דרך לאדיס־אביבא, בירת חבש, הרחוקה כמה מאות מילין. הקבוצה השניה של האזרחים, תצטרך להגיע אל אסמרה. עץ בודד באופק נקבע כמקום הפגישה של היוצאים עם הבחור המחכה בחוץ.

יום שבת. ומחר, מה יהיה בשעה זו? היכן תהיה החבריה? ובמחנה וודאי יהיה שמח. הקצינים ישתוללו ויתרתחו. ואולי תתגלה המנהרה ברגע האחרון? אולי ואולי, אך מוטב לא להרהר בכך. מנסה לו אדם לרמות עצמו ולשכוח, אך הכל הולך וסובב סביב ציר זה — הבריחה.

כנמלים שחרב קינם, כך מסתובבים הבחורים במחנה. אחדים מחל־קים חפציהם לנשארים, ואחרים לוחצים ידים ומתנשקים. מי יודע, אם יפגשו שנית תחת שמי ה׳? ללא משים נראה התורן, שתמיד בכל שבת מתנופף עליו הדגל העברי, והנה היום יתום הוא, הדגל לא הונף, סימן לבחור המחכה בחוץ שהערב מתקיימת הבריחה.

השעה התשיעית מתקרבת. נשמעת שריקת החיילים, עלינו להסתגר בדירותינו למפקד. הצצה אחרונה בפני היוצאים והדלת הסוגרת מפרידה בי־נינו ובין הבורחים. שעת האפס מתקרבת. מנסה אני לנחש את הנעשה אצל הבורחים. הנה נכנסים הפועלים לפרוץ את המנהרות החוצה, לאחר רגעים אחדים של התאמצות, נפערות פיות המנהרות וזרם אוויר קריר מלטף את פניהם המיוזעים. חצינו את הרוביקון, אין נסיגה יותר. ובחדרים כולם מתגל־חים ומתלבשים בגדי שבת — יוצאים הם לעולם התרבותי. כל רגע זורק אני מביט על שעוני, וכאילו להכעיס עמד מלכת. ובחדר שלווה אולימפית, כל אדם מתבודד בפינתו ומחריש. כל רחש קל עלול להעיר את תשומת־לבו של השומר, ואז — חייהם של חמישים וארבעה מחברינו אינם שווים פרוטה. האור כובה אוטומטית, השעה כבר עשר, כל אחד נכנס למטתו ועושה עצמו ישן. כלב מתחיל לנבוח בחוץ, שני מצטרף אליו, ואחריהם עונים רבים בקול. כמקהלת תופת נשמעת נביחתם. כל נביחה, כמשור חלוד המנסר בלב. הנה תשמע היריה ואחריה תפצינה מכונות היריה את פיותיהן. ואנו, אך על השחיטה נוכל לברך. אוטם אני את אזני באצ־בעותי, אך הנביחה חודרת דרכן. ממלא אני אותן בצמר גפן ומכסה ראשי בשמיכה, אך הנביחה עוד נשמעת. כאב־ראש איום תוקפני, העצבים מרדו, לא יכלו לעמוד תחת לחץ כה כבד. לרגע מתקנא אני שנית בבחורים היוצאים. הם אינם חשים בסכנה, מוחם עסוק. ולי— אך הצפיה נשארה. הנה בא האוטובוס עם החיילים למחנה. בעוד רבע שעה יהיה המבחן. והיה בחזור האוטו, אם ייעצר וישנה את כיוון נסיעתו, משמע — שהחבריה הצליחה. חמש עשרה דקות אלו נראות לי כחמש עשרה שנים; חמש־עשרה שנים שימיהם ארוכים. סוף סוף חוזר לו האוטובוס. הנה מתקרב הוא למקום הפגישה, אך ממשיך הוא לנסוע; עוד רגע וייעלם מהאופק. אולי קרה משהו וברגע האחרון נדחתה הבריחה? אך הנה עוצר הוא, מתעכב רגע ושנים, משנה את כיוונו, וממהר למקום הריכוז. משימה ראשונה הצליחה! אבן נגולה מהלב. הבחורים יצאו, והסכנה הראשית מאחורי גבם. אט אט שוקטות הנביחות והעצבים נרגעים קמעא. עתה יכול אני לישון בשלווה. אך נעצמות עיני והד האזעקה מפלח את דמי הליל. השעה שתיים ומשהו לאחר חצות. הארעה תקלה? אך קול יריה לא נשמע. משמע שאסון לא היה. ומדוע כה צורחות ובוכיה הסירנה? כנראה ומשהו בכל זאת לא כשורה. רגע ושנים וחיילים רדומים בחצאי לבוש פורצים לחדרינו. מע־מידים אנו פנים תמהים כשואלים: „מה קרה?" והם, אחדים בצחוק מר על פניהם ואחרים בקללה על שפתם אומרים: „ממזרים, וכי אינכם יודעים? שני צריפים נעלמו." אחד מאתנו שואל שאלת תם: „מה זאת אומרת נעלמו? וכי גנבו אותם?" לזאת עונה חייל, בבכי פורץ: „אידיוט! לא הצריפים נעלמו, הם עומדים במקומם, אלא האנשים שבקרבם נעלמו". הלב עובר על גדותיו משמחה, הצלחנו פעם נוספת. ממהר אני למטתי ומוסר את סקרנותי קרבן למלאך השינה. מחר, מחר יום חדש, ומשהו אירע בסמבל.

תולדות הקהילה הספרדית - הסורית באמריקה

בנימין צרויה

„עוד יש ערים נכחדות בתפוצות הגולה
בהן יעשן במסתר נרנו הישן,
עוד הותיר אלקינו לפליטה גדולה,
גחלת לוחשת בערמת הדשן.״

(ח.נ. ביאליק „המתמיד״)

במשפטים הבלתי נשכחים האלה, ביאליק מתחיל לתאר את העיר שבה גדל ולמד כמתמיד באחת מערי אירופה המזרחית בימינו. אני גודלתי בנוי־יורק רבתי־וברצוני לתאר במסה זו חיי קהילה אחת בשם „מגן־דוד״ שחבריה יהודים מסוריה, כיצד הם חיים בארץ חדשה, באמריקה.

יהודי ארצות הברית מאושרים מאד שהובצרו מארצות שונות מכל תפוצות הגולה. אני מכוון ליהודי גרמניה, פולניה, ספרד וסוריה תרבויותיהם המיוחדות. כל קיבוץ תרם חלק מתרבותו לקיבוץ הכללי של אמריקה.

מה תרמה קהילת יהודי סוריה? לענות על שאלה זו, עלי להבהיר ולהסביר במקצת את ההסטוריה של חברי הקהילה משנת תר״ס. כיצד נתבססו בארצות הברית, מה מנהגם, נוסח תפלתם לשבת ולמועדים ומה טכסי שמחותיהם כגון חתונה, בר־מצוה, וכדומה.

קורותיה של קהילה זו מתחילות עם ההגירה לאמריקה של יהודי־סורי אחד בשם — יוסף ביידא — ע״ה, בשנת תר״ס. האיש ההוא היה בודד ובלי שום רעים, לפנות להם לעזרה בשעת צרתו. אחרי זמן קצר נתפשטה השמועה בסוריה שיש ארץ בשם אמריקה שמקבלת יהודים — והולכים אליה ומתעשרים. מיד החלו משפחות בודדות לנסוע לאמריקה ונמשכה הגירה זו עד שבשנת תרע״ד מנתה כמעט שישים משפחות.

המהגרים הללו התיישבו במורד העיר המזרח שבנוי־יורק. גם אחרי בואם המשיכו להגן על אחדותם וליכודם בעבור שדברו ביניהם שפה אחת — והיא ערבית — והתיחסו במדה אחת כלפי הדת. הם בחרו לגור סביב בית כנסת אחד כדי שיוכלו להתאסף על נקלה בשבתות ובמועדים ולהתפלל באופן שהורגלו בו בארץ מולדתם, ועל ידי אחדותם זו אפשר היה להכשיר את הקרקע למשתקעים חדשים בארץ זו, ולהבליט את ניצוצי הקדושה של מנהגיהם היפים ותכונות נפשם המיוחדות.

אלה הראשונים היו חלוצים כי בכוחם ובזעת אפם פעלו ליצור קהילה במובנה החברתית המיוחדת שלה, והצליחו ליסד קהילה חרדית מקורית בטבעה ששמרה על המסורת ועל המנהגים הקבועים לבאים אחריהם עד ימינו אלה.

משנת תרע״ד עד תר״פ החלה הגירה כבירה מדמשק ומחלב שבסוריה לאמריקה. הטעם כי כבר נתקיימה קהילה לקבלם, והחדשים לא יראו לצאת מארצם, כי ידעו שימצאו חברים לעזרם בארץ החדשה — אמריקה.

ככה נמשכה הרחבת הקהילה עד כדי שהשכונה הראשונה לא היתה יכולה עוד להכיל אותם. בשנת תר״פ בחרו רובם של הבאים הראשונים והמהגרים החדשים לגור בברוקלין בשכונות־מפלטון פארק ובנסונהרסט, ושמה ערכו תפילותיהם בבית פרטי ברחוב שישים וששה.

ברצוני להביע את רגשי תודתי לרב אברהם דוב העכט, מנהל ב„מגן דוד״, עבור עזרתו ותמיכתו שהועיל בהרבה לחבר את המאמר

הבית הזה שמש כמו סוכה במדבר, עד אשר יכלו לאסוף כסף ולבנות בית כנסת גדול ונהדר לקהילה רבת האנשים. מיד נערכה מגבית לבנין בית כנסת. ובשנת תרפ״ב בנו בית כנסת זה ברחוב שישים ושבעה ליד השדרה העשרים, שעלה בסכום של שמונים אלף דולרים. „במקדש מעט״ זה עדיין משתמשים כיום והוא יחיד במינו ובאופיו. חלוני בית הכנסת מפוארים בצבעים שונים באופן אמנותי, הבימה שבמרכז הבית חרוטה בשרטוטים רב־גוונים, דלתי ההיכל עשיות מברונזה, ומכסי ספרי תורות עשוים כסף. כל אבני השיש שמסביב הבימה הראשית עשויות ציורים מרהיבי־עין כולו יחד מרומם את הרוח של באי בית התפלה ומחזק את הרם הדתי השולט בשבתות ומועדים.

באותה מגבית שהזכרתי למעלה אספו גם כסף לבנין תלמוד תורה שנשלם בשנת תרפ״ד לעומת בית הכנסת בסכום של שבעים אלפים דולרים. הבנין כולל שמונה חדרים גדולים ללימוד, ואולם לאסיפות וחדר אוכל. הבנין גם מכיל מקוה נהדרה, וכל יהודי השכונה משתמשים בה בשעת הצורך.

היהודים שבאו מדמשק שבסוריה בנו בנין לעצמם שמכיל מקום לתפלה וללימוד תורה. הקהילה הזאת שכוללת בערך כמאתים וחמישים משפחות אינה נבדלת מהסורים מחלב אלא משמשת כעין סניף לקהילת „מגן־דוד״.

לפני בערך שתים עשרה שנה עקרו כמאה וחמישים משפחות את מקומן לשכונת אושן־פרקוויי שבברוקלין אשר במזרח פלטבוש. הן בנו עוד בית כנסת בשם „שערי־ציון״ וגם תלמוד תורה. יש להן גם רב משלהן ובכל זאת בעניני צבור הן מתאספות עם „בני מגן־דוד״ ועם „בני אחי עזר״ של יהודי דמשק.

דבר מעניין שחושבני שאינו נראה בשום קהילה הוא קרבת המשפחות שנוצרה על ידי קשרי נשואים משפחתיים פנימיים. זה גרם שרוב אנשי הקהילה קשורים איש אל חבירו על ידי קרבת משפחה. גם מענינת הידידות ותשומת הלב של כל אחד כלפי רעהו, ואהבת אחים האמיתית ששוררת בין כולם. גדולה ההתעניינות בין אחד לשני בלי שום תקות שכר. כל מגבית ופעולה איזו שהיא בנוגע לקהילה מתקבלת ונתמכת באופן הדדי ובמסירות נפש של כל אחד, וכל בית כנסת מוסר כל כוחותיו למטרה שעל הפרק.

כדי למצוא מקום בריוח בעד כל הפעולות הרבות הללו, התאספו מנהיגי הקילה בשנת תש״ג והחליטו לערוך מגבית לבנין מרכז גדול שיכלול בית כנסת, ישיבה, ספריה ואולם לשעשועים. ולפני השלמתה בשנת תש״י חגגו את שנת היובל של הקהילה ושמחו להצהיר שמספר בני הקהילה גדל בן פורת יוסף עד עשרה אלפים נפש. חג היובל זירזם ובשנת תשי״א אחרי שמונה שנים נשלם המרכז. הוא מכיל חדרי לימוד רחבים ומודרניים, מאוורים דיים כדי שישמשו ללימודי קודש וחול, בית כנסת רחב, ואולמי התאספויות חברתיות, אולמי מרגוע וחדרי ספורט לבריאות, לאמנות יד, צילום, מוזיקה, ואולמים לשעשועים כבואלינג, בילייארד, פינק פונק, תרגילי אַספורט, חדרי פגישות וכיוצא בהם. הבנין הוכן על ידי אחד המהנדסים המפורסמים ביותר. ויש מנהלים בעלי נסיון שעורכים תכניות תרבותיות לקטן ולזקן.

ומה גדלה השמחה בין בני הקהילה ביוני תשי״א כשחגגו את חנוכת הבית. המקום היה מלא מפה אל פה, האנשים עבדו עבודת פרך בלי הרף ובלי ליאות, ולפעמים כנגד מכשולים כה מסובכים שחסמו דרך ולאט לאַט אספו את הכסף הדרוש ובנו את היסוד, והקומה הראשונה והשניה. וגמרו בזה את בנין המרכזי. הבנין הוא אחד מהחדשים ביותר בין מרכזי יהודים במדינה זו. הוא גם הבנין היחיד לספרדים שכולל בית כנסת וישיבה קטנה.

לגבי המעמד הכלכלי — הקהילה מבוססת יפה, ואין הרבה מתפרנסים מצדקה. רוב אנשיה הם במעמד הבינוני. הקהילה מונה חמש מאות אנשי מסחר ובעלי תעשיה, ועוד מאות בעלי חניות מסחר ליהודים, וסוחרי יצוא ויבוא. רוב הסוחרים הם מן הסוגים שהזכרתי, מתעסקים בחרושת ובמשא ומתן של מטפחות פשתן ובגדי ילדים.

אחרי שנים להווסדה קהילת „מגן־דוד״ החלו הרבה משפחות סוריות לצאת מניו־יורק להשתקע בערים גדולות אחרות כמו: שיקגו, פילדלפיה, לוס־אנגליס, וואשינגטאָן הבירה. גם במקומות החדשים מיסדים קהילות קטנות מסוג זה של הקהילה הראשית בברוקלין, וממשיכים לאחוז במנהגיהם ועק־רונותיהם של ארץ מולדתם — סוריה. ובכל זאת אינם פוסקים לתמוך בקהילה הראשית „מגן־דוד״ בכל מגבית ובכל החלטה לעזרה ובאופן אחדותי ונאה.

מכיון שיש לקהילה הגדולה כל כך הרבה תפקידים למלאות — לתמוך בת״ת, ישיבה, מרכז, צדקות פה ובחוצה לארץ, יסדו לפני אדת עשרה שנה את הפדרציה של „מגן־דוד״. על כל גבר הטילו סכום מינימלי של תרומה בת עשרים וחמש דולר וכל המוסיף הרי זה משובח. ישנו איש אחד נדיב בעל לב רחב צדיק במלוא המובן ושמו, אדון יצחק שלום, שנדב בשנת תשי״א אלפיים שש מאות דולר מלבד כל שאר החסידים והצדקות שהוא עושה תמיד.

חברי הפדרציה נבחרים מכל בית כנסת ספרדי—סורי, כדי להבטיח יצוג שלם של כל בני הקהילה. מאה אלף דולר נאספים בכל שנה ושנה מכל בני הקהילה בנו־יורק ומחוץ לניו יורק.

כסף זה מתחלק ככה:

ארבעים אחוז — לעניי סוריה וארץ ישראל.

שלושים אחוז — לת״ת וישיבה — לכל ההוצאות.

חמשה עשר אחוז — לעניים הצריכים עזרה עראית בקרב העדה.

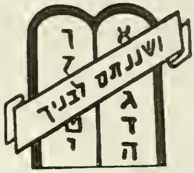
שאר החמשה עשר אחוז יוצא לקרן ולתקנות בענין המרכז.

גם המגבית הישראלית המאוחדת עורכת בקהילה מגבית לישיבות שונות כמו „ישיבת מיר״, והסתדרויות לצדקה, עורכות מגביות ונתמכות בעין יפה. הקהילה בדרך כלל, מפורסמת בתמיכותיה ובעזרתה לאחרים.

עד כאן ספרתי קורות הקהילה ועתה אטפל במנהגים המיוחדים. ישנם כמה מנהגים בולטים שמציינים באופן מיוחד את הקהילה. למשל, הסדר בשבת: כל אחד קם בבקר השכם, רץ לבית כנסת ובהכנסו בוחר טליתו ומתעטף בו. אפילו בחורים שאינם נשואים מתעטפים בטלית. החזן מתחיל בשירות — והוא אומר כל הנוסח בקול רם, והקהל חוזר אחריו בלחש — חוץ מחלקי השירה כמו הללוי׳, נשמת כל חי, ונקדישך. בחזרת הש״ץ שחרית ומוסף נושאים הכהנים כפיהם בלי הסרת נעלים ובלי רחיצת מים מהכיור על ידי לויים. לא רק שבעה גברים עוברים לפני התיבה — תמיד יש הוספות׳ קוראים בתורה ומתפללים בהברה הספרדית ובהדגשת האותיות „ח, ע, ק.״ — המבטא הזה מוציא את הלשון העברית מסוג הלשונות הרומניות בצלצולן ומכניעה אותה לסוג הלשונות השמיות. הרב הראשי ששמו — רב יעקב קצין — דרש בשבתות על ענינים חשובים בלשון הערבית כמו שנהוג אצל האשכנזים לדרוש באידית.

בתפלה ובכל שמחה מדגישים בני הקהילה את השירה יותר מבני קהילות אחרות. והסברה לכך כי השירה פותחת את עמקי הלב ומביעה רגשות וכוונות כה נשגבות, וזה יאות לימי שבת, קדש־שמחה, כמו הולדת הבן, בר־מצוה וכו׳.

ילד שמגיע לשנת בר־מצוה מכין נאום בעברית ומרצה לרבים בשבת אחר הנחתו תפילין בפעם הראשונה. בזמן קריאת התורה עומד השמש בראש ומרים קולו ואומר: — חתן בר מצוה — וכל המזמרים מנגנים שירות ותשבחות לכבוד בר־מצוה בניגונים מזרחיים נאים עד מאד. וגם החזן המכובד יעלה לתורה, ומברך. ולפעמים, אם הוא יודע לקרא יקרא פרשותיו, ואחר שאמר ברכותיו מנדב אביו, והבן מנשק יד הרב, האב, קרוביו, ואמו לקבל ברכה מהם להצלחתו.

לשמחת „אבי הבן" לפני שעולה לתורה עומד השמש בראש וקורא: „אבי הבן", ומיד נשמעים שירים לכבודו והשמש מחלק בשמים לחברי הקהילה לקיים הפסוק — כל הנשמה תהלל קה הללוי' — ומאמר החכמים: כיצד הנשמה מהללת את הקב"ה — בריח טוב שגורם לברכת בורא מיני בשמים.

מי שמתאר, היה נהוג מימי קדם שקרוביו היו יושבים בבימה לכבוד ושרים שירים מיוחדים לכבודו בניגונים מזרחיים וערביים. אולם עתה נהוג ששרים מחלקים בשמים — ומכבדים בעלייה לתורה. הבימה מקושטה בפרחים שונים להוסיף על השמחה. וגם אבי הארוס מוציא את התורה מההיכל ונותנה לבנו להרים לכל הקהילה. ובשובו מחתונתו הוא גם עולה לתורה והחתן קורא מוסף בפרשת „ואברהם זקן" נחגגות בשבת לפני השמחה או לאחריה.

נחזור עתה לשבת רגילה. אחרי ששבים הביתה נהוג שבני המשפחה מתאספים סביב לשולחן והאב חוזר על סדרת השבוע וטועמים מעדנים אחרי הקידוש קודם החמין. אחרי הקידוש מנשקים כל הבנים והבנות ידי אביהם ואמם ומקבלים ברכה, ועונים ואומרים — שבת שלום, שבת שלום ומבורך. לפני ברכת המזון מזמרים אבל לא כנהוג אצל האשכנזים — קה רבון עלם — או יום השבת אלא שירים שנתחברו על ידי סורים בעלי כשרון במלים כה יפות עם ניגונים ערביים מהמזרח. אחרי ברכת המזון מתנמנים קצת לקיים נוטריקון — שב"ת: שינה בשבת תענוג. שעתים לפני תפלת המנחה נקהלים חבורות חבורות ובוחרים בלימודים: — תלמוד, תהלים, מנהגים, דינים, חומש ונביאים. לכל המקצועות הללו ישנם מורים מזמרים שאומרים עוד שירות ותשבחות לכבוד הקהל.

כדי לקיים ולשמור על המסורת והמנהגים הוכרחו לשכור מחנכים מעולים שילמדו לבנים כמו שהיה נהוג בארץ מולדתם. המורים החדירו יראת שמים בלב התלמידים וחנוכם במוסר כדי שיגדלו להיות אזרחים ישרים מכובדים ומנהלים לקהילה. טפלו הרבה בספרי התנ"ך — הן בידיעה, פירוש מלים וניגונם בפרט לחומש, מגילות ולספרי תהלים. עד שכל תלמיד בקי בכל הספרים הללו. אחרי זה מתחילים במשנה ובגמרא — ושיטת הספרדים — בגמרא ללמוד פשט — לדעת פירוש מלים, לקרא כהוגן ולהתעמק בתוספות — בראשונים ואחרונים — כמו הרא"ש והמרש"א וביחוד בפוסקים כמו רמב"ם. לפני כל חג חשוב כמו פסח — פוסקים מהלימודים הכלליים ומטפלים רק בדינים לפסח — להגדה, ולמנהגים שנוגעים לחג הפסח — וכך לכל חג.

הנה הראתי את התפתחות הקהילה הסורית באמריקה, תשוקתה לתורה ולמסורת. החיים הנעימים והיפים שלה, הולכה בדרך ה' ובמצוותיו. מברך אני את הקהל הגדול הזה שיצליח ללכת בעקבות אבותינו מימי קדם באמריקה וכל קהילה חדשה שתצליח כמותם ושתמשך ללכת בעקבות התורה החיה והמסורת.

שחורה אני ונאוה

מאת משולם הלוי יונגרייז

מעולם לא ירדתי לעומקו של ביטוי זה של שלמה המלך ע״ה עד שבא מעשה לידי ונתבררו לי המלים.

נודע לי שליהודים השחורים בניו־יורק יש בית כנסת, ונפשי שאפה לראות את הפולחן שלהם. איזו תכונה יש לעבודת השם שלהם? שאלות קשות מבקשות תשובות!

בשבת הלכתי לבקר את בית הכנסת. ואף על פי שהמקום רחוק מביתי „מעבר לנהר״ והיתה באמת „הליכה רבתא לשבתא״ אבל נת־כתיתי על ידי רוחי שהתרוננה בי „אשא עיני אל השחורים״. בית הכנסת נמצא בקרן שדרת לענאָקס ורחוב מאה עשרים ושמונה. כשנכנסתי לבית הכנסת היה מלא מפה לפה. מכבר ישבו שם נשים ואנשים, זקנים עם נערים עוד לפני התפלה לקיים מה שנאמר: „חסידים הראשונים היו שוהים שעה אחת לפני התפלה״. הרב שלהם פתח ואמר דברי כבושים, ועוררם שבשירות שישירו יתנו לבבם ג״כ, שבלעדיו אין שום ערך לשירות. אז התחילו לשיר בלוית העוגב. התפלה היתה „חציה לה׳ וחצי׳ לכם״, היינו חציה בעברית וחציה באנגלית. ובתוך כדי דיבור שרו ג״כ בהתלהבות גדולה. הגיע זמן קריאת התורה. הרב כבד שבעה „טובי העיר״ שיעלו ויאמרו את שמותם, בזה אחר זה הזכירו שמותם והוספיו: בן יעקב בן לוי, בן אברהם, בן תרח, ועל כולם „הוסיף הרב משלו״, כלומר, נשא משלו ויאמר: אתה משבט לוי, או אתה משבט דן, וכן כולם. לא השגתי אמיתת הדברים, האם מתוך ניחוש ובר, או איזה רוח נבואה נכנסה בו? שפיל לסיפיה דקריאה! כיבד גם אותי לעלות ואחר שהזכרתי שמי ושם אבותי, וגם כן ספרתי לו שמתרח אני בא (?), פסק הרב תיכף ומיד: משבט לוי אתה בא! והאמת היתה אתו. שאלתי את עצמי: האם אפשר הדבר? לפני נביא אני עומד? גיא חזיון לפני? או אולי תרח טרח בעדו? שאלה גדולה!

אחרי קריאת התורה התחילו הקפות „סביב האנשים יהלכון״, כמו בשמחת תורה. הקפות, מחיאת כפים, ריקודים, חדווה ושמחה עזה, שמחים ועליזים! שישו ושמחו בשמחת תורה! הרגשה מעין עולם הבא! הריקוד היה הולך הלוך וגדל, הלוך ילכו ברנה, והיה מ„אלו דברים שאין להם שיעור״, אבל שיר היה שם וקולם הגיע עד לב השמים. ואני איכה אשב בדד בשיר רבתי כזה? הובילו אותי בעיגולם, בטלתי בששים ושמחים. ואחר „התורה שבכתב״ באה התורה שבעל פה של הרב. שמעתי איך שפתיו דובבות. בתחילה פתח בניגוד כלפי הנוצרים, שכל המלחמות בעולם באות בעקבי תורתם, ומה הם מבטיחים להחסידים שלהם? מי שילך בנתיבותם ומודה ועוזב עונותיו, בעולם העתיד לבוא יקבל כל מיני מע־דנים, ודבש וחלב יהיה תחת לשונם. האם כדאי להמתין לזה? הלא כאן בארצות הברית יש לנו כ״כ הרבה דבש ובפרט חלב שאינם יודעים מה לעשות עמו ועל הארץ ישפכוהו כמים, ואפילו החזירים שותים חלב במקום מים! אלא מאי, האמת עם תורת היהודים ולפי״ז חלקנו בעולם הבא יהיה היים רוחניים גבוהים ומרוממים שא״א להשיג כאן בעולם

השפל. — מובן מאליו שכ"ז מצא חן בעיני השומעים ונהנו מאד מהנאום. אמרתי לעצמי, אכן יש פלפול במקום הזה ואנכי לא ידעתי, ואח"כ כיבד אותי הרב שאדבר גם אנכי „לכבוד המקום". שמעתי ששאלו איש את אחיו: הידעתם את „לבן?" ואחר שהרב הציגני לפני קהילתו והסביר להם מי הוא זה ואיזהו, ושעברי אנכי, עליתי לדוכן, „ויפתח ה' את פי" בפתגמי אורייתא באקדמות מילין, וסיימתי בברכתי לחברותא קדישתא הדין.

עוד ריקודים, ועוד שירים ותשבחות, וכך נגמר העונג שבת.

ומעתה נהירין לי כשבילי דרקיע דברי המלך המשורר בשיר השירים: „שחורה אני" יאמרו האנשים הללו השזופים על קהלתם, אף גם נאווה...

שמעון הלקין — משורר הנאדא

מאת אברהם מרתאן

לפני שנה חגגה הסכרות העברית, או שהיתה צריכה לחגוג, את יובל החמשים של המשורר והסוכר הגדול שמעון הלקין, המכהן עתה בקתדרא לספרות העברית באוניברסיטה שלנו על הצופים.

ש. הלקין מייחד לעצמו מקום מכובד עד מאוד ב„מזרח" של ספרותנו. עליו אין לדבר כעל משורר גדול, סופר גדול וכו' אלא כעל אדם־עץ השתול על מים רבים ושלוחותיו מסתרעפות למרחבים. הוא אישיות רבת־צדדים ועתירת־גילויים, שלמה בקרעיה ואחת בכל צורותיה, ואם גם ענפיה מתפשטים לכל ארבע רוחות השמים, הרי למטה, במעמקים, גזעיהם מתלכדים ויונקים ממקור אחד, מקור האמת, אהבת האמת, חפוש האמת, הוי אומר ממקור הנצח, ושירה הניזונה ממקור הנצח ימיה כימי הנצח.

אין הלקין מאותם משוררים התופסים מומנטים, בלשון מפוארת יותר גואלים מומנטים, שהם יפים כשלעצמם, אלא הוא משורר המשקע מנשמתו, מחזונו המיוחד, בכל שורה ושורה שלו. שיריו, אפוא, מצטרפים אם לא להשקפת עולם פילוסופית כוללת עכ"פ לתפיסת חיים מקורית ומיוחדת.

קו הלקיני אחד מבריח את כל יצירתו בשטח השירה, הסיפור והמסה. קובץ שיריו „על האי" הוא תרומה כבדת־משקל לשירתנו ומהוה נדבך — פלדה מוצק בבנינה הצעיר והרופס עדיין. כאן פרושה מגילת־חייו של אדם עשיר־נפש, חריף־חושים צמא־גילוי ושתום־עינים. אדם האבק ומתגושש עם איתני עולם, וזוקר למול שמים את שאלותיו התהומיות, ואשר בתוך געש נחשולי הגורל־שאת צערו הוא נושא ובלבו הוא חותם את הדרו וחסדו־הריהו חותר ופורץ דרך לאלוקים, לאמת העליונה, להסטת הפרגוד מעל שער הסוד, ולפעמים יש שהוא קורס אין־אונים „על מפתן הבלימה". („יוחי") לכל חבוטיו ומאבקיו בזמנים שונים ובתחנות חיים שונות, לטש בדולח־ביטוי בשיריו, ואי־אפשר לא להזדעזע לנימת האמת אשר בשירת־אדירים זו. כל אחד חש במשורר את הוויתו הוא המרוטשת, הדלת־הניב, ואשר בו, במשורר בחסד עליון, מצאה זו את מבעה הנאמן. כך נעשה המשורר לשליחו הפיוטי של היחיד, אשר מגרונו צווחים יסוריו, מכאובו, אמונתו וספקותיו. ונעימה זו מחלחלת גם בסיפוריו וגם בספר מסותיו „עראי וקבע בספרות", אשר בו מתגלה ביחוד הלקין בעל המטמונים, עשיר־התרבות ורב־הנכסים. בכל אשר כתב דבריו תמיד זולגים

כקלוחי־אש שחותם ההגות, עמקות־הרגש ושמיר־המחשבה טבוע עליהם. וכנות זו שבדבריו מלהטת את סגנונו שהוא סגנון דינמי וטעון־חשמל.

— הלקין הוא „איש־האלוקים". איש המחפש תמיד את האלוקים. הוא העמיד במרכז לא את האדם, אלא את האלוקים שנתפוצץ מדממת־קפאונו בקדמת־הבריאה ורותק בסוגרי־אדם קטנים הנוהים אחד אל משנהו בכוחה של האהבה. כאבו של המשורר הוא כאב העורון. ירא הוא את הוויתו הסומאית, הקפולה בעצמה ומעוטפת באפלת כלאה, והוא מטיח את ראשו לכתלי עצמו, בועט בנחושתים הכופתים אשר ברצונו ובדמו. כל חכצו הוא להפקה, להבין כל שירתו היא זינוק מסוער אחד לתפוס את האלוקים „שדרכו נפתלת באדם" להשיר את התבלול מעינו שלו, למען לתהות על רז העולם, למען להבין ולשיר „שיר תהלה, גלוי־עינים" הלקין נתון בכף־הקלע של מרי־יצרים מפרפרים בעוורונם ושועות פעולה מזה ולבין שלות־האין, דממת הבינה הטהורה הנש־קפת ממרום כ„שיא סלע, הניבט על פני הים ולא יסערהו גל" מזה.

יש בהלקין משהוא נוצרי־פוריטני או משהוא הודי. יש בו נזירות שקופה מאירה. אצילות דקה עד מאד טוהר שבטוהר. מתנגנת בו מין רכות מיוחדת, לא אותה רכות רופסת, נוזלת, חולנית, אלא רכות מגובשת, רוה. יש איזה דמיון בינו ובין המשוררת רחל. היא עולה על „נבו", על פסגת הבדידות, וצופה ממרומיה בעינים צלולות על הנעשה מתחת, ויש אשר מציאותה למעלה מוככת בה מן תוגה שבהשלמה, תפארת שבשקיעה, עד שהיא רואה „חולות מדבר כירק ניר". כמוה מרחף הלקין „על האי" שנטע לעצמו בתוך ים־החיים, כשהוא מוקף ענני־כבוד של בדידות, אך בדידותו היא אחרת. לא אותה בדידות עצבנית, קדרת־יאוש, המכרסמת תמיד את עצמה. בדידות שלילית, צרת־עין כבדידותו של יעקב שטינברג למשל, אלא בדידות משלימה, מתרוננת, הרת־שיר ותפלה, מדורבנת צו־המשך. בדידותו היא אפסות כזו שאינה גוזרת על עצמה כליה. מ„על האי" מסתכל המשורר במחול החיים המשולהב, המסתגר במעגלו הנצחי, העור, וצופה במחזורם התמידי של החיים, בכיליונם ובאבדנם, למען אשר יתפרצו ביתר שאת, כאותו עוף אגדי חול, הנשרף וחי מאפרו. וכן חוזר חלילה. הוא משקיף על פרדי החיים הקטנים, שנתזו מצור האלוקים בהת־פוררו תחתיו, ונתלבשו בגופות, ואינם מוצאים להם מנוחה בכלאם שהוטלו בו, והם מפוצצים אותו, ואחר כך שוב אינם מוצאים להם סיפוק בהוויה מופשטת, חסרת־דמות, ועורגים אז להצרר בצורה ממשית. כה מטלטלים החיים בין יש לאין, בין היות לבין נאדא, מסתחררים בתנועה הבלתי נפסקת, כלים ומתים על מנת להוולד שנית:

„זעזועי־חיים כולם
לעולמים אך יערוגו
על כלאם עורגים תחלה
ומכלאם אז יחרוגו".

אם יש צבע למנגינה הרי צבע שירתו של הלקין הוא לבן, צחור ושקוף. נפתולי אלוקים יש להלקין עם „ההומות דמיו השחורות". הוא מרגיש את עצמו כחוטא, ואינו יודע במה לכפר את חטא קיומו. ירא הוא פן יחלל את „לילותיו הלבנים", הוא מתקדש ומתעלה לא לחללם. הוא מבקש „נבל רך־שוע" לשיר את לבבו:

„לילותי בטוהר לילותי בקודש,
רעדת כנפכם תעיר, תשמור עלי,
לבל בי תטמאו, לבל בי תחוללו.

אחזה בנבלך, במיתריו אגע,
והדליק שועי כוכב כדמי הדרך
ובשדות השלג אתע לרגלך.

אתע על ידך, שכינה מתגעגעת".

עד איזו דקות הגיע המשורר בשיר זה! הוא נתקלף משריון הויתו ונעשה ההומים ותתן פה לשוע תכל ואלם" רוצה המשורר לשלות את שירתו ממצולות

בשיר אחד קורא המשורר לדממה שתרד כ„כתר אדום וחור על חייו ההומים ותתן פה לשוע תכל ואלם" רוצה המשורר לשלות את שירתו מממצולות הדממה הברוכה, לצוד את נגונו ממלכות האין, והוא קורא:

„רדי, שלי, הדממה שפע כוח יוצר!
ברכת ארגמן מגובש את הדממה,
כשחק עטור מקלעות־השקיעה
ודבר־אל בשל, מבהק בך רציו.
הן, רדי נא ושלי על חיי ההומים —
ירן נא שועי הרוח!"

הא כיצד דממה ושירה? האין אלה שני דברים דסתרן אהדדי? לא! שירתו של הלקין היא מעבר לעצמה, היא אפילו שוללת את עצמה. שרשה בהכרת האין, ורק כשמגיעים להכרה זו ושואבים ממנה את השיר, רק אז השיר הוא אמיתי ובר־קיימא. במקום אחר אומר המשורר: „לא קפאון השלכת, כי אלם שדות באביב הדממה בי: מיב, מאפר ומיער, — — ועד ארגיעה ותמצא לה ארשת שירת הדממה, עוד ארגיעה וגהה היה ערומה מכלאה! — — מה הרד בה חשקה לערות על תבל זרם שיר, מה הרד בה חשקה לגנזו עדי עד כהיותו" — —„אם גזירה היא אלי ומעיינות הסתרים לא יפוצו בי חוצה אל ייבש מקורם למצער וטהורי זרמיהם יפכו־נא בי חרש תמיד".

ממש כאותם פרדי־היים תועים נקלע גם הלקין בין שירה לדממה, בין מחשבה למלה. הוא נושא את נפשו ליום בו תנוח תיבת־החיים הטרופה על פסגת אררט־הבינה:

„חיי האדם אז יהיו אוד רוח של הזית האסיף,
בגווע באופק רוגע הר תאות־קיץ דועכת,
מרתעת בכיה למרחק הנמוג, ועיניה פוקחת
הארץ, שלוה בבינה".

כן הוא אומר: „ידעתי: עוד יש יום ושיר יחרוג מסגר חיי, כגל שוקק וגא מלב הים, מבקיע עוצר רון למלא־עולם, עד אל שיא סלע ינוחשל. וכתם השיר אדם, ודוק דממה על שפתי, אומר אמן זכה למלוא עולם, שיא סלע הניבט על פני הים ולא יסערהו גל".

כאמור יש כאן געגועים לאלם, (ואולי אין כאן אלא הפחד מפני האלם עצמו?) האלם של ידיעת־כל ובינת־כל. מאות המשוררים היו מוות־רים על כתרם, לו באו להכרה זו של הלקין. למזלנו, המשוררים מתמסרים ל„חיי־שעה", ובנוח עליהם הרוח ובגאות גלי רגש „עור" בלבם, הם שופכים את נפשם בשיר, בלי לשאול לחקר הרהשים שבנפשם, והגורמים הזמניים הזעירים, אשר בראי הנצח אינם ולא כלום, המניעים אותם לכתוב. נתן דוגמה: פוגרום קישינוב שימש השראה ל„בעיר ההריגה", בלי הפוגרום הנורא הזה לא היתה השירה הנפלאה הזאת נכתבת. ודאי חלחלה היתה

אוחזות את ביאליק לו הרגיש בשעתו את הדבר, שבעצם, הזעקה אינה כלום, ולא היה נגד מה שגרם את הזעקה עצמה, והיינו מותרים בחפץ לב על הזעקה הנפלאה הזאת, לולא באתנו הצרה, אבל מסתמא ביאַליק „שכח" את זה ולא ראה אלא מה שלפניו. עוד: ששה מיליונים נחרכו בכבשנים והרי בא אמן בעל־כשרון ומעלה תמונת אמת מזעזעת, ואנו רואים ונהנים. צ׳רצ׳יל לא היה כותב בוודאי את הזכרונות הנפלאים שלו בלי המלחמה אשר למען שים לה קץ הוא נלחם. מישהו בוודאי יושב לו בקרבנו ומשטה בנו, משכר אותנו ומשחק בנו כבבובות. אבל רק פקיחת עין אחת, והנה אדם עומד לפני התהום: נאדא. לאותה פתיחת עין „עינא עילאה" זכה הלקין בשוררו על הארץ המפוקחת את עיניה —שלוה בבינה".

כמו כן אהבתו של הלקין הוא אלגית בעיקרה, חרפית, מופזה בהדר-השקיעה, בהוד־האסיף, בדמדומי־ערבית. אמנם פעם התמרד וקרא בעוז: „הה! אצא נא ואילילה. יללה לא תכלא, . . . זאבים אחים לשוע, יקורא בכם לי דרור: אטעמה נא מותק מרי, אטעמה הפקר שחור ופעם „בליל של כפור ואור צעיר" התפרץ בשירה ביולוגית ראשונית בהקיץ רעננים בנפשו, „דורות מתעוררים! אבות, אבות, אבות — אבות, היו, למות נלחמו וגם יכולו" אשר לו, לנין, ארבו והסיתוהו: „בכל עורק יכו עד יאמר לו: רעד! בכל רסיס של דם עד יאמר לו: שטוף!" ואז יתפרצו מלבו צמא־האהבה החרוזים המרעישים כפעמון:

„אל דרוש במופלא
ואל העמק שאלה
פנים מה אחור,
מה — מטה, מה — מעלה?
אמת רק אחת
יש באופל היער:
אמת אהבה
תצריח כסער".

וסופם של שאגות אלו, שהתלקחו בתבערת ־ היופי איומת ־ ההוד, שחזה המשורר על חוף סנטה ברברה. יופי ־ צרבת זה, הוער על המשורר כאשד קולח ושיכר את חושיו, הלמו. והוא משתטח על החול היוקד ולוחש מרך צמאון שנתרווה:

„רק את נותרת לי אדמה, את לבדך". אבל מיד אחר זה חזר המשורר לטון האלגי, ל„הודיותו" והתפלל: „אך מי יתנני בבדידות — ימי, רק אהבה עורגת ודמומה, ואברך שכולי יתום ־ דמי ואארוג ארגם לנפש הינומה: לנפש תהי מעין תמיד חדש, ולא־ל חיים תמיד בה תתקדש". וכן הוא אומר בשירו „במות אהבה":

„לבבי, לבבי! מפטרת אהבה
ייף קצה בעצמת־יגונה.

כאביב רענן מגיחה בשורתה
ערפלית, מעירה, מרתיתה
כשקיעה השותתת קררות הוד־אסיף,
תנגר ותגוע מבעיתה.

וברוך כבוד שכינה שגלה לעולמים
ומקדש אל אוֶן לפנים.
ישמר שיש היכל במכיתה על התל
ייף אזוב בעיי אבנים.

יש פתרון, יש פתרון: שר לבב את שירו
ודאב וטהר ונדם".

כלומר, האהבה היא בעצם השארה רק אהבה, יקוד לוחך בנפש, בלי מימושה, בלי שתצא לחוץ. ותהיה רק שלהבת ־ געגועים מזהירה, שקופה ועורגת תמיד אל עצמה. ובכאן מתבטא גם כן פחדו של המשורר מן הקיים, מן הממש, העוטה בשר ועצמות. הוא שואף רק לאהבה דמומה עגומת ־ מרחקים, בוכה את בדידותה ורוננת את כאבה, את ערגונה הנצחי.

תפיסה זו היא השראה מן הנוף האמריקאי המשליג והרך, שלב הלקין הומה כל כך אליו. ולכן מענינת מבחינה זו היא נסיעתו של המשורר לארץ וההרגשות שלווהו מעוז הכנסו אליה עד צאתו להפליג ממנה, כיונה בשעתו אל תרשיש, אל אי המפלט שלו, אל אמיריקא, ועל המקום שייחד המשורר לנסיעה זו בשירתו. כי באמת הגיגיו מסביב לנסיעה זו, אינם אלא הוט ברקמת תפיסת ההיים הכללית שלו ובמזג שירתו.

כאמור, שירתו של הלקין היא טלולת ־ מרחקים, שכורת ־ מרחבים צלולה כמו פלג, ונשימתה — רוחות הצפון. נוחה היא כשלג הלבן שאותו הוא אוהב כל כך. היא יונקת בקיצור מעגמת הנוף האמיריקאי והמיתו האצילית, האלגית. והנה פתאום הוטל המשורר לחיקו של נוף מצולהב, מלובן, נוף־תלאובות צחיח, לא־רוחם. הופקר לחמסינה של „מולדת יוקדת, נענה, עזת הנפש". כבר בהתקרבו לחוף הרגיש, מה שהיה עתיד לכתוב אחר כך, כי „אלגיה לא תעגם קולה בשפך אור דרומי" כבר אז הביטה בנשמתו התועה „בבואת העקה הדלוחה" זו העקה האופפת את נפשו של כל נוסע כשהוא מגיע למחוז חפצו. הוא ידע מיד כי שורש נפשו הוא שם בצפון המפוייס, ולא במולדת שנה רב בה „חרי האף" ואוירה — צבר דוקר. „ענות הנודד הנזון מן הסער" הקיצה — בו בחרדת עורתה". המשורר בארץ היה לשובי. המרחקים קראו לו, תרשיש שלו שלחה בו את אורות קסמה. הקניטוהו „זלעפות האור הנתכות בשגעון, מעל, מתחת, מארבע רוחות־שמים פה"; „הה, חסד־אלקים וזעם־אלקים העצורים בארץ הקטנה הזאת, לאין כל הגה יגדכם. מכם וממשאכם לא יפורק, ברח יונה הימה" שמשה המתעתעת של הארץ הלכה עליו „אימי נביא" והלקין איננו היחיד שלא היה יכול לסבול את הזעם הנבואי הרובץ על הארץ הקשחת. הלא גם יהודה קרני שאג בשעתו: „משהו בי רצחה מולדת!" בנינה של הארץ הצריך איזה מין של קולקטיביזם שאינו לפי רוחו של הלקין האינדיבידואליסט המובהק. לא זכתה הארץ שתבנה על ידי אינדיבידואליסטים נקשים בחיפושם הנואש אחרי אושר פרטי כמו אלה שבנו את ה„פרונטיר" האמיריקאי, והפריחוהו באופן מעורר השתוממות. בינתים הארץ הרעבה, הצמאה, תובעת עמל, מעש, הולם קרדומים, זרוע־חמות שתבעל את עירומה האכזרי, הפכח ,ולא תפלה זכה, שירה צלולה כזו של הלקין, שירה השוכנת על גבולות האין ומביטה על כל החיים כעל מחול עור אחד הנמשך מימי בראשית עד היום. והאין כל הענין של הקמת איזה מין בית לאומי ליהודים בארץ ישראל, אלא דקה זעירה בשעון הנצח? לבו של הלקין יצא למרחקים: „במרחקים בקצה הארץ ישקו ארנים". בגעגועים רבים הוא מתנה את שבחיה של תרשיש שלו, את נופה התכול הצונן והרוגע:

קיצך קץ ההודים עד העולם לא יפגם
אפקך גבש, דוק העשן גוע ויתבדלח
מעוצר פלא. עד עולם ירעף פריון עגם
מצנן זיו תכלתך בצהרים זרעד לח
בה יתנחש . . . .

ב„משירי נובא סקוטיא" שכתב המשורר, כנראה, לפני צאתו לארץ בפעם האחרונה ,שוב חוזר המוטיב של תרשיש, ועצב הפרידה מן הנוף הצפוני האהוב. שוב מודגשת כאן ההתנגשות בין הנוף הזה ו„דממתו קורנת ועמקת־צללים" ובין המולדת המזרחית של המחבר:

כולך את לו אדמת צפון, כולך.
רק לו אורשת באהבה, וחטא תרשיש
תשארי בלב, עת מרחוק לך ישוע —
צל אדם בלתך אדמת צפון
איכה יקיץ במרחקים
בהאטם המית לבניך בו, רתת אשכרוע
במרחקים ינון קרבו חטא ריחותיך צוננים דקים.
וכריח לא יפוג תגוע לך תפלתו
ולא תתם לגווע.

אכן זהו הלקין ואפילו יכה מאה פעמים „על חטא" (ראה את שירו בשם זה בקובץ „ישראל") לא נאמין לו. כי „אלגיה לא תעגם קולה בשפך אור דרומי" לעולם לא!

טעות היא לחשוב ששירתו של הלקין היא פסימיסטית: דווקא מתוך הכרה עמוקה זו של „הכל הבל", כדאי לחיות ולכאב, בחינת בדמיך חיי „חיה בהוד וסבול כי היינו כאלוקים המתענה בסבל ברואיו ולא יפרוק עולו".

הוא מפויס גם עם המות והוא אומר לידידו שמת בעוד שהשלג חוגג בעולם:

„יתום בן רגע המחול
יחדיו נשכב יגיעי כוח,
בחורש ערב יבך תכול,
ואור שחוקך נוגה ונוח".

הבה נודעת מן המשורר לאשה, זו שהיא-קרקע עולם להריוני־חיים, ולאמא־אדמה, אם כל חי. כאן הוא מתפייס לגמרי ורותת מאשרו של הפיוס המשלים:

„הס. צף אושר בראשית, אי כתוהו עולם
ואשרך, אשה, אם כל חי.
שלדים מפורקים נרתמים במרכבתך
במלאכה הרמיה לאדוני".

בשיר „אהיו" הוא מנער מעליו את כל החכמה, והוא נמסר כליל לארץ, לאדמה, לריח השדות ולטלם „המשכים החמים". אחר הטיסות הנועזות למרומים, שלא הביאו ולא כלום, והלב נשאר ריק ומיואש כשהיה, טוב כי נשארה מתחת לרגל האדמה הטובה:

מה טוב, כי שדות בעולם, עוד פורים רצינים ובוטחים
ופרה עוד לוחכת באחו שקועה עד כרעיה במים.

אך טוב כי שדות בעולם מצפים עוד לטל ולשמש.
וצועד עוד אכר בטוחות, וחסדי השמים לא תמו.

בשיר החותם את הספר אחרי שירי הזעם שלו, על השואה הנוראה שהתרגשה פתע על ראש עמנו, וגדעה שליש מבניו, היא פונה אל הארץ:

„ברוכה כשהיית לי את ארין אוהבת עורת
בעצבון הריונך תבורכי הקדושה!

, כלומר, אחרי ההסתכלות בתהום האין הריק, טוב לחוש את הממש והאלמות הביאולוגי. ואכן אם יש בכלל מקום עוד לשירה בדור זה, הרי רק שירה צלולה כזו של הלקין, יכולה לגאול את היחיד מיתממותו וערירותו.

מהות הנקמה בשירי ביאליק

מאת יצחק וויטי
שלמה סינגר

יש שההיסטוריה יוצרת את הספרות המשמשת בכל תקופה כביטוי ה„זמן". כחה של הספרות יפה הוא ביכלתה לרשום ולהביע את רחשי לב הדור אל העולם וקורותיו.

אם יש את נפשך לעמד על טיבן של תולדות עמנו, תיווכח שתולדות אלו מהוות שלשלת ממושכת של צער, עוני, צרה, ומצוקה, והצד השוה שבהם, שכולה נתקבלה בצידוק־הדין, כממרקת עוונותיו של ישראל. בדורותנו, בכל עידן ועידן ובכל אתר ואתר, היתה הספרות הזרוע של החיים, הזרוע של ההיסטוריה, המבטאה את רגשותיו של היהודי הנושא את כובד משאו באהבה וביראה. אבל, תוך כדי ענין, מתחיל לשאול: עד מתי, עד אנה?

בסוף ימי המאה התשע־עשרה נפנה מקום בהיכל ספרותנו החדשה, בכותל „מזרח", לחיים נחמן ביאליק שנתחבר לאותה מקהלת קולות כבירה שקמה עוד במאה שנה קודם הופעת הנשר הספרותי הלז, בימי ההשכלה הראשונה. כבר בפיה של ההשכלה היו שגורות אותן השאלות: עד מתי? עד אנה? איך נוכל לספוג את הבוז והלעג, הענויים והצרות בלי כל טעם? לשם מה — ומדוע?

ובעוד שהחליטו להם מבעלי האסימילציה והרפורמה לפנות עורף אל מכורתם, נשארה הפרובלימה תלויה באוויר ולא היה מי שיטפל בה. היהודי התמים בגיטו שלא יכול לכרוע ברך ל„אימנציפציה" ההולכת והורסת את כל המסורת והמאיימת לעשות כליה בערכי היהדות, מצא לו תשובה בדברי נעים זמירות ישראל, „אל נקמות ה', אל נקמות הופיע! הנשא

שופט הארץ השב גמול על גאים. לה׳ הישועה . . .״ הוא מתאזר באמון־תם, בתקות אסיר ב״אמונה שלמה בביאת המשיח״, ובתפלה חרישית שעוד בימיו יזכה להופעת אותו אל נקמות שירעים על הגויים, ידרוש שלומים בעד צרות העם, וסוף הגאולה לבוא. אבל אותה התפלה הנובעת מלבו, אין בה מן התובע ומן הדורש תשובה. אלא כר׳ לוי יצחק מברדיטשב, מתלונן הוא על מר גורלו, אך אינו בא לידי מסקנה אחרת כי אם להישען על חסדי ה׳ ... (יתגדל ויתקדש שמה רבה״) או לתלות את האשמה בעצמו. כך היא מסורת אבות, מסורה בידי היהודי שרואה את עצמו כחלק בלתי נפרד מהאומה. הוא אסור בכבלי ההסטוריה, ומצדיק הוא את גורלו.

ביאַליק, המשורר הלאומי, אין לו אלא להביע את חווית העם, ולתת ביטוי לאותה תקוה ״שתמח הענן הסוכך שמינו מעלות צעקתנו, מעבור תפלתנו . . .״ ובאותה שעה לציין גם את האכזבה שאין לה ביטוי, אלא בדמ־עות עין, זהו בעצם ההכרה ש״מכל תנחומותיו אל הותיר לי שתים; זכרונות מדאיבים עם דמעות עינים . . . גם חיה לא אחיה, גם מות לא אמותה״. ביאַליק הצעיר, למוד סבל עמו, מתחיל להרהר בלבו על דחיקת הקץ. בתומו שואל הוא חזור ושאול: ״היהי קץ לחשך? . . . הישך הסער ויפזרו העבים...?״ בדבריו אלה אינו מתבטא כל ספק. יודע הוא שבוא יבוא היום שלו נכסף הוא, יום גאולה וישועה שבו יראה בפדיון ישראל. יודע הוא שהתשובה לא במ־הרה תגיעהו, אלא שואל הוא אף־על־פי־כן כדי להבין לפשר הדברים, וכדי למצוא פתרון למבוכה השולטת בו: מדוע עליו ועל עמו לסבול.

בינתים מה עלתה ל״אימנציפציה״, שגם אותה מכניס המשורר למס־גרת תהייתו? אולי צדקו ההולכים בעקבותיה. הם מצאו להם מרגוע מחותם הגיטו ועלה בידם להיפטר מאותו הקול המשווע ״עד מתי, עד אנה?״ ובכן, הרי תשובת המשורר:

„הלא תשאלו לשלום אסופיכם במרחקים —
שב הנני עתה מעמק העכור;
נמלטתי להגיד לכם כי גברו המכים,
נלחמנו כגבורים, אך הכינו אחור —
ואני יתום נדח, עולל טפוחיכם,
אמלל, בוש ומנוצח, שב שנית עדיכם״.

הוא נוכח שאין למצוא תרופה אצל האימנציפציה והרפורמה בדת. אין תקוה אצלם. במשך מאה שנה לא עלה בידם להיטיב את גורלם גם הם. האנטי־שמיות, הרדיפות, והעלילות — אינם מפלים בין המתבולל והאדוק. מסווה הטמיעה אינו גואל את היהודי מצרותיו. ועוד: לוא יצוייר שהיו מצליחים, הרי לנו פה וויתור על עברו של העם, שלילת מסורת אבות, ובי־טול ה״אני״ של העם היהודי. ואם כך הוא הדבר, מה לו לביאליק ולהם, כשאלה המתבוללים בררו להם לנתק את שלשלת המסורה, הרחיקו נדוד באורח עקלקל? דבר זה הכיר ביאליק היטב. ידוע לו שהוא נועד להשמיע את הקול הקורא ״עד מתי:״ ומהרהר הוא והוגה רק ״מי יודע כמה עוד יאריך לילי, כמה נדוד וחשך עוד לי מנה אלי?״ ובבטחון אותה תקות יהודי הגיטו, ברור לו שאז, כשיתגשם חלום הגאולה, ינקם ה׳ מהעולם שרד בעמו. אז יוכל היהודי להתאזר, לזקוף גב, ולצאת בשאגת נקם על אויביו: ״ה׳ על ימיני! הוא יחציב רהב, וברוח אל צבאו׳ אגבר חיילים״.

אמנם בכל זאת, לא נוח לו לשבת רק בד׳ אמותיה של היהדות בלי תשובה, ומבלי לחפש איזה דרך להיגאל. ובכן, הוא בוחן את הלאומיות־

הציונות, ובה הוא רואה מעין נחמה. בנין הישוב בארץ־ישראל מופיע ככוכב המגיה את חשכו:

„זה קול מנחמני ולוחש לי: יש
לי תקוה, לא אבדה תוחלתי מאלי".

אבל הוא עדיין נתון בספק, ואין המשורר מרגיש את עצמו כמוכשר לצרף את עצמו לעבודת הקודש, עד שתפתר לו השאלה: מה יהא בסופו, של העם הנשאר בגולה, עד מתי יחכו לגאולתם? ובינתים —

„כוף ראשך! שא עול" — על שם מה? על שם מי?
מה אועיל כי אסבול? מי ירצה קרבני?"

וכאן נראה לעינינו השינוי הראשון המתחיל להתחולל ברוח המשורר — הוא מודה שהוא נואש מרחמים. ובמקום לחבב את יסוריו, הוא בועט בם ומוחה נגדם. מתחוללת בו מהפכה עזה. תקפהו הספק — ובעקבותיו היאוש הנורא. „פס חסד מאלוה, בל יעש ישועות". עדיין נאנח הוא בספגו מכות אויביו. ברם, בעקבות האנחה אין כאן מן הוויתור לגמרי, שאולי היה מתפתח אצל אחר, אלא ההכרה האיטית שאי אפשר לו להסתפק במנוחת הגיטו. העובדה היא שצר לו כתלי הגיטו, ואין ביכלתו להמשיך לקוות ולהישען על חסדי בוראו. לא לו להיספח אל קהל הספגנים. דרכו ברורה לו: „ביד חזקה ובזרוע נטוייה . . . שמעו עמים ירגזון, חיל אחז . . ." זהו האמצעי היחידי שיועיל, ובדרך אחרת אסור לו לדרוך.

באליגוריה של „הצור והגל", מתחילים להתגלם רגשים אלה של ביאליק. הנה כאן לפנינו ספור הצור והגל, ושיחתם מגלית לנו שיש בינם איזו האבקות שהיו מתעסקים בה שניהם זמן רב — מאז היבראם . . . קצף הגל משתדל לפורר את הצור, והלז, באיתנו, אינו שם לב. וכשמתרעם הגל, מתפרץ הוא בקריאה עזה:

„הצור! שמי נקמה. מימים, משנים נשכחות
משטמה וכאב גדלוני, רוממוני אנחות.
מלפנים רק אגל של דמעה הייתי, רסיס דם —
ועתה — ראה, הכנע! גדלתי ואשגב כים.
התעורר! כי נשבה בך רוח רקבון ונקמות
ממימי, ששמתם לשאול ותזרעם עצמות . . .
הצור, פנה דרך! כי כבר קץ הים בשתיקתו.
אנכי אויבך הנצב כצר לקראתיך —
ענק בא עליך!" —

התפרצות זו הולידה מלה חדשה, סמל לרעיון המיוחד לספרות העברית החדשה, מלה אשר לא יבטאוה הקודמים לו — „נקמה". מסורת אבות היא „לא תיקום". והנה מתיצב ביאליק ונושא את דגל הנקמה אל מחנה ישראל. בתור משורר דברי „אריסטוטלס ליאורנטיוס" מתחפש ביאליק, ומבטא את רגשותיו האמתיים. יש שהוא משתדל לכבשם, אך לא בהצלחה יתרה, בזה שהוא מסתתר בערפלי האליגוריה והמיטוס. אבל, אין לשלול את הרוח הסוערת בקרב המשורר, המוכן להביע את הנטיה הקיצונית הזו בתור פתרון לבעיה המאיימת של המשך קיום האומה בהריסת כתלי הגיטו.

השתלשלות שירתו פונה לתנועה הציונית. בתקופה זו בחייו, רואים אנו שכל עמלו ויצירותיו מופנים כלפי הרעיון של תקומת מדינת יהודים

בעתיד הקרוב. ביאליק עצמו, שולט בו אותו הכוח התקיף המושל בחולם, והוא שואף תקוה שבציונות יראה ברכה ויווכח שעוד „לא אבדה תוחלתי מאלי". וכשהוא נתקף על ידי היאוש המר, והאכזבה למראה שפלות עמו, הוא שופך את זעמו על העם היהודי המתנכר אל כל המתרחש בחוגי הציונים, וממאן להתודע או להתחבר אל פעולותיהם: „מתי מדבר האחרונים", „אכן חציר העם", „מקראי ציון". דבר אחר מתברר לו, בראותו את כשלונות התנו־עה הציונית ואת המכשולים שעליה להסיר מדרכה. עליו לעורר באחיו היהודים את השנאה העזה „למנת חיי עבדות ובוז". הוא נהדף אחור ביד המסורה האיתנית המתנכרת כלפי כל חתירה שיש בה משום חשש חידוש, ואף שהוא לטובת גורל העם. אבל בכל זאת הוא שואף למלא את תפקידו ותעודתו.

לרגעים מתגנב בו הספק, הקבוע בלב כל אדם, הלוחש באזנו שאולי עליו לבטלו את זה הרעיון לתבוע שלומים לחוב של דם ישראל התובע נקם. אולי נכון להשאיר את היהודי במשזר שבה ארג את חייו מני קדם, — ובאווירה שבה גדל ביאליק וחונך.

„יהודים בני גלות, משכי כבד עלה
המנשים את עמלם בדף של גמרא בלה . . .
ומשיחים את דאגתם במזמורי תהלים —
. . . אז יגדך לבך,
כי רגלך על מפתן בית חיינו תדרוך
ועינך תראה אוצר נשמתינו".

אבל הספק מסתלק בעת שהוא מוצא נחמה בתמונה זו של בית המדרש. ושוב הוא נוכח שאף שיכול להיות בתיאור זה מן „החיים עד עולם", אין הוא רוצה בם. אין אלה החיים מעודדים את רוחו ומבטיחים את קיומו של העם. אין הוא שובע רצון מכל שהוא רואה ב„מעוז" של בית המדרש; בחיים אלה החדורים סבל, „סחי ומאוס". וזה החלק מהעם שיכול להמשיך בקיומו באופן כזה —

„רק זיק מצל הוא, רק ניצוץ פלטה קטן,
אשר בנס התמלט מן האש הגדולה . . ."

בטוח הוא שחיים אלה אין רצונו בהם. מה יהא בסוף כל הענויים שהם מנת חלקם של היהודי הרוצה להשלים עם רודפיו?

„מי יודע כמה עוד יאריך לילי,
כמה נדוד וחושך עוד לי מנה אלי —"

הוא אינו ירא מהמקל או מתרמילו הנורא. אלא, שאי אפשר לו להשלים עם החיים הגלותיים:

„חיים בלי תוחלת, חיי רקב נמקים,
צוללים כעופרת טובעים במחשכים".

ומנצנץ פתאום במוחו הרעיון שביטא עוד מזמן ורמז עליו בשירו „הצור והגל". ההרגשה שהוא מחווה ש„שארית גבורה קרבי שבה התפעמה — תשקע נא ותסוף כלה במלחמה!" היא מציינת את ראשית הנקמה בשירי ביאליק.

המנוח „נקמה" כפי שנתקבל שימושו בספרותו הוראתו דרישה וק־ריאה לפדיון „המשפט" מידי מסלפיו. מהות הנקמה מתפרשת בתוקף הפסוק „אל נקמות ה' אל נקמות הופיע" וביאורו המשלים: „הנשא שופט הארץ — השב גמול על גאים". הנקמה, פשוטה כמשמעה, היא הגמול המחוייב להשתלם לידי התובע כפי המגיע לו. במובן זה, אין לרכך או להמתיק את הדין ברחמים. יש כאן שלטון הרציונליות וההגיון התובע את המשפט המחלט: „נפש תחת נפש". ובדיוק זו ההגדרה משתמש בה ביאליק, התובע נקמה כנציגם של ישראל שבעי עוניים: „את דמכם נשת לא נרחמה". תגובתו של ביאליק מתגלית בכל תקפה בשאגתו התמימה של בן־גיטו:

„אתם ברכב ובפרשים
אתם בסוסים ובשנהבים
אתנו מתי מעט נואשים —
אך בנים המה למכבים!
צבאנו — קנאת־עם קוממה,
ובשנאת שאול לקרב נהגה,
וברק חרבנו לטשה חמה,
ותקדש אתכם ליום הרגה".

ובכל זאת התגובה התכופית הזו היא פרי חיי הגולה, שבה חי היהודי „במצרי שאול, במצוקות שחת". נקמה זו יש בה מן הפרימיטיביות של הפרא, והרגש הפראי הזה טופח בסוגר, בכלא של כתלי הגיטו. „חרון אין אונים רתח דמה, אך עתה מעצמת כאב נהקה — ואוי לכם בקום הנקמה".

לא קשה ביותר להבין את דרישת ביאליק לנקמה ואף לא נכחד מעיני המעיין שיש להבחין בין ההתפרצות הסוערת של ה„חיה הרעה" שטפחו העמים, שאסרו את ישראל בגולה ועינו אותו כאוות נפשם ובין מהות התביעה של המשורר לגמול. המגמה החיונית, המתגלמת אצלו כיסוד עיקרי לקיום האומה, היא הגאולה שצריכה לבוא, ועליה לבוא במהרה. נלאה הוא כבר לדרש „תנחומות אל, בטחון, עצמה, אורך רוח וכח ברזל" מהגויים, וממאן הוא להמשיך את חיי הבוז והלעג. עוד יותר מזה מואס הוא בקינות הממושכות במשך כל שנות נדודיו. הגיעה השעה לחדול מהן ולפנות אל התפקיד של גאולת ישראל. ובהחלטה רגשית, יוצא הוא למלחמה; שוב כפי שבארנו קודם, באותו הוויתור ורוח ההפקר של כופר בקיומו של עולם:

„לבשו־נא עוז! לבשו־נא עוז! . . .
לעזרת העם! לעזרת העם! . . .
במה? אל תשאלו — באשר נמצאה!
במי? אל תבדקו — כל לבו ידבנו!
מי צרת האומה בלבבו נגעה —
. . . אין בודקים בשעת הסכנה!"

אבל ההודאות תוך כדי דיבור ש„אתנו מתי מספר נואשים" „ואנחנו דור דכא, קצר יד, בני עם עני . . ." וההכרה שאותם הבנים למכבים אינם אלא בני עם דווי וסחוף הנדכא תחת עול משאו, מבררת לנו שאי־אפשר לו למשורר לתלות את תקוותיו באותה הנקמה הפיזית ששר עליה. ההת־גלות המאכזבת על המצב שבו הוא נמצא, מעכרת את רוחו. באופן ממשי, עליו להתחשב בדבר שאין ביכלתו לגייס עם שכל אחד ממנו טוען „לא הכות באגרוף ידי למדתי". וכעבור הסערה, ושוב נח עליו רוח של ישוב־הדעת מבין הוא, (ואולי לאשרו) שרעיון נקמה פיזית נפלט מפיו ברגעי שגיון. ברור לנו ולו שעפ"י השכל המכריע הצעה כזו — שאגת הפרא הגוזר „עין

תחת עין" ממש — תמימה היא, ויתר על כן מתעורר הוא לסכנה שאם ילך בשביל זה יוליכוהו פעמיו למות. והשאיפה לחיים מתגברת עד כדי כך שכל הנטיה הכרזוית ההיא נחנקת בתוך גרונו של המשורר, ולזמן רב אינו פוצה פיו להשמיעה.

אבל ביאליק לא שבע רצון עדיין. עוד הפעם, ככאב עצור בלבו שלא ירשהו מנוחה, בוקעת האנחה „אי ישע? עד אנה!?" הוא מחפש מנוחה — „נחומים באבל" — בדמעתו הכבדה „אשר תמצית מכאובי בה שמתי כרכרתי". הוא דורש למצוא נביא „שיוריד לעיני העולם עוד דמעה", שירעים „עוד קנה להרגיז שחקים". הוא, לעולם, רוצה למצוא שבילים הדשים שיוכל על פיהם לחצוב לו הלכה בחיים, ובאותה שעה שלא לוותר על שאיפתו לגאול את כבוד ישראל ולהינקם מצריו. את המאור הזה, ששמש לו כפנס בדרך אפל מצא לו ב„אחד העם":

„ובעוד אנו תועים נואשים . . .
מתמהמהים על פרשת דרכים ושואלים: אנה? —
וינצנץ ככבך, מורנו . . .
הרבה למדנו מפיך והרבה ממה שבקשנו
מצאת למעננו ואנחנו ידך ירשנו — "

קשה לדעת בבהירות ובאופן מדוייק מה למד מפיו. גם כן לא על נקלה אפשר לציין את ההשפעה האמיתית שהשפיע אח"ה על ביאליק. עדיין נתון לויכוח אם ישנו בכלל קשר קיים בין שיר־התהלה לפילוסוף המורה־דרך ובין המהפכה העזה שהתחוללה בלב המשורר והולידה את האידיאה שבטא בשירו „על השחיטה". בשיר זה מוצגה לפנינו תגובתו של ביאליק לפרעות שנתרחשו בקישינוב, ומגלה הוא לפנינו את המעבר במהלך מחשבתו.

בשיר זה, בפסוקים קצרים, ובסגנון עז ונמרץ הוא מכריז מחדש שלמרות הדבר שבמוחו עדיין שולטת ההכרה של „אזלת יד, ואין תקוה עוד", הוא רוצה בכל זאת להחיש את הקץ שיבוא — ואולי תבוא הגאולה בעקבותיו ואתה הפתרון לבעיה „עד מתי, עד אנה, עד מתי?" מקופלת ברקוה זו היא ההבנה שלפני בוא הגאולה תזרע הנקמה בעולם ואף פריה תתן. אך אין ברצונו עתה לחכות לצדק שיופיע לעתיד לבא — לאחר מותו — לאחר שפירת חייו תפסק, ולאחר הסתלקותו של העם היהודי. הוא יודע שפס הדין באלוהיו, אבל עדיין לא אובד אמונה הוא, שאותו הדם שהוא מפקיר לידי התלין יזנק על כתנתו של הרוצח „ולא ימח לנצח, לנצח". הוא יתבע שילומים. ברם, שילומים אלו אינה הנקמה הפיזית שבה היה מסתפק (לו היה יכול לגשמה) בתנאים אחרים. גמולו זה שהוא דורש הוא מוכרח לשלם בו חוב הדורות הזועק לפרעון, והוא: דם ישראל הנשפך. הנקמה, שאליה הוא שואף, היא „נקמת דם ילד קטן עוד לא ברא השטן". הנקמה הזו, מבאר אורינובסקי,* היא נקמה, „המבוצעת מאליה בדרך ההש־תלשלות ההיסטורית, היא אטית, אך מחוייבת המציאות, היא גורלית ואין מנוס מפניה. היא כלולה בפסוק הנבואי „תיסרך רעתך" ובדברי הלל: „על דאטפת אטפוך" ומרומזת גם באגדת „חד גדיא" . . . הדם השפוך תוסס ואינו נח, הוא נוקב עד התהומות וחותר מתחת מוסדות הארץ . . . הדם נדבק בשופכיו ומתנקם בהם. הוא מרעיל את נפשם, משקץ את צלמם האנושי, עוקר מלבם שרשי המוסר, נטעי האהבה והחסד והאמונים, והם

*) בן־אור (ארינובסקי), תולדות הספרות העברית החדשה, כרך, ב׳, מהדורה שניה, הוצאת „יזרעאל", ש. שרברק, תל־אביב, 1949.

הרוצחים, נהפכים לחיות טרף צמאות לדם חדש, ואז פורצות מלחמות־אחים, מלחמות־אזרחים ומלחמות־עמים . . . בקצור, העולם לא יכון ברשע, אלא יתמוטט, וזוהי נקמתנו . . . ״

לזמן, נראה הדבר שביאליק לא יכול להתאפק מלהביע את היאוש המר שתסס בלבו והמחשבה שהתגנבה בו, שיש להיחלץ מכל הצרות ע״י פשיטת הצוואר לתלין. גאולה במות אולי תצטרך להיות מנת חלקו של היהודי תמורת הנקמה שהוא דורש. הוא פונה אל נביא האחרית ומזרזו:

„ואשר ישים זעם אלקים בפיך — אותו קב
ועל תחרד שפתיך;
ויהי דברך מר כמות, ויהי הוא הוא המות —
נשמענו ונדעה . . .

את אשר יהיה באחרית הימים, איום הוא מלחשוב עליו. אפס, במסגרת הנקמה אשר יש למצוא בשלטון ההיסטוריה, יש גם להעריך את הנמצא בבחינת „ופני לא יראו״, את המסתורי והכמוס אשר מפניו נרעש לב כל אדם. ביאליק, גם הוא, נרתע אחור מכובד ההכרה שיצ־טרך העם לוותר על קיומו, אך בכל זאת הוא מביע את האפשרות, ומתרה את העם, לבל יכשל באיבוד עצמו לדעת כתשלומים נוספים לנקמה שהוא רוצה מההיסטוריה.

את ההרגשה הזו, של הרצון לנקמה בידי כח עליון מזה הגמול הפיזי של „לקס טליונוס״, מבטא המשורר גם במשאו על נמירוב, „בעיר ההרגה״, כשהוא מתאר למבקר את עיר השחיטה, ומובילו במרתפים, בע־ליות וברחובות, ואצל המזבחות של המיתות המשונות והעינויים האכ־זריים, מיעץ לו ביאליק עצה, מנסיונו הוא:

„והתאפקת וחנקת בתוך גרונך את השאגה
וקברתה במעמקי לבבך לפני התפרצה״.

המשורר עצמו כבר טעם את האכזבה של גואל הדם המוצא את הרוצח באין סיף בידו. ואם מתעוררת אצל הקורא אותה התשוקה לשאוג כגואל הדם, — בל יעשה זאת. „חרק שנים והמס״. לא תועיל לך גם השאגה וגם הקללה; לא האבדן הלאומי ולא הנקמה הפיזית. העם עצמו נדכא הוא, ואינו מעורר את רוחו לנקמה:

„וכי תצמח בו חמת נקם — לא תחיה זרע
ואף קללה נמרצת אחת לא תוליד על שפתיהם״.

הדבר היחידי שבו תולה המשורר את תקוותו הוא העם היהודי עצמו, שסוף סוף יתעורר לתבוע גמול עלבונו:

„. . . עלבון כל הדורות מראשם ועד סופם,
ויפוצצו השמים וכסאי באגרופם,״

אין העולם מתקיים אם אין הוא נדון בכח המשפט והצדק של הקב״ה. ובכן, אין הפתעה בזה שהמשורר דורש מחדש:

„ואם יש שלומים למותם,
אמר, במה ישולם?״

ופה מתגבש הספק בן הספק: לא רק בנקמה מטיף הוא ספק, אלא לו יתכן שתוכל להתגשם, אין באוצרות המוסר בעולם, לפי חשבונו של ביאליק, שלומים ליהודי תמורת כל קרבנותיו שהקריב על מזבחי הטבח שערכו הגויים. אבל הספק אין בו ממשות. ומתברר לנו שביאליק בעצמו יודע את זה מכיון שהוא שותק ונמנע מלהזכיר את הבעיה שוב, שהרי באם יש או שאין שלומים לזה החוב, לא איכפת לו. תעודתו היא לתבוע אותם, ומתוך העולם עצמו עליו למצה את גמול עמו.

בשירת „מגילת האש", מציג לפנינו המשורר את הטפוסים האלי־גוריים המתנגדים של ה„עלם בהיר העינים" ו„איש האימות, זעום העפ־עפים". האחד „מביט שמימה ויהי כמבקש שם את כוכב חייו," את גאולת נפשו מיגון העולם אשר בו הוא חי, והשני שואף עוז מאשו השחורה שלוהטת מהשטן. הילד בהיר העינים שומר את נר האלקים שלא תכבה. אותו לא הרעיל העולם וממי האבדון לא שתה. הוא הולך לו, בתומו מאמין ובוטח, ומוצא את אילת השחר, מין אתחלתא דגאולה הפורחת מן התקוה . . . ש„ברכת אלקים חדשה תנבא". „ויאמן בכוכבו ויבטח בו". כנגדו הולך ילד זעום העפעפים, ושניהם נפגשים פתאום באותה הבעיה: „ואי הישועה?" הילד בהיר העינים מוכן להסתפק בכך, שהוא מוצא לו את נר אלקים הגנוז, הרותת וחרד, „ורמז לו כרמז הגאולה". יודע הוא הטיב, בהכירו את שפלותם וענותם של בני הארץ אשר בה הוא חי, שהושם בארץ נכריה, זרה לרוחו, „היא ארץ הגלות". אך פשטותו הרבה, וטבעו הוותרני, מטים אותו לצד החיים שבהם הוא נמצא, ואחרת אינו רוצה ואינו דורש. אבל זעום העפעפים, אינו מוכן לקבל את תשובתו של בהיר העינים. עיניו מביטות אל התהום, ומרעיל הוא את העולם בשאגתו, באשר שתה ממי האבדון. הוא שר את שירתו, שירה האומרת נקם ושלם, שירת זעם, שמזדהית כאותה השירה אשר „חוללוה מוקדי להבות בליל העברות מדם עולל. וישיש וכבוד גויות תרשיש קדושות שנפלו חללות . . ." ולפי הכרתו יש תפקיד לשירתו.

„שאוה בגויים ופוצו בזעומי אלוקה . . .
וזרעתם בה אבדן וכליה על כל שדמותיהם . . ."

ברור לכל שבאותו עלם זעום העפעפים מציג לנו ביאליק את סמל המהפכניות היהודית שמנתחה ומסמנה המשורר כתגובה טבעית ותכופית לרשע שהוליד העולם. הרעל יוליד רעל, וכאשר יתמוטט העולם בהתמלא עולה, רצח ושפיכת דמים, אז תבוא הגאולה, ורק לאחר הנקמה שתכפר במקצת על אשר חטאו האומות נגד ישראל. לכן: „קראו לנחשים ויעבירו זעמכם עד קצה הארץ". במאמרו „משהו על מגלת האש" מברר לנו ביאליק עצמו את הענין: „׳לעשות נקמה בגויים, תוכחות בלאומים׳, לפי שהיהודי אינו אוהב את מכאוביו בכל צורה שהיא. ׳את עשיו שנאתי׳ ויסוד השנאה והמשטמה מוליד אל הנקמה. היסוד היהודי חודר לתרבות זרה, והוא לה כרעל, מפעפע ומהרס מבפנים . . . היהודים המשכילים והמהפכנים התנקמו בגויים והיו כצפרדע זו שנכנסת לתוך המעים ומקרקת שם . . . זהו האינ־סטינקט, שאגת הדם היהודי והמחאה היהודית. אפילו אנשים כטרוצקי. . . גם כאן יש קול קרקור זה". בקיצור, אין פה מן הקיצוניות של הנקמה הפי־זית שאת קולה השמיעה המשורר בתחילת שירתו, ואף לא מן השאגה שיקום ה׳ „ובחרבו הגדולה יצא". אין פה אלא גילוי כח המוסריות שבשל־טונה רוצה ביאליק. דם חללי ישראל, שקלטה דפי ההסטוריה המוכתמת מכתמי הרצח, ירד עמוק עמוק ויחתור את מוסדות הארץ הנמקים, אם עדיין

לא התחיל כבר בכך. לא לגמרי לשוא נשפך דם ישראל ולא בלי תועלת כלל נמסר הוא לקטלן; משקלי הצדק יטו את הפלס לצדם של היהודים שטעונים גאולה עצמית ולאומית.

נכון להזכיר שביאליק עצמו אינו מזדהה עם אותם המהפכנים. הוא פונה ערפו אליהם ומשמיעם את ההכרזה: „אתם מסוס ורקב, ומחר ישא כלכם סער". הדה של הכרזה זו אפשר להרגיש ב„מגלת האש" כשנפגשים אנשי הזעם והמשטמה עם העלם צהיב התלתלים ובהיר העינים. הם חרדים ממבטו של זה הצעיר החודר אל תוכם ומבחין בכל נגעיהם הנעלמים. לכן, נשארת הבעיה במקומה עומדת, אך לא באפס הכרעה מצדו של המשורר.

השיר האחרון (במובן כרונולוגי) שבו מטפל המשורר בזו הבעיה הוא השיר „ידעתי בליל ערפל". בו מגיע ביאליק לפסגת הבהירות בנוגע לענייננו. פה מתמזגות חדירתו העמוקה של משורר יהודי בטבע וברקע במסורת היהדות המכירה את ערכה של ההסטוריה. וכפי שהטבע שרת כלי־שימוש להסטוריה בעבר, כך גם עליה להיות צינור להוביל את הנקמה —

„הה, מי יתן ויאצר גם יגונכם הגדול
בחיק העולם כולו,
ורוו ממנו ערבות שמים וערבות שדי,
כוכבים ודשאים,
וחי בהם ויפעמם, ונושן ונתחדש עמם . . .
לעד חמסכם עד דור אחרון יעמוד . . .
ויעכב את גאולת העולם".

פה רואה המשורר שדם ישראל נשפך אל הים, אל שאול, אל שמים — אל חיק הטבע ומשם פועל הוא לתבוע גמול. השמש, ועמו כל הטבע, צריכים לשלם בעד כל אדישותם לרצח ישראל:

„כי קרא ה' לאביב ולטבח גם יחד;
השמש זרחה, השטה פרחה, והשוחט שחט".

הניגוד המרהיב עין הזה משכר. שלוות הטבע בעת סערת לב האדם — הפכים אלה אי אפשר להשלימם. ורוצה ביאליק שכתם הדם הנקי ישאר „אות קין על מצח העולם".

את הקריאה לנקמה יש למצוא באחת הצורות או התופעות שתארנו במאמר זה, על כל צעד ושעל בשירתנו החדשה. את המוטיב הזה יש למצוא במקצת בשירתו של זלמן שניאור ובמידה יותר מפותחת אצל שאול טשר־ניחובסקי. אחרים גם לא יכלו להימנע מהשפעתה של תולדות ימי ישראל שהולידה את השאיפה לנקמה. אבל, בעיקר, בביאליק נתפתח ונסתעף המוטיב הזה בגילויים רב־צדדים ורב־גווניים עד כדי כך, שאי אפשר להתנכר אל חשיבותם. תפקידה של השאיפה הזאת היא דחיקת הקץ, ביטוי חדש לכיסופי המשיח והגאולה. הנקמה שלה קיווה ביאליק היא פדיונו של עם ישראל. ביאליק לא הודה בכך, אבל הציונות — אחת ממגמותיה היתה ג"כ להינקם מהגויים בעד שפך דמם של ישראל. ולגמול הזה ניתן לו תיקון בתקומתה של מדינת ישראל.

מודעות

אנחנו מאחלים לכם כל טוב,עלו והצליחו, ותרביצו תורתנו הקדושה

וגם את לשון העברית לכל תפוצות העולם.

Compliments of . . .

The B. Manichewitz Co.

Bakers of the FINEST MATZOHS

Compliments of . . .

SOLOMON KLEINMAN

125 Osborne Terrace

Newark, New Jersey

Compliments of . .

Troy Linen Service

The most economical service for any private home.

2318 Amsterdam Ave

(cor. 175th st.)

N. Y. C.

Compliments of . .

RIVER PARKWAY HAND LAUNDRY

Across from Yeshiva on Amsterdam Ave.

Laundry Done To Your Liking

Compliments of . . .

The O. K. Mattress and Bedding Corp.

521 Amsterdam Ave.

New York 24, N. Y.

Compliments of . . .

Edison Home Equipment Co., Inc.

73 Canal Street

N. Y. C.

הצלחה רבה בעבודתכם הכבירה

Judy — Philippine, Inc.

989 Sixth Avenue

New York 18, N. Y.

Mr. Nathan Shalom

Compliments of . . .

MUTUAL BRIEF CASE CO. INC.

133 Kossuth Street

Newark, New Jersey

Compliments of . . .

K. & P. RESTAURANT and DELICATESSEN

1446 St. Nicholas Ave.

N. Y. C.

Compliments of . . .

LIPSTADT MEMORIAL CO.

370 Amsterdam Avenue

New York 24, N. Y.

ברכת מזל טוב ליצחק מאוסון לכבוד אריסתו לבחירת לבו אדינה כהן.

המחלקה המסיימת

ברכת **מזל טוב** לבביית למורנו

ד״ר מנחם ברייאר

לרגלי נשואיו לבחירת לבו

מלכה פרידמן.

ועד מערכת

Compliments of . . .

A FRIEND

Compliments of . . .

AMERICAN NICKEL ALLOY MFG. CORP.

30 Vessey Street

New York 7, N. Y.

Compliments to . . .

ISIDORE TAFFET

from

Womrath Bookshop & Library

161 W. 57th Street

New York 19, N. Y.

Compliments of . . .

H. D. GOODMAN

In Memory Of

MOSHE PEARLSTEIN

In loving Memory of

IRVING H. LEVIN ע״ה

His Loving Wife & Sons

Compliments of . . .

STANDARD GAUGE GLASS CO.

55 W. 16th Street

New York 11, N. Y.

Compliments of . . .

MR. PHILIP ROTH

Syracuse, N. Y.

Compliments of . . .

DR. and MRS. FELIX WIMPFHEIMER

315 West 102 Street

New York 25, N. Y.

HEBREW SCHOOL

of

The Bushwick Jewish Center School Board

Chairman: **SADYE S. GLASS**

Treasurer: **LENA B. ALEXANDER**

ברכות הצלחה רבה

לישעיה גולדשטיין

לסיומו מבית מדרש למורים

וממכללת הישיבה

מהוריו ואחותו

Compliments of . . .

Mr. & Mrs. GLICKMAN

Compliments of . . .

Rabbi Harold Baumrind

Milwaukee, Wisconsin

Compliments of . . .

MR. MAYER ALPERT

Sheboygan, Wisconsin

Compliments of . . .

Frank Grossman & Sons

Scrap-Metals

Milwaukee, Wisconsin

MR. & MRS.

PETER GROSSMAN

Milwaukee, Wisconsin

For Sheldon's Graduation

Compliments of . . .

Mr. & Mrs. Maurice Singer and Sons

Milwaukee, Wisconsin

Compliments of . . .

B. & N. SALES

Toys • Drugs • Housewares

827 N. Water

Milwaukee, Wisconsin

Compliments of . . .

A. N. NONEMOS

444-5th Ave.

N. Y. C.

Compliments of . . .

Mr. & Mrs. Max Axel

David and Marilyn

Sheboygan, Wisconsin

Compliments of . . .

FRIEDMAN TOBACCO CO.

Milwaukee, Wisconsin

ברכה למורים בעתיד —

תחזקנה ידיכם.

מאיר גללין

מילבוקי, ווים.

Compliments of . . .

Mr. & Mrs. Morton Wax and Family

2645 — N. 50 Street

Milwaukee 10, Wisconsin

Greetings from . . .

Mr. & Mrs. Chaim Halbfinger and Sons

1402 Sterling Place

Brooklyn 13, N. Y.

Compliments of . . .

STUHMER BAKING CO.

Famous the world over for

their PUMPERNICKEL BREAD

חתימות